

”Joku rakastaa toista niin se on” –

**Peruskoulun ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan
oppilaiden selityksiä relatiivisten ja metaforisten adjektiivien
merkityksistä**

Minna Kosunen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Pro Gradu -tutkielma
kesäkuu 2015

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös-, ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

KOSUNEN, MINNA: ”Joku rakastaa toista niin se on” – Peruskoulun ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden selityksiä relatiivisten ja metaforisten adjektiivien merkityksistä

Pro gradu -tutkielma, 99 sivua + liitteet [45 s.]

Kesäkuu 2015

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, miten peruskoulun ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaat selittävät relatiivisten ja metaforisten adjektiivien merkityksiä. Tutkimuksessa keskitytään siihen, miten merkitystenselitykset eroavat toisistaan eri-ikäisillä oppilaille sekä miten ne muuttuvat iän myötä. Erityisenä mielenkiinnon kohteena ovat metaforiset adjektiivit sekä oppilaiden selitykset niistä nimenomaan konkreettisuus-abstraktisuusnäkökulmasta. Tutkimuksessa tarkastellaan kouluikäisten kielellistä kehitystä juuri abstraktin ajattelun kasvamisen myötä.

Tutkimuksen aineisto kerättiin kahdessa osassa: ensimmäinen osa eli ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaat kahdelta kurikkalaiselta alakoululta keväällä 2014 ja toinen Kurikan yhteiskoulun seitsemäsluokkalaisilta syksyllä 2014. Alakoululaiset haastateltiin, seitsemäsluokkalaiset vastasivat kirjallisesti. Informantteja oli yhteensä 76.

Kyselylomakkeessa oli 18 adjektiivia, joiden merkitykset oppilaat saivat omin sanoin selittää. Niiden lisäksi lomakkeessa oli valintatehtävä, jossa oli kahdeksan adjektiivia ja niille kaikille kaksi eri merkitysvaihtoehtoa.

Tutkimuksen tulokset vastaavat osittain hyvin selvästi kouluikäisten kielellisen kehityksen teorioita sekä ennako-odotuksia. Abstraktien merkitysten ja käsitteiden tuntemus paranee oppilaiden iän myötä. Toisaalta esille tuli myös se, että joidenkin tuttujen adjektiivien merkitysten tuntemus on lähes yhtä hyvä kaikenikäisillä oppilailla – tulokset olivat siis hyvin adjektiivikohtaisia. Selvin ero merkitystenselitysten kehittymisessä iän myötä oli nimenomaan metaforisten adjektiivien kohdalla.

Avainsanat: adjektiivit, merkitykset, semantiikka, metafora, kouluikäiset, kielellinen kehitys, kyselytutkimus

Luettelo tutkimuksen taulukoista ja kuvioista

Taulukko 1. Vaihtoehtotehtävän adjektiivit sekä niiden merkitysvaihtoehdot.	s. 26
Taulukko 2. Adjektiivien merkityksiä selittäneiden oppilaiden lukumäärät ja prosenttiosuudet luokka-asteittain.	s. 38
Kuvio 1. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>epäkäytännöllinen</i> .	s. 40
Kuvio 2. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>tuliterä</i> .	s. 41
Kuvio 3. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>arvokas</i> .	s. 42
Kuvio 4. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>sopimaton</i> .	s. 43
Kuvio 5. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>hiuksenhieno</i> .	s. 44
Kuvio 6. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>salaperäinen</i> .	s. 45
Kuvio 7. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>pitkäkyntinen</i> .	s. 46
Kuvio 8. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>kömpelö</i> .	s. 47
Kuvio 9. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>varakas</i> .	s. 48
Kuvio 10. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>kiero</i> .	s. 49
Kuvio 11. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>pisteliäs</i> .	s. 50
Kuvio 12. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>sydämellinen</i> .	s. 51
Kuvio 13. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>viehättävä</i> .	s. 52
Kuvio 14. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>tomera</i> .	s. 53
Kuvio 15. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>reilu</i> .	s. 55
Kuvio 16. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>tyhmä</i> .	s. 56
Kuvio 17. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>yliampuva</i> .	s. 57
Kuvio 18. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista <i>suoraselkäinen</i> .	s. 58
Kuvio 19. Tyhjien vastausten prosenttiosuudet adjektiiveittain ja luokka-asteittain.	s. 60
Kuvio 20. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>tuliterä</i> .	s. 62
Kuvio 21. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>hiuksenhieno</i> .	s. 63
Kuvio 22. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>pitkäkyntinen</i> .	s. 64
Kuvio 23. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>kiero</i> .	s. 65
Kuvio 24. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>pisteliäs</i> .	s. 66
Kuvio 25. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>yliampuva</i> .	s. 67
Kuvio 26. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista <i>suoraselkäinen</i> .	s. 68
Kuvio 27. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>määrätietoinen</i> .	s. 71
Kuvio 28. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>silmiinpistävä</i> .	s. 72
Kuvio 29. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>turhamainen</i> .	s. 73
Kuvio 30. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>jäättävä</i> .	s. 73

Kuvio 31. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>halpamainen</i> .	s. 74
Kuvio 32. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>mukiinmenevä</i> .	s. 75
Kuvio 33. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>nenäkäs</i> .	s. 76
Kuvio 34. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista <i>mahtipontinen</i> .	s. 76

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	7
1.1 Tutkimuksen tavoitteet – taustaa ja perusteluja	7
1.2 Tutkimushypoteesit	7
1.3 Tutkimuskysymykset	8
1.4 Tutkimusaiheen rajaus	8
1.5 Tutkimuksen rakenne	9
2 TEORIAA	11
2.1 Adjektiivit	11
2.1.1 Mitä adjektiivit ovat?	11
2.1.2 Adjektiivien käyttö	11
2.1.3 Adjektiivien semanttista luonnehdintaa	12
2.1.4 Mitä partisiipit ovat?	13
2.2 Sanojen merkityksen määrittelystä	14
2.2.1 Näkökulmia merkityksen rakentumiseen ja merkityssuhteisiin	14
2.2.2 Mitä metaforat ovat?	19
2.2.3 Sanakirjamerkitykset	23
2.3 Kouluikäisten kieli	25
3 TUTKIMUSMENETELMÄT JA -AINEISTOT	30
3.1 Tutkimusmenetelmät	30
3.2 Kyselylomake	31
3.3 Tutkimukseen valittujen adjektiivien sanakirjamääritelmät	32
3.4 Valintatehtävän adjektiivit ja niiden merkitysvaihtoehdot	37
3.5 Tutkimuksen toteuttaminen	40
4 AINEISTON ANALYYSI	42
4.1 Relatiivisten adjektiivien selitykset eri-ikäisillä oppilailla	42
4.1.1 Aineiston yleistä luonnehdintaa	42
4.1.2 Relatiivisten adjektiivien selitykset ja niiden muuttuminen vastaajien iän myötä	45
4.1.3 Yhteenvedoa	65
4.2 Erityisesti metaforisten adjektiivien selitysten tarkastelua konkreettisuus-abstraktisuusnäkökulmasta	67
4.2.1 Metaforisten adjektiivien vertailua	67
4.2.2 Yhteenvedoa metaforisista adjektiiveista	75
4.3 Adjektiivien abstraktien merkitysten tunnistaminen	76
4.3.1 Valintatehtävän tulokset ja niiden vertailua	77
4.3.2 Valintatehtävän tulosten yhteenvedoa	83
4.4 Kielellistämiskeinoista	84

5 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA.....	86
5.1 Pohdintaa eri-ikäisten oppilaiden adjektiiveille antamista merkityksistä.....	86
5.2 Metaforisten adjektiivien merkitystenselitysten muuttuminen iän myötä	90
5.3 Adjektiivien abstraktien merkitysten tunnistaminen	92
6 LOPUKSI.....	95
Lähteet	97
Liitteet	100

Liitteet

Liite 1.	Tutkimuslupapyyntö Kankaan koululle	1 s.
Liite 2.	Tutkimuslupapyyntö Miedon koululle	1 s.
Liite 3.	Tutkimuslupapyyntö Kankaan koulun oppilaiden vanhemmille	2 s.
Liite 4.	Tutkimuslupapyyntö Miedon koulun oppilaiden vanhemmille	2 s.
Liite 5.	Kyselylomake ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaille	1 s.
Liite 6.	Kyselylomake seitsemännen luokan oppilaille	2 s.
Liite 7.	Tutkittavien adjektiivien sanakirjamerkitykset	5 s.
Liite 8.	Taulukko ensimmäisen luokan oppilaiden vastauksista	13 s.
Liite 9.	Taulukko neljännen luokan oppilaiden vastauksista	9 s.
Liite 10.	Taulukko seitsemännen luokan oppilaiden vastauksista	9 s.
	yht.	45 s.

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tavoitteet – taustaa ja perusteluja

Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa siitä, miten eri-ikäiset oppilaat selittävät relatiivisten eli suhteellisten sekä metaforisten adjektiivien merkityksiä. Tutkin erityisesti sitä, minkälaisia samankaltaisuuksia ja eroja ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden vastauksista löytyy. Lisäksi tutkimuksen kohteena on sekä metaforisten adjektiivien merkitysten selitysten muuttuminen iän myötä että eri-ikäisten oppilaiden kyky tunnistaa adjektiivien abstrakteja merkityksiä. Oppilaat selittävät adjektiivien merkityksiä monin eri keinoin, joten otan tutkimuksessani lyhyesti esille myös, minkälaisia kielellistämiskeinoja eri-ikäiset koululaiset käyttävät.

Tutkimukseni aiheen olen alun perin valinnut sen vuoksi, että olen tehnyt vuonna 2003 myös kandidaatintutkielmani adjektiiveista: ”Adjektiivit aikakauslehtien mainoksissa”. Tähän tutkimukseen halusin saada jonkin uuden näkökulman adjektiiveihin. Ajatus kouluikäisten kielen tutkimisesta tuli hyvin läheltä: itselläni on kaksi alakoulussa olevaa lasta. Lasten ja koululaisten käyttämä kieli on siten ollut, ja on edelleen, hyvin lähellä omaa elämääni.

1.2 Tutkimushypoteesit

Oletuksena on, että mitä vanhempia oppilaat ovat, sitä enemmän ja paremmin heidän selityksensä tutkituista adjektiiveista vastaavat ko. adjektiivien sanakirjassa annettuja merkityksiä. Lisäoletuksena on, että vanhemmat oppilaat tietävät paremmin adjektiivien abstrakteja merkityksiä kuin nuoremmat koululaiset. Sanakirjojen antamat merkitykset adjektiiveille olen tarkistanut suomen kielen sanakirjasta (Kotimaisten kielten keskuksen sanakirja) ja tähän merkitykseen myös vertasin koululaisten selityksiä. Lisäksi käytössäni oli synonyymisanasto.

Toisena hypoteesina on, että ensimmäisen luokan oppilaiden selitykset ovat kirjaimellisempia ja konkreettisempia kuin neljännen ja etenkin seitsemännen luokan oppilailla. Lisäksi oletuksena on, että niissä on käytetty myös runsaasti mielikuvitusta sen vuoksi, etteivät ensimmäisen luokan oppilaat vielä ymmärrä kaikkia käsitteitä ja sanojen abstrakteja merkityksiä. Tähän liittyen oletan, että seitsemäsluokkalaiset oppilaat tuntevat adjektiiveista käytettyjä kuvaannollisia ja abstrakteja merkityksiä kaikkein parhaiten.

Kolmantena hypoteesina tutkimuksessani on, että oppilaiden selitysten täsmällisyydessä ja sanakirjanmukaisuudessa on hajontaa. Voidaan ajatella, että jokin selitys on joko täysin oikein tai yhtäältä aivan väärin: selityksiä on tällä tavoin ajateltuna suhteellisen helppo ryhmitellä omiksi ryhmikseen merkityksen perusteella. Toisaalta asia ei ole ollenkaan näin yksinkertainen, koska voidaan kyseenalaistaa, onko ollenkaan olemassa ns. oikeita tai väriä vastauksia. Onkin parempi puhua sanojen sanakirjamerkityksistä ja siitä, poikkeavatko oppilaiden selitykset niistä, vai voidaanko niiden tulkita tarkoittavan samaa. Tässä tulee ottaa myös huomioon, että yhdellä adjektiivilla, erityisesti metaforisilla, voi olla useampikin eri merkitys, jotka kaikki ovat yhtä lailla sanakirjanmukaisia. Jollakin adjektiivilla esimerkiksi voi olla sekä konkreettinen että kuvaannollinen merkitys, jotka molemmat löytyvät myös sanakirjoista. Oletuksena on, että useat vastaukset tulevat sijoittumaan myös ns. välialueelle: ne eivät ole välttämättä ihan ”oikeita” merkityksiä, mutta eivät täysin ”väriäkään”. Ns. oikean merkityksen ja/tai sanakirjanmukaisen määrittelyn raja on häilyvä eikä kaikkia selityksiä voi aina ryhmitellä selkeästi. Näitten vastausten kvalitatiivinen tutkiminen ja analysointi tuovat tähän tutkimukseen mielenkiintoa sekä haastavuutta. Käsittelen sanojen merkityksen selitysten oikeellisuutta sekä sanakirjamerkityksiä tarkemmin luvussa 2.2.3.

1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia relatiiviset adjektiivit ovat ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden selittäminä?
2. Miten relatiivisten adjektiivien selitykset muuttuvat informanttien iän myötä?
3. Onko erityisesti metaforisten adjektiivien selityksien konkreettisuus-abstraktisuusjatkumossa havaittavissa selviä eroja iän myötä?
4. Miten eri-ikäiset informantit tunnistavat adjektiivien abstrakteja merkityksiä?

1.4 Tutkimusaiheen rajaus

Aluksi aioin tutkia, miten ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaat ymmärtävät ja selittävät adjektiiveja sekä vertailla heidän vastauksiaan. Tästä jäi pian pois ymmärtämisen tutkiminen – miten sitä voisi tutkiakaan tyhjentävästi? Adjektiivien merkitysten tutkimisen rinnalle nousi aineistosta esille myös kysymys siitä, miten oppilaat kielellistävät, eli millä keinoilla ja tavoilla he adjektiiveja selittävät. Keinoja oli vastausten perusteella monia, hyvin erilaisia ja vaihtelevia, joten aineiston perusteella

tässä tutkimuksessa voisi tarkastella myös niitä. Keskityn kuitenkin merkitysten tutkimiseen ja esitelen oppilaiden käyttämät kielellistämiskeinot vain pintapuolisesti ja lyhyesti. Merkitysten tutkimisessa paino on eri-ikäisten oppilaiden vastausten vertailussa sekä niiden konkreettisuus-abstraktisuus-jatkumossa.

Tutkimussuunnitelmassani oli aluksi kysymys myös siitä, eroavatko poikien ja tyttöjen selitykset adjektiiveista jollakin tavoin toisistaan. Tämän näkökulman päätin ensimmäisten ja neljänsien luokkien haastatteluiden jälkeen jättää pois ja sen sijaan ottaa mukaan tutkimukseen vielä seitsemäsluokkalaiset oppilaat. Tähän oli ainakin kolme syytä: ensinnäkin huomasin jo haastatteluja tehdessäni, että tyttöjen ja poikien selitysten välillä ei tullut esille mitenkään huomattavan suuria eroja. Toisena syynä oli se, että ryhmät eivät olleet jakautuneet tasaisesti siten, että tyttöjä ja poikia olisi ollut suunnilleen yhtä paljon: ensimmäisillä luokilla tyttöjä oli koko ryhmästä n. 2/3 ja neljänsillä luokilla n. 1/3. Kolmantena syynä oli se, että minua itseäni alkoi kiinnostaa enemmän se, miten adjektiivien selitykset ja merkitykset muuttuvat oppilailla iän myötä, kuin se, mitä voisivat olla mahdolliset sukupuolten väliset erot, joten keräsin sen vuoksi aineiston myös seitsemäsluokkalaisilta oppilailta. Rajaan tutkimuksen ko. luokkien oppilaisiin ja tiettyihin, etukäteen valittuihin adjektiiveihin.

1.5 Tutkimuksen rakenne

Johdanto-luvussa esitellään tutkimuksen tavoitteet sekä kerrotaan taustoja ja perusteluita siitä, miksi tutkin juuri adjektiivien merkityksiä ja sitä, miten kouluikäiset selittävät niitä.

Tutkimukseni toisessa luvussa esitellään teoriaa ja tutkimustietoa adjektiiveista, semantiikasta, metaforista, sanakirjamerkityksistä sekä koululaisten kielestä.

Luvussa kolme käydään läpi tutkimusmenetelmät, käyttämäni kyselylomake, tutkittavat adjektiivit yksityiskohtaisesti sekä kerrotaan, miten tutkimus on toteutettu aineistonkeruun osalta. Tässä luvussa esitellään myös informantit.

Luvussa neljä analysoidaan kerättyä tutkimusaineistoa. Luvussa 4.1 käydään luokka-asteittain läpi kaikki kyselylomakkeen adjektiivit ja niihin saatuja oppilaiden selityksiä. Sen jälkeen luvussa 4.2 tarkastellaan tarkemmin seitsemää metaforista adjektiivia ja vertaillaan niihin saatuja vastauksia erityisesti konkreettisuus-abstraktisuus -näkökulmasta. Luvussa 4.3 käydään läpi kyselylomakkeen toisen tehtävän eli valintatehtävän tulokset. Tässä tutkittavia adjektiiveja on kahdeksan. Jokaisen luvun lopuksi tuloksista kootaan lyhyt yhteenveto ja vertailu. Luvussa 4.4 käsitellään vielä lyhyesti oppilaiden käyttämiä kielellistämiskeinoja.

Luvussa viisi pohditaan tarkemmin luvussa neljä käsiteltyjä tutkimuksen tuloksia. Luvussa 5.1 keskityn pohtimaan, miten kyselylomakkeen perusteella saadut tutkimuksen tulokset vastaavat tutkimuskysymyksiin yksi ja kaksi, luvussa 5.2 pohdin tutkimuskysymykseen kolme saatuja vastauksia ja tuloksia ja luvussa 5.3 käsittelen tarkemmin vielä, miten kyselylomakkeen avulla saadut tulokset vastaavat tutkimuskysymykseen neljä.

Viimeisessä luvussa vedetään yhteen tutkimuksen tavoitteet, saadut tulokset sekä niiden merkitys. Luvussa pohditaan myös mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2 TEORIAA

Esittelen teorialuvussa tutkimukseni kannalta keskeisiä näkökulmia leksikaaliseen semantiikkaan. Alaluvussa 2.1 selvitän, millainen ilmiö adjektiivi on tutkimuskohteena. Alaluvussa 2.2 esittelen näkökulmia sanojen merkityksen määrittelyyn. Erityisen tarkastelun kohteena ovat metaforat alaluvussa 2.2.2. ja sanan merkityksen käsittely leksikografiassa alaluvussa 2.3.3. Alaluku 2.3 keskittyy tarkastelemaan koululaisten kielellisiä valmiuksia sanan merkitysten määrittelyssä.

2.1 Adjektiivit

2.1.1 Mitä adjektiivit ovat?

Hakasen (1973: 16–17) mukaan adjektiivit ovat samanaikaisesti morfologisen, syntaktisen ja semanttisen tason yksikköjä. Morfologisesti Hakanen jakaa adjektiivikategorian kahteen osaan: negaatiomorfeemien avulla tuotettuihin ja ilman negaation keinoja tuotettuihin adjektiiveihin. Jälkimmäinen ryhmä on lukumääräisesti huomattavasti edellistä suurempi ja se jakaantuu vielä morfologisesti kahteen pääryhmään: yhdistämättömiin ja yhdysadjektiiveihin. Variksen (1996: 101) mukaan suomen kielessä adjektiivit ovat morfosyntaktisesti lähellä substantiiveja, joilla, kuten muillakin nomineilla, on sija- ja lukutaivutus.

Adjektiiveista voidaan muodostaa vertailuasteet: positiivi, komparatiivi ja superlatiivi. Positiivi eli perusaste ilmoittaa ominaisuuden sellaisenaan, ilman vertailua. Positiivilla ei ole mitään tunnusta. Komparatiivi eli voittoaste ilmaisee ominaisuuden suurempaa määrää. Sen tunnus on yksikön nominatiivissa *-mpi*, muissa yksikön sijoissa *-mpA-*, *-mmA-*. Superlatiivi eli yliaste ilmaisee ominaisuuden suurinta määrää. Sen tunnukset ovat *-in* sekä *-impA-*, *-immA-*. (Ikola 1992: 39.) Suomen kielessä komparatiivia käytetään vain silloin, kun vertaillaan. Ns. absoluuttisen komparatiivin käyttöä ei suositella (esim. *nuorempi* mies). Sen sijaan absoluuttista superlatiivia suomessa käytetään (esim. *’Sää on mitä kaunein.’*). (Leino 2001: 66.) Vain adjektiiveille ominainen piirre on se, että niistä voi produktiivisesti muodostaa adverbiaaleja, yleensä päätteellä *-sti* (Hakulinen & Karlsson 1988: 78).

2.1.2 Adjektiivien käyttö

Syntaktisesti adjektiivit esiintyvät joko lauseen predikatiivina tai pääsanansa kanssa kongruoivana attribuuttina. (Hakanen 1973: 20.) Adjektiivien ja substantiivien syntaktinen perusero on ilmeinen: adjektiivi on attribuutti; substantiivi nominaalilausekkeen pääsana. Adjektiiville ja substantiiville muodostuu suora yhteys silloin, kun adjektiivi on substantiivin määrite. Adjektiivi kuuluu tällöin substantiivilausekkeeseen ja kiinteä yhteys näkyy kongruenssina: adjektiivi myötäilee pääsanansa sija- ja lukutaivutusta. Silloin kun adjektiivi esiintyy itsenäisesti lauseen predikatiivina, se on epäsuorasti

(olla-verbin välityksellä) yhteydessä lauseen subjektiin. Tällöin substantiivin ja adjektiivin yhteys näkyy lukukongruenssina eli predikatiivi noudattaa subjektin lukua. (Alho & Kauppinen 2008: 56.)

Adjektiiveja voidaan ryhmitellä syntaktisin perustein: tietyt adjektiivit voivat nimittäin esiintyä vain attribuutteina, mutta eivät predikatiiveina. Vain attributiivisia ovat taipumattomat, korostavat ja adverbialiset adjektiivit. Taipumattomilla adjektiiveilla ei ole sija- ja lukutaivutusta eikä komparaatiota eikä niistä voi myöskään muodostaa adverbiaaleja. Niitä kuitenkin käytetään adjektiivien tapaan attribuutteina. Taipumattomia adjektiiveja ovat esimerkiksi *ensi*, *eri*, *pikku*, *viime*. (Hakulinen & Karlsson 1988: 78). Ne muistuttavat Kangasniemen (1997: 19) mukaan sen vuoksi partikkeleita. Hakulisen ja Karlssonin (1988: 78) mukaan korostavia adjektiiveja ovat esimerkiksi *puhdas* totuus tai *tosi* tutkija ja adverbialisia *entinen* ystävä tai *nykyinen* hallitus. Näissä ryhmissä esiintyvät adjektiivit eivät ilmaise mitään pääsanan tarkoitteen luontaista ominaisuutta. Kangasniemi (1997: 19) toteaa lisäksi, että adjektiiveista päätteellä *-sti* muodostettuja adverbbeja voitaisiin pitää adjektiivien yhtenä sijamuotona.

2.1.3 Adjektiivien semanttista luonnehdintaa

Semanttisesti adjektiivit eroavat substantiiveista siten, että ne eivät viittaa, vaan luokittelevat ja kuvailevat. Adjektiiveilla ei ole referenssiä: ne eivät poimi ulkomaailmasta tarkoitteita niin kuin substantiivit. (Hakulinen & Karlsson 1988: 77.) Adjektiivit määritellään sanoiksi, jotka ilmoittavat ominaisuutta eli laatua. Ne ilmaisevat, millainen jokin on. (Hakanen 1973: 20.) Alhon ja Kauppinen (2008: 55) mukaan adjektiivit luonnehtivat olioita, asioita, asiantiloja tai tilanteita ilmaisemalla niiden todellisia tai ajateltuja ominaisuuksia. Ne ovat avoin luokka, johon otetaan lisää sanoja esimerkiksi johtamalla tai lainaamalla. Ja vaikka adjektiiveilla on merkitys, niillä ei yleensä ole omaa tarkoitetta, mihin viitataan. Variksen (1996: 101) mukaan adjektiivit erotellaankin substantiiveista lähinnä semanttisten ominaisuuksiensa perusteella: adjektiivit ilmaisevat olioiden laatua ja kuvailevat, millainen jokin on.

Riippuen siitä, miten kielenkäyttäjä haluaa kussakin tilanteessa substantiivilla ilmaista asiaa tai ilmiötä kuvata, valitsee hän siihen tarkoitukseen sopivaksi katsomansa adjektiivin. Adjektiivit voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan, ilmaisevatko ne jotain suhteellista vai absoluuttista ominaisuutta. (Alho & Kauppinen 2008: 56.)

Suhteelliset adjektiivit ovat luonnollisesti vertailevia eli niistä voidaan muodostaa vertailumuodot. (Alho & Kauppinen 2008: 56.) Niitä voidaan määrittää myös intensiteettiadverbilla. Hakulisen ja Karlssonin mukaan Hakanen (1973: 21) nimittää näitä adjektiiveja relatiivisiksi, esimerkkeinä *hyvä*, *paha*, *arvokas* ja *onneton*. Näihin suhteellisiin eli relatiivisiin adjektiiveihin voi kuulua yksinkertaisten perusadjektiivien lisäksi ainakin denominaalisia. Denominaaliset adjektiivit ovat kasvava

adjektiiviryhmä – sellaisia ovat esimerkiksi substantiiveista johdetut *isällinen*, *metallinen* ja *suolainen*. Niihin tulee usein metaforinen merkitys, varsinkin jos niistä tehdään vertailumuotoja. (Hakulinen & Karlsson 1988: 79.) Suhteellisten adjektiivien avulla voidaan esittää arvio jonkin asian ulkoisesta hahmosta, fyysisestä ominaisuudesta, suhteellisesta iästä, ominaisuudesta tai luonteenpiirteestä (Alho & Kauppinen 2008: 56). Tämä tutkimus keskittyy nimenomaan näitten relatiivisten ja metaforisten adjektiivien merkitysten selittämiseen.

Absoluuttiset adjektiivit eivät sisällä luontaista vertailua, vaan niissä on kyse joko/tai -tilanteesta. Tällaisia ovat esimerkiksi *lontoolainen*, *5-kiloinen* ja *puhuva*. Jokin joko painaa viisi kiloa tai ei paina. Absoluuttiset adjektiivit ovat melkein aina johdettuja. (Hakulinen & Karlsson 1988: 79.) Hakasen (1973: 21) mukaan absoluuttiset adjektiivit ovat sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti tarkkarajaisia. Niiden yhteydessä ei esiinny komparaatiota eikä yleensä myöskään kvantiteettiin tai intensiteettiin vaikuttavia määritteitä. Ne muodostavat vastakohtapareja (Alho & Kauppinen 2008: 59).

Relatiivisten ja absoluuttisten adjektiivien raja ei ole kuitenkaan tarkka: monet adjektiivit voivat esiintyä sekä absoluuttisina että relatiivisina johtuen siitä, että on olemassa monenlaista relaatiota (Hakanen 1973: 21). Variksen (2008: 59) mukaan absoluuttisuus on joissakin tapauksissa ehdotonta ja joissakin taas näkökulmasta ja pääsanasta riippuvaa. Suuri osa adjektiiveista saa merkityksensä vasta ulkoisen relaation tuloksena ja kuuluu siis aina relatiivisiin adjektiiveihin. Adjektiivien keskeinen tehtävä onkin erilaisten relaatioiden ilmaiseminen (Hakanen 1973: 21). Alhon & Kauppinen (2008: 59) mukaan adjektiiveista voi havaita, miten kielenkäyttäjä kuvailee ilmiötä: käyttääkö hän suhteellisia vai absoluuttisia adjektiiveja. Suhteellisilla adjektiiveilla ilmaistaan tyypillisesti subjektiivisia, mielipiteellisiä käsityksiä ominaisuuksista, absoluuttisilla puolestaan mitattavia ominaisuuksia.

2.1.4 Mitä partisiipit ovat?

Tässä tutkimuksessa on adjektiiveiksi laskettu myös verbien partisiippimuodot. Partisiipit ovat adjektiivien kaltaisia. Ne taipuvat kaikissa sijoissa sekä yksikössä että monikossa, niistä voi muodostaa vertailuasteet ja niitä voi adjektiivien tavoin käyttää attribuutteina. (Leino 2001: 84.) Havainnollisena esimerkkinä lausepari:

Tuossa makaa *kuollut* mies. (adjektiiviattribuutti)

Mies on *kuollut*. (predikaattiverbin liittomuodon osa).

Vaikka partisiipeilla ja adjektiiveilla on paljon yhtäläisyyksiä, luetaan partisiipit kuitenkin verbinmuodoiksi. Näin tehdään sen vuoksi, että niitä voidaan käyttää myös tavallisista adjektiiveista poikkeavilla tavoilla, samoin kuin muitakin nominaalimuotoja. Partisiipit, kuten muutkin nominaalimuodot, voivat saada objektin. Partisiipit eroavat adjektiiveista myös siten, että partisiippeihin voi yleensä liittyä possessiivisuffiksi (Leino 2001: 84). Hakulisen ja Karlssonin (1988: 77–78) mukaan prototyyppisiin, vertailun salliviin adjektiiveihin ei voi liittyä possessiivisuffiksia, joka liittyy vain pääsanastantiiviin, esimerkiksi *sininen* autoni; *siniseni autoni.

I partisiipin tunnus on *-vA*, (passiivissa *-ttA-*, *-tA-*); II partisiipin tunnukset ovat *-nUt*, *-nee-*, (passiivissa *-ttU*, *-tU*). *L:n*, *r:n* ja *s:n* jäljessä päätteen *n* assimiloituu: *-lUt*, *-lee-*; *-rUt*, *-ree-*; *-sUt*, *-see-*. Agenttipartisiipin tunnus *-mA* on sama kuin III infinitiivin tunnus, mutta koska se käyttäytyy adjektiivin tavoin, se lasketaan partisiipiksi. (Leino 2001: 92–94.) Agenttipartisiippi saa omistusliitteen, esimerkiksi minun *leipomani* kakku; *minun *leipoma* kakkuni (Hakulinen & Karlsson 1988: 77–78). Ns. kielteinen partisiippi tarkoittaa verbeistä muodostettuja *-mAAtOn*-loppuisia sanoja, esimerkiksi *näkymätön* ja *saamaton*. Näitä muotoja käytetään vain adjektiivin tavoin toisin kuin partisiippeja yleensä. (Leino 2001: 92–94.)

Partisiipeilla on sekä verbin että adjektiivin ominaisuuksia, sillä niillä voidaan luonnehtia asioiden ominaisuuksia ja niiden asema lauseessa on usein samanlainen kuin adjektiivien. Adjektiiveiksi luokitellaan sellaiset partisiipit, joissa tekeminen ja aika jäävät taka-alalle ja jotka kiinnittävät huomiota jonkin asian ominaisuuteen. (Alho & Kauppinen 2008: 56.)

2.2 Sanojen merkityksen määrittelystä

2.2.1 Näkökulmia merkityksen rakentumiseen ja merkityssuhteisiin

Tarkastelen tässä luvussa erilaisia lähestymistapoja merkityksen rakentumiseen ja merkityksen määrittelemiseen. Kuiri (2012: 27) selittää sanan merkityksen seuraavasti: ”Merkitys (intensio, sisältö) sisältää ominaisuudet, jotka ulkomaailman tarkoitteen (ekstension) on täytettävä, jotta viittaaminen siihen (referenssi) olisi kyseisellä sanalla mahdollista.” Sanan merkitystä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta: joko usuaalisesta ja okkasionaalista tai denotatiivisesta ja konnotatiivisesta. Näistä ensimmäinen jako perustuu ajatukseen, että jokaisella sanalla on sosiaalinen ja yleinen merkitys, joka esitetään sanakirjoissa: yleinen, tilanteesta irrallinen ja ihmisten yhteisesti samoin käsittämä merkitys. Tätä merkitystä sanotaan usuaaliseksi. (Kuiri 2012: 27.) Kangasniemi (1997: 21) nimittää usuaalista merkitystä sanastolliseksi merkitykseksi. Okkasionaalinen merkitys poikkeaa tästä aina jossain määrin, koska se on se merkitys, jonka puhuja tilanteessa sanalle antaa ja jonka hän olettaa kuulijankin

sille antavan. Se perustuu kyllä usuaaliseen merkitykseen, mutta saa tarkan sisältönsä puhujan ja kuulijan tulkinnoissa. Sanaa käytetään tällöin tietyssä, juuri puhujan omiin tarkoituksiin sopivassa merkityksessä, jollaisena myös kuulijan oletetaan sen tulkitsevan. (Kuiiri 2012: 27.) Kangasniemen (1997: 20–21) mukaan okkasionaalinen merkitys tarkoittaa ainoakertaista merkitystä eli sanan jollakin tietyllä käyttökerralla saamaa merkitystä.

Jako denotatiiviseen ja konnotatiiviseen merkitykseen pohjautuu merkityksen sisäiseen jakamiseen: sanalla on päämerkityksen lisäksi aina myös sivumerkityksiä. Ne voivat olla niin vakiintuneita, että ne luetellaan sanakirjoissa päämerkityksen lisäksi, eli ne voidaan lukea usuaalisiksi merkityksiksi. Päämerkityksellä tarkoitetaan sitä merkityksen osaa, joka määrää sen, millaisista tarkoituksista sitä voi käyttää (eli referenssin). Sivumerkitykset antavat sen lisäksi vivahteita kielenkäyttöön. Sivumerkityksistä voidaan käyttää konnotatiivisen lisäksi muitakin termejä. (Kuiiri 2012: 27.)

Kuirin (2012: 28) mukaan Geoffrey Leech puhuu assosiatiivisesta merkityksestä, joka taas jakautuu viiteen eri merkityksen alaryhmään. Näistä yksi on hänen mukaansa konnotatiivinen, jolla tarkoitetaan viittauksen saamaa yleistä merkityslisää. Sanaan assosioituvaa tietoa sanan alkuperästä sanotaan sen stilistiseksi merkitykseksi. Kangasniemi (1997: 13) selittää tämän siten, että merkitykseen voi liittyä erilaisia tyyllisävyjä sen mukaan, millaisissa yhteyksissä sitä yleensä käytetään. Näin ollen merkitysten tarkastelulla on yhtymäkohtia myös stilistiikkaan eli tyylioppiin. Affektiivinen merkitys tarkoittaa puhujan henkilökohtaisten tunteiden ja asenteiden liittymistä sanaan (Kuiiri 2012: 28). Samaa tarkoittavat sanat voivat erota tunnelataukseltaan selvästi toisistaan ja eri kielenkäyttäjät voivat liittää samaan ilmaukseen erilaisia ja jopa ristiriitaisia tuntemuksia. Kieleen kuuluu myös sanoja, joita käytetään ensisijaisesti tai pelkästään juuri tunteiden ilmaisemiseen (Kangasniemi 1997: 13–14.) Reflektioiva ja kollokatiivinen merkitys ovat lähellä toisiaan: niillä tarkoitetaan sanojen merkityksiin säteilevää vaikutusta toisten sanojen merkityksistä tai sanojen kanssa usein yhdessä esiintyvistä sanoista (Kuiiri 2012: 28). Kangasniemi (1997: 14) puhuu heijastusmerkityksistä, jotka ovat ominaisia erityisesti sanoille, joilla on jonkinlaista tabukäyttöä. Kollokatiivisia merkityksiä hän nimittää myötämerkityksiksi ja tarkoittaa niillä ilmauksia, joilla on jollakin tavoin vakiintunut tai rajoittunut esiintymisyhteys.

Kuirin (2012: 30–31) mukaan synonymia tarkoittaa tilannetta, jossa kahdella sanalla on sama merkitys, mutta eri muoto. Täyttä, absoluuttista synonymiaa on kuitenkin vaikea löytää, koska se edellyttäisi, että sanojen kaikki esiintymisympäristöt olisivat aivan samat. Se tarkoittaa, että toinen sanoista voitaisiin milloin tahansa vaihtaa toiseen lauseyhteydestä tai käyttötilanteesta riippumatta. Tästä johtuen synonyymeiksi sanotaan sanoja, joiden denotatiivinen merkitys on riittävän samanlainen, vaikka sanojen konnotatiivinen merkitys poikkeaisikin. Kangasniemen (1997: 42) mukaan synonymia rajoittuu nimenomaan sanojen denotatiivisen merkityksen samuuteen, niin että kahdella tai

useammalla sanalla on sama denotatiivinen merkitys, mutta niihin liittyvät liitännäismerkitykset ovat erilaisia. Täydellisen synonymian sijaan kielessä onkin hänen mukaansa erilaisia lähisynonyymeja eli sanoja, joiden merkitykset eroavat toisistaan vain joiltakin osin tai vain joissakin esiintymisympäristöissä. Synonymiassa esiintyy Kangasniemen (1997: 43) mukaan myös attraktiokeskuksia, usein kulttuurille keskeisistä asioista tai sellaisista ilmiöistä, joihin liittyy voimakkaita tunteita ja arvotuksia. Näissä synonymia kukoistaa erityisen vahvana.

Käänteisilmiö synonymialle on homonymia, jossa kahdella sanalla on sama muoto, mutta eri merkitys. Täydellinen homonymia edellyttää myös taivutusmuotojen samuutta, joka on suomen kielessä melkoisen suuri vaatimus, koska taivutuskategorioita on niin paljon. Homonyymien muodon yhtäläisyyksien tulisi olla satunnaisesti syntyneitä. Näin käy usein, kun toinen parin sanoista on kielen vanha ja omaperäinen sana ja toinen kieleen myöhemmin lainattu, äänneasultaan samanlainen sana. Sanat esiintyvät yleensä erilaisten merkitystensä vuoksi erilaisissa konteksteissa, joten viestinnässä niiden kanssa tulee harvoin ongelmia. Sanojen taivutusmuotojen samankaltaisuus ei ole homonymiaa, joka on nimenomaan leksikaalinen ilmiö. (Kuiri 2012: 30–32.) Kangasniemen (1997: 44) mukaan homonymia on sikäli poikkeuksellinen sanaston sisäinen merkityssuhde, että siinä kaksi merkitystä ovat yhteydessä toisiinsa ainoastaan niitä ilmaisevien sanojen samanlaisen ulkoisen asun kautta. Merkityksillä itsellään ei ole mitään välitöntä suhdetta toisiinsa. Täydellisessä homonymiassa kahden erimerkityksisen sanan kaikki muodot ovat samanlaisia; sananmuotohomonymiassa taas on kysymys siitä, että kaksi eri sanaa ovat samanasuisia vain joissakin muodoissa (Kangasniemi 1997: 49).

Homonymiassa siis samanmuotoisiksi tulleilla sanoilla ei ole yhteistä lähtökohtaa: ne ovat aina olleet alun perin eri sanoja. Polysemiassa taas yhdellä ja samalla historiallisella sanalla on useampi erilainen päämerkitys. Jokainen tällainen denotatiivinen merkitys toteutuu eri kontekstissa. Merkityksistä yhtäkään ei voi pitää toista tärkeämpänä, vaikka jonkin käyttöfrekvenssi olisi suurempi kuin toisen. (Kuiri 2012: 33.) Kangasniemen (1997: 47) mukaan polyseemisen sanan eri merkitysvariantteista jokin voi erottua muista ensisijaisemmaksi eli sanan päämerkitykseksi. Sanan muut merkitykset ovatkin usein syntyneet päämerkityksen pohjalta metaforisen käytön kautta. Päämerkitys ei silti välttämättä ole sanan vanhin, käytössä oleva merkitys, sillä sanan uudesta merkityksestä voi vähitellen kehittyä sen yleisin ja ensisijaiseksi tajuttu merkitysvariantti. Aikaisempi merkitys voi jäädä toissijaiseksi ja lopulta jopa unohtua kokonaan. Kuirin (2012: 33–34) mukaan polysemia syntyy usein metaforan kautta ja voi kehittyä homonymiaksi, jolloin kaksi aivan erilaista päämerkitystä aletaan mieltää kahdeksi eri sanaksi kielenpuhujien keskuudessa. Homonymian ja polysemian voi erottaa toisistaan sanan alkuperän perusteella (homonyymien on oltava etymologisesti eri sanoja), taivutuksen

avulla (homonyymien taivutus voi vaihdella) sekä kielenpuhujan oman intuition mukaan (Kuiri 2012: 33–34).

Hyponymia tarkoittaa sisältyvyssuhdetta, ekstensionaalista inklusiota. Ylempää ja laajempaa ekstensiota edustava sana on hyperonyymi (eli yläkäsite) ja alemman, suppeamman ekstension omaava hyponyymi (eli alakäsite). Hyperonyymilla eli yläkäsitteellä voi olla myös useita hyponyymeja, jotka keskenään ovat rinnakkaishyponyymeja eli -käsitteitä. Hyponymiasuhteita voi kuvata hierarkkisten kaavioiden avulla. Niiden perusteella voidaan muodostaa hyvinkin moniportaisia ja hienojakoisia taksonomioita eli käsitteellisiä jaotuksia. (Kuiri 2012: 34–35, Kangasniemi 1997: 57.)

Meronymialla taas tarkoitetaan sanojen tarkoitteiden eli ekstensioiden osa/kokonaisuus -suhteita. Kokonaisuutta tarkoittava sana on holonyymi ja osia tarkoittavat ovat sen meronyymeja (Kuiri 2012: 34).

Vastakohtasuhteissa on aina kyse siitä, että jokin yhteinen ulkomaailman entiteetti, konkreettinen tai abstraktinen objekti, kuvataan sanojen merkityksissä vastakkaisiksi miellettyillä tavoilla (Kuiri 2012: 36). Ensinnäkin voidaan erottaa antonymia eli asteittainen vastakohtaisuus (Kangasniemi 1997: 59). Kuirin (2012: 37) mukaan vastakohtana kuvattava entiteetti on siinä sellainen, että se sallii vähittäisen muuttumisen äärestä toiseen. Adjektiiveissa on paljon astevastakohtia, ja adjektiivien maailmasta kuvaamat laadut ja ominaisuudet voidaan useimmiten mieltää asteittaisiksi (Kuiri 2012: 37). Kangasniemen (1997: 60) mukaan tällaisille adjektiiveille on ominaista, että ne voivat saada määritteen. Astevastakohtiin voidaan myös soveltaa vertailua ja niiden voimakkuutta on mahdollista muunnella johtimien avulla. Asteittaisten vastakohtien väliin sijoittuu usein myös jokin väliaste, esim. vastakohtaparin *iso/pieni* lisäksi suomen kielessä on adjektiivi *keskikokoinen* (Kangasniemi 1997: 60).

Toiseksi vastakohtaisuudessa voidaan erottaa komplementaarisuus eli täydentävä vastakohtaisuus. Siihen ei kuulu asteittaisuutta, vaan vastakohtaparit ilmaisevat valintaa vain kahden vaihtoehdon välillä (Kangasniemi 1997: 61). Kuirin (2012: 36–37) mukaan, jos vastakohtaparin jäsenet jakavat niille yhteisen ekstension kahtia jyrkästi joko/tai -jaolla, vastakohtaisuutta kutsutaan lajivastakohdaksi eli komplementaariseksi vastakohdaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että toisen vastakohtaparin jäsenen myöntäminen tarkoittaa toisen kieltämistä ja päinvastoin. Yleisesti ottaen voidaan Kangasniemen (1997: 61) mukaan sanoa, että asteittaiset vastakohdat kattavat jonkin merkitysulottuvuuden ääripäät, mutta komplementaariset koko puheena olevan alueen. Yhteistä asteittaisille ja komplementaarisille vastakohtapareille on se, että kummassakin on kyse yhteensopimattomuudesta. Joidenkin vastakohtaparien luonne voi kuitenkin olla epämääräinen. Esimerkiksi adjektiiviparit *rehellinen/epärehellinen* ja *puhdas/likainen* ovat sikäli asteittaisia, että ne sallivat vertailun, mutta kieltoon ne suhtautuvat komplementaaristen vastakohtien tavoin. (Kangasniemi 1997: 62.)

Kolmas kielessä yleinen vastakohtatyyppi on konverssinen vastakohta (Kuiiri 2012: 37). Kangasniemi (1997: 63) nimittää tätä konversioksi eli käänteiseksi vastakohtaisuudeksi. Tässä vastakohdassa samaa tarkoitetta katsotaan ikään kuin vastakkaisista näkökulmista (Kuiiri 2012: 37), esimerkkiparina verbit *ostaa/myydä*.

Sanojen merkityksiä voidaan tarkastella myös piirreanalyysin tai prototyypin avulla. Piirreanalyysissä yksittäisiä sanoja kuvataan semanttisilla piirteillä ja saatuja piirreluetteloita vertaillaan toisiinsa. Piirteitä karsitaan niin, että vain ne piirteet jäävät jäljelle, jotka soveltuvat kaikkien tai lähes kaikkien sanojen kuvaukseen. Nämä yhteiset piirteet ovat distinktiivisiä piirteitä: niiden avulla kuvataan sanojen yhtäläisyyksiä ja eroja. Mitä enemmän on yhtäläisyyksiä, sitä enemmän sanat ovat keskenään synonyymisia. Tarkoituksena on luoda yleistävä analyysi sanojen yhtäläisyyksistä ja eroista, ei tyhjentävää luetteloa sanan merkityspiirteistä. Piirreanalyysissä pyritään pelkistämiseen ja yksinkertaisuuteen. (Kuiiri 2012: 38–39.) Kangasniemi (1997: 69) nimittää tätä piirreanalyysiä komponenttianalyysiksi, jossa sanojen merkitykset pilkotaan valikoituihin merkityspiirteisiin, joita kutsutaan merkityskomponenteiksi ja -elementeiksi. Komponenttianalyysin tarkoituksena on kuvata sanojen merkitysten osittaista järjestelmällisyyttä eli sitä, että jokainen merkitys ei ole täysin ainutkertainen kokonaisuus, vaan että sanojen merkityksistä löytyy toistuvia piirteitä. Ajatuksena on usein ollut myös, että komponentit olisivat jollakin tavalla universaaleja. Komponenttianalyysi sopii kuitenkin parhaiten kuvaamaan melko rajallisten ja järjestelmällisesti koostuneiden merkityskenttien sanastoa. Komponenttianalyysin rajoite on myös se, että sen avulla tulee kuvatuksi yleensä vain sanan denotaatiivinen merkitys. (Kangasniemi 1997: 70–71.)

Prototyypiajattelun mukaan taas jotain kategoriaa ei voi tyhjentävästi kuvata sanomalla, että kaikilla sen jäsenillä on tietyt piirteet. Kategorian rajat toisiin kategorioihin ovat epätarkat: kategorioihin kuuluminen on asteittaista ja rajat muihin kategorioihin sumeat. Merkitykset eivät siis ole ehdottomia joko/tai -luokkia, vaan asteittaisia enemmän/vähemmän -luokkia. Prototyypin kategorian jäsenet muistuttavat siis toisiaan eri määrin, toiset enemmän, toiset vähemmän. Prototyyppi sisältää kaikki kategorian ominaisuudet täydellisimmin, mutta mitä enemmän nämä ominaisuudet heikentyvät kategorian muilla jäsenillä, sitä vähemmän ne alkavat muistuttaa prototyyppiä. Ajatuksen pohjalla ovat psykologien havainnot ihmisten tekemien luokittelujen luonteesta. (Kuiiri 2012: 40–41.)

Kangasniemi (1997: 72) ottaa esille myös idiomit. Ne ovat vakiintuneita yhdyssanoja, sanaliittoa ja sanontoja, jotka ilmaisevat yhden merkityskokonaisuuden ja joita on vaikea tai jopa mahdollonta päätellä ilmauksen sisältämien sanojen merkityksen perusteella. Idiomit muistuttavat siten itsenäisiä sanoja, että niillä on oma jokseenkin ennustamaton merkityksensä, mutta rakenteellisesti ne muodostuvat useammasta sanasta, joilla on myös erillisinä itsenäinen merkityksensä. Monet idiomit

ovat alun perin olleet metaforisia. Yleistyessään metaforat voivatkin muuttua idiomeiksi – näiden raja ei ole aina selkeä.

2.2.2 Mitä metaforat ovat?

Tässä alaluvussa tarkastelen metaforaa ilmiönä sekä metaforan syntyä ja käyttöä. Onikki-Rantajääskön (2008: 50) mukaan kirjallisuudentutkimuksessa metafora on ollut tunnistettu retorinen tehokeino ja kielikuva ainakin jo Aristoteleen ajoista (n. 330 eaa.) alkaen. Aristoteleen mukaan metafora syntyy, kun asialle annetaan nimitys, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle. Metaforaa on myös kutsuttu vertaukseksi ilman *kuin*-sanaa (Onikki-Rantajääskö 2008: 50).

Kuirin (2012: 87–90) mukaan ensimmäiset ihmisen kielennetyt elämänalueet eli domaanit ovat olleet varsin konkreettisia. Näistä on luotu tietorakenteita, joita kutsutaan mielikuvaskeemoiksi tai lyhemmin skeemoiksi, jotka ovat myöhemmin antaneet mallin jäsentää eteen tulevia uusia ja usein paljon abstraktimpia domaaneja. Skeemat siirtyvät domaanilta toiselle yleisesti hyväksytyn mallin mukaan siten, että siirto suuntautuu aina konkreettisemmalla domaanilta abstraktisemmalle päin. Siirron mahdollistaa kaksi ihmiselle ominaista ajattelutapaa eli kognitiivista prosessia: metafora ja metonymia. Metafora on kaiken käsitteistykseen keskeinen voima. Uusi domaanin hahmotetaan jostain syystä samankaltaiseksi jonkin vanhan domaanin kanssa, ja kun samankaltaisuus on luotu, voidaan uutta domaanin käsitteistää vanhaa domaanin varten syntyneen skeeman pohjalta. Uudelle domaanille luodaan siis perusrakenne ja -osat vanhemman ja konkreettisemmän mallin mukaan. Metaforisessa siirrosta uuteen domaanin siirtyvät myös vanhan domaanin ja sen osien välillä olleet assosiatiiviset yhteenkuuluvuussuhteet. Kun yhteenkuuluvuus on mahdollistanut vanhalla domaanilla metonymiat, se mahdollistaa metonymiat myös uuden domaanin ja sen osien välillä. (Kuiiri 2012: 87–90.) Onikki-Rantajääskön (2008: 50) mukaan metafora on yksi osoitus ihmiselle tyypillisestä laajemmasta analogisesta ajattelusta. Siinä nähdään johonkin tarkoitukseen sopivaa rakenteellista samankaltaisuutta kahden erilaisen ilmiön välillä. Tällaisesta päättelystä voi syntyä uusia oivalluksia.

Lingvistiikassa metafora- ja metonymia -käsitteitä on käytetty merkityksenmuutosten luokkina ja kirjallisuudentutkimuksessa kielikuvien nimityksinä (Kuiiri 2012: 91). Onikki-Rantajääskön (2008: 51) mukaan metafora ei ole kuitenkaan pelkästään retorinen tehokeino. Perinteinen metaforanäkemyksen pyrkii erottamaan sanan kirjaimellisen merkityksen ja sen metaforisen käytön, mutta kirjaimellinen merkitys ei kuitenkaan eroa kuvaannollisesta niin selvästi kuin voisi luulla. Kieli on tulvillaan niin sanottuja kuolleita metaforia, esim. *suu* on niin ihmisellä kuin pullolla ja joellakin. Metafora on tuonut sanastoon tällä tavoin monimerkityksisyyttä eli polysemiaa. Sanojen historiaa eli etymologiaa tarkastellessa nimenomaan metafora paljastuu kielen abstraktistumisen keskeiseksi tekijäksi. Kieli muuttuu

jatkuvasti kulttuurin muuttuessa ja vanhat käsitteet luovuttavat usein ilmiönsäkin uusille. (Onikki-Rantajääskö 2008: 51.)

Kognitiivinen kielentutkimus ja sen näkemys metaforista tuli suurempaan tietoisuuteen George Lakoffin ja Mark Johnsonin julkaisussa vuonna 1980. Kognitiivinen kielentutkimus on merkityskeskainen tutkimussuuntaus, jonka mukaan kieltä ei tule tarkastella irrallaan ihmismielestä ja tavasta, jolla ihminen on maailmassa niin aistiensa, havaintokykynsä kuin kulttuurinsakin perusteella. Sen mukaan metaforisuus läpäisee kielen rakenteen ja ajattelutapamme. (Onikki-Rantajääskö 2008: 51.) Kuirin (2012: 91) mukaan kognitiivisessa semantiikassa metaforan ja metonymian avulla käsitetään inhimillisiä ajattelutapoja eli ihmisille tyypillisiä kognitiivisia prosesseja. Näiden ajattelutapojen kautta uusia elämänalueita eli domeaneja voidaan käsitteistää vanhojen tuttujen mallin mukaan ja uudelle alueelle voidaan luoda myös samankaltainen rakenne ja osien funktiot kuin vanhalle. Onikki-Rantajääskön (2008: 53) mukaan kognitiivinen metaforateoria korostaa myös sitä, että metaforat eivät ole yksittäisiä, vaan koskevat kokonaisiasia käsitteistysalueita: yksi käsite hahmotetaan ja ymmärretään toisen avulla. Metaforia voi analysoida ja päästä näin perille laajemmista metaforisista käsitteistyksistä, joiden avulla ihminen konstruoi eli rakentaa todellisuutta ja ymmärtää abstrakteja asioita. Kenties myös ainut tapa kielentää abstrakteja asiointiloja on kuvata ne keinoin, joita käytetään konkreettisempien olioiden ja suhteiden ilmaisuun (Onikki 1992: 33).

Metafora ja metonymia ovat kaikille ihmisille ominaisia, yleisen kielenkäytön takana olevan käsitteistön prosesseja. Koska ne ovat niin luonnollisia ja koska koko arkinen kielenkäyttömme on täynnä metaforia ja metonymioita, emme edes huomaa käyttävämme niitä. Kuiri (2012: 91–93) esittää kolme tyypillistä metaforista käsitteistystä. Ajattelua ja sen tuotoksia on usein tapana kuvata luonnon kasvien kautta, esim. *Puolukka kasvaa kankailla.* vs. *Tieto kasvaa opiskeltaessa.* Emotiivisia tiloja ja prosesseja eli tunteita kuvataan usein sääilmiöitä kuvaavilla ilmauksilla, esim. *Päivä oli aurinkoinen.* vs. *Oloni oli aurinkoinen.* Kolmantena Kuiri ottaa esiin, että urheilun ilmauksilla on usein taustana sotiin liittyvät ilmaukset; urheilun toimintaa on mielletty sodan kautta, esim. *Tappara puolusti kyllä hyvin mutta hyökkäsi huonosti. Selänne ampui kohti maalia. Maalivahti antautui.*

Metaforien synnyn ennustaminen on melko mahdotonta, vaikka kaikkien elämänalueiden rinnastukset eivät aina alun perin vaikutakaan mahdollisilta. Ei voida kuitenkaan tietää, millaisia metaforia syntyy: metaforassa yhteys rinnastettavien asioiden tai olioiden välillä on ennakoimaton. Metaforat voidaan kuitenkin ymmärtää ja niiden motivaatio paljastaa ja nähdä jälkikäteen hyvin. Syntyneet metaforat näyttävät aina jotenkin vastaavan ihmisen kokemusta ja kognitiota – ne ovat luonnollisia. (Kuiri 2012: 96.) Lakoff ja Johnson selittävät tämän siten, että metafora ei ole yksin kielen ilmiö, vaan että ajattelutapamme ovat kauttaaltaan metaforisia (Onikki-Rantajääskö 2008: 52). Metaforinen

siirto tapahtuu kuitenkin aina konkreettisemmalla elämänalueella abstraktimmalle ja luo näiden välille samankaltaisuuden (Kuiri 2012: 98).

Metonymia perustuu siihen, että samalla elämänalueella säännöllisesti yhdessä esiintyvät tarkoitteet liittyvät myös ihmisen mielessä kiinteästi toisiinsa. Toinen tuo mieleen toisen, joten myös kielellinen viittaus vain toiseen tarkoitteeseen voidaan ymmärtää viittaukseksi myös toiseen. Metonymiassa merkityksen siirto tapahtuu tuttuuden ja asiayhteyden perusteella. Tarkoitteet voivat olla toisiinsa nähden mm. osa/kokonaisuus- tai syy/seuraus -suhteessa. Yhteys on joka tapauksessa niin vakiintunutta, että toista tarkoittava sana tai ilmaus voi korvata myös toisen. (Kuiri 2012: 96.) Yhteenkuuluvuus vanhan ja uuden elämänalueen osien ja kokonaisuuden välillä mahdollistaa samantyyppisen metonymian, mutta kuitenkin siten, että uusi domaani on erilainen (toisin sanoen abstraktisempi) kuin vanha (Kuiri 2012: 98). Onikki-Rantajääskö (2008: 55) selittää metonymian olevan metaforan parina usein esiintyvä ilmiö, joka tarkoittaa sitä, että osa edustaa kokonaisuutta, kokonaisuus osaa tai jokin muu läheinen elementti sen kanssa usein esiintyvää. Metaforat rakentuvat usein metonymioille ja metonymiat kytkvät metaforia kokemukselliseen tai kulttuuriseen maailmantietoon.

Kangasniemi (1997: 78) jaottelee merkityksenmuutokset yhdeksään erilaiseen psykologiseen lajiin, joitten erot eivät kuitenkaan ole aivan selviä tai lajit myöskään toisensa täysin poissulkevia. Osa tästä jaottelusta vastaa edellä käytyjä Kuirin ja Onikki-Rantajääskön teorioita.

Ensimmäisenä Kangasniemi (1997: 78) esittelee hyvin yleisen merkityksen muuttumisen lajin eli muutoksen konkreettisesta abstraktiseen (merkityksen abstraktistumisen), toisena lajina merkityksen kehityksen metaforisen käytön kautta. Kangasniemen (1997: 79–80) mukaan sanan merkitys voi laventua käsittämään ilmiön, jolla on jotakin yhtäläisyyttä sanan alkuperäiseen viittausalaan kuuluvien tarkoitteiden kanssa. Tämä yhtäläinen aines voi koskea ulkonäköä, ääntä, toimintaa, ominaisuutta tai mitä tahansa piirrettä. Metafora voi jäädä tilapäiseksi, mutta osuva metafora myös yleistyy helposti ja siitä tulee sanan yksi merkitys.

Kangasniemi ottaa esille myös sellaiset metaforat, jotka ovat eufemismeja joillekin tabuina pidetyille sanoille. Kielen sanoille on hänen mukaansa syntynyt myös paljon huomaamattomampiakin merkitysvivahteita johtuen ihmismielen taipumuksesta metaforisoida asioita. Jotkut metaforat ovat muuttuneet myös sanojen tavallisiksi merkitysvarianteiksi eikä niiden metaforista pohjaa enää tunnusteta. (Kangasniemi 1997: 79–80.) Metonymiassa on Kangasniemen (1997: 80) mukaan kysymys tarkoitteiden välittömästä yhteydestä. Tavallisia tällaisista tapauksista ovat muutokset, joissa ruumiinosan nimitys siirtyy tarkoittamaan koko olentoa tai vaatekappaletta tai sen osaa. Kangasniemi

nimittää synekdokeeksi sellaista tapausta, kun jonkin kokonaisuuden osan nimitys siirtyy tarkoittamaan koko kokonaisuutta tai päinvastoin kokonaisuuden nimityksestä tulee osan nimitys. Metonymia ja synekdokee ovat Kangasniemen merkitysten muutosten listalla kolmantena.

Neljäntenä merkityksen muutoksen perusteena Kangasniemi (1997: 80) esittää äänteellisen likeisyyden. Hänen mukaansa (1997: 81) viidentenä syynä voi olla myös sanan välitön esiintymisyhteys. Esimerkiksi yhdyssanan tai sanaliiton jommankumman osan kadotessa jäljelle jäänyt osa voi säilyttää koko alkuperäisen merkityksen itsellään. Kaksi seuraavaa syytä merkityksen muutokselle ovat Kangasniemen (1997: 82) mukaan pejoratiivistuminen ja melioratiivistuminen. Näistä ensimmäinen tarkoittaa sitä, että jonkin sanan merkitys muuttuu siten, että se kokee jonkinlaisen arvonalenuksen, toinen taas vastaavasti jonkin sanan merkityksen arvonnousua. Arvonnousu ja -lasku voivat koskea myös pelkästään sanan tyyllisävyä. Viimeisinä kahtena merkityksen muuttumisen syynä Kangasniemi (1997: 82) ottaa esille sanan merkityksen jyrkkenemisen tai vastaavasti lievenemisen.

Koski (1992: 21–25) kirjoittaa erityisesti metaforien affektiivisuudesta ja pejoratiivisuudesta. Tyypillisiä affektiivisiä metaforia ovat hänen mukaansa ihmisistä käytettävät eläinten, kasvien tms. nimitykset, esim. *aasi*, *rotta*, *ruusu*. Tyypillisiä affektiivisiä taas ovat usein termin luonteiset elottomien entiteettien tai niiden osien metaforiset nimitykset, esim. *jalka* huonekalun osan nimityksenä. Affektiivisillä metaforilla halutaan arvottaa, evaluoida, jotakin referentin ominaisuutta. Affektiivisuutta ja arvottamista arvioitaessa on otettava huomioon myös se rekisteri, missä sanaa käytetään, sekä se, onko käsite sinänsä arvottunut. Ihmisistä käytetyt eläinmetaforat ovat aina affektiivisiä, useat nimenomaan pejoratiivisia. Omana ryhmänään Koski mainitsee lähinnä puhuttelulauseissa esiintyvät ns. hellittelymetaforat, joita rakastuneet käyttävät toisistaan ja äidit pienistä lapsistaan. (Koski 1992: 21–25.)

Kangasniemen (1997: 83) mukaan kaikissa merkityksenmuutoksen lajeissa voidaan nähdä jonkinlainen yhteysketju aikaisemman ja myöhemmän merkityksen välillä. Hän viittaa samaan kuin Kuiri edellä, että vaikka muutokset eivät olekaan ennustettavissa, niiden tapahduttua ne voidaan selittää ja ymmärtää. Kytkös aikaisemman ja myöhemmän merkityksen välillä tekee merkityksen muutoksen kuitenkin vain mahdolliseksi, mutta ei yksistään laukaise sitä. Merkityksen muutokselle, sen toteutumiselle ja suunnalle täytyy siis olla jokin syy, joka voi tulla kielestä itsestään tai kielen ulkopuolelta. Kielellisten syiden aiheuttamia muutoksia ovat sellaiset, joissa sana saa uuden merkityksen kielellisen esiintymisympäristön vaikutuksesta, joissa muutokset johtuvat kantasanan katoamisesta tai joissa tapahtuu äänteelliseen likeisyyteen tai sanojen välittömään esiintymisyhteyteen kuuluvia merkityksenmuutoksia (Kangasniemi 1997: 83–84).

Kielenulkoisiin aiheuttajiin kuuluvat ainakin historialliset syyt, jolloin uusille ilmiöille nimiä annettaessa voidaan tarkoituksellisesti ottaa käyttöön vanha sana hieman uudessa merkityksessä. Näihin liittyvät läheisesti sosiaaliset syyt, joissa esimerkiksi jokin yleiskielen sana saa jonkin ammatti- tai muun ryhmän keskuudessa poikkeavan merkityksen. Emotionaalisissa syissä kyse on erityisesti tunnepitoisten sanojen merkityksen muuttumisesta, jossa sanan sävy saattaa heilahtaa äärimmäisyydestä toiseen. Merkityksenmuutoksiin voivat johtaa myös fysiologiset syyt, jolloin esimerkiksi yhden aistin piiriin kuuluvien havaintojen kuvaamiseen käytetyt sanat voivat siirtyä toisenkin aistin avulla tehtyjen aistimusten kuvailemiseen. Tällaisia tapauksia löytyy erityisesti adjektiivien merkityksenmuutoksista, esimerkkeinä adjektiivit *imelä* ja *makea*, jotka viittaavat ensisijaisesti makuaistimuksiin, mutta joita voidaan käyttää myös näkö- ja kuulohavaintojen luonnehtimiseen.

Kielensisäisten ja -ulkoisten syiden rajamaastoon kuuluu vielä yhtenä merkitysten muutosten syynä vieraan kielen vaikutus ja erityisesti merkityslainat: sana voi omaksua jonkin toissijaisen merkityksen sen takia, että sen polyseemisellä vastineella toisessa kielessä on tuo merkitys. Olennaisin merkitysten muutosten syy lienee kuitenkin uusien nimitysten tarve. Uusia nimitettäviä syntyy koko ajan ja vanhan sanaston hyödyntäminen auttaa pitämään yllä kielen käyttökelpoisuutta ja tehokkuutta. (Kangasniemi 1997: 83–86.) Kuirin (2012: 23) mukaan kielissä on tuhansittain sanoja ja niitä syntyy aina lisää. Leksikalisaatio eli ajatusten muuttaminen sanalliseen muotoon on siten jatkuva prosessi: kun kielenulkoinen maailma muuttuu tai kun ihmisen tai yhteisön ilmaisutarpeet muuttuvat, maailmaa luokitellaan uudelleen myös kielen avulla.

2.2.3 Sanakirjamerkitykset

Edellä on tarkasteltu leksikaalisen merkityksen määrittelyn monitahoisuutta. Mutta miten erilaiset näkökulmat merkitykseen onnistutaan ottamaan huomioon sanakirjoissa? Tyysteri ja Lehtosalo (2013: 10–14) kirjoittavat artikkelissaan, että sanakirjatyössä tehdään valintoja. Kielen ja kielimuodon valinnan lisäksi keskeinen kysymys on aineiston valinta. Aineistoa kerätään yleensä laajasta materiaalista tiettyyn tarkoitukseen, kerätyn aineiston sopivuutta arvioidaan ja sen käyttöä tavalla tai toisella rajataan. Aineiston sopivuutta sanakirjaan arvioidaan sanakirjan funktion kautta. Yleensä sanakirjaan otettavaa sanastoa täytyy karsia, vaikka sanakirjan tarkoitus olisi kuvata tietty kielimuoto mahdollisimman laajasti. Sanakirjoissa huomioidaan sanan yleisyys. Niihin ei yleensä oteta vanhentuneita tai perifeerisiä sanoja tai aivan uusia, vielä vakiintumattomia sanoja. Yksikielisyys sanakirjoissa merkityksen selittäminen on monin tavoin juuri sanakirjan teon ydintä. Kieliyhteisössä vallitsee yhteisymmärrys siitä, mitkä ovat kunkin sanan perusmerkitykset. Näiden lisäksi sanoilla on kuitenkin myös konteksti- ja käyttäjäkohtaisia merkityksiä. Haasteena onkin määritellä, mitkä merkitykset ovat

niin olennaisia, että ne kuvataan sanakirjassa, sekä päättää, miten valitut merkitykset selitetään. Sanakirjassa otetaan siis kantaa eri merkitysten väliseen hierarkiaan, joka perustuu yleisyyteen, keskeytyteen, etymologiaan tai konkreettisuuteen. Merkitystenselitysten lisäksi sanojen merkitystä ja käyttöä voidaan havainnollistaa esimerkkien avulla. Niitten tulisi olla sellaisia, jotka kuvaavat sanojen tyypillistä käyttöä. Edellä kuvatut valinnat ovat konkreettisia sanakirjan tekoon liittyviä kysymyksiä. On tärkeää huomioda, että erilaisia ratkaisuja ei voida läheskään aina pitää ehdottoman oikeina tai väärinä. Kielenkuvaus ei koskaan voi olla täysin objektiivista. (Tyysteri & Lehtosalo 2013: 10–14.) Tästä huolimatta tavallisten kielenkäyttäjien keskuudessa yleinen luulo tuntuu olevan esimerkiksi se, että sanakirjasta voi tarkistaa, onko jokin sana olemassa kielessä vai ei (Tyysteri & Lehtosalo 2013: 16).

Grönrosin (2013: 42) mukaan ei ole helppo sanoa, milloin jonkin sanan uusi käyttö, uusi rinnakkaisasu tai uusi merkitys on otettava sanakirjaan. Kaikkea harvinaista vaihtelua ei pystytä kuvaamaan rajallisessa sanakirjassa, eikä se olisi Grönrosin mukaan tarkoituksenmukaistakaan, mutta kaiken yleisen pitäisi olla mukana. Sitä, miten yleisyys mitataan tai miten yleinen sanan tai käyttötavan pitäisi olla, että se otetaan sanakirjaan mukaan, on vaikea määrittää. Mukaanotto ja poisjättö ovat kuitenkin molemmat kannanottoja.

Tyysterin (2013: 131) mukaan sanakirjoissa pyritään kuvaamaan kieltä neutraalista näkökulmasta niin, että mitään arvorakennelmaa ei nosteta toista paremmaksi. Kielen kuvaus heijastaa kuitenkin aina myös kieliyhteisön arvoja ja välittää niitä eteenpäin, koska kieli ei ole ideologiatonta: kieltä ei käytetä kulttuurisessa tyhjiössä. Sanakirjojen toimitustyössä joudutaan tekemään paljon valintoja, jotka heijastavat myös tekijöiden omaa arvomaailmaa. Monet sanakirjojen käyttäjät tuntuvat silti uskovan niiden täydelliseen puolueettomuuteen ja objektiivisuuteen.

Arvosidonnaiseen sanastoon kuuluvat sellaiset sanat, joiden käyttö, merkitys tai konnotaatiot ovat jollakin tavalla sidoksissa kulloisenkin käyttäjän arvoihin. Suurin osa sanastosta on perusmerkitykseltään neutraalia ja melko helposti määriteltävää, mutta arvosidonnaista sanastoa kertyy erityisesti tiettyihin aihepiireihin. Nämä attraktiokeskukset ovat samoja, joiden yhteydessä puhutaan usein poliittisesta korrektiudesta. Esimerkiksi monien politiikkaan, uskontoon ja muihin ideologioihin sekä sukupuoleen, syntyperään, ulkonäköön, yhteiskunnalliseen asemaan, ikään ja terveyteen liittyvien ihmisten ja ihmisryhmien selittäminen kaikkia tyydyttävällä tavalla on usein vaikeaa. Sanakirjatyössä ei riitä kuitenkaan edes poliittinen korrektiutus, sillä sanakirjojen pitäisi pystyä kuvaamaan todellista kielenkäyttöä siten, että siinä ovat mukana myös kaikki epäkorrektit merkitykset ja niin, että sanakirjan käyttäjät saavat tietoa esimerkiksi ilmausten tyyliarvoista. (Tyysteri 2013: 134.) Tyysterin (2013: 136) mukaan melkein mitä tahansa sanaa voidaan käyttää sekä neutraalisti että arvosidonnaisesti.

Sana voi saada arvosidonnaisia konnotaatioita esimerkiksi metaforisessa käytössä. Raja arvosidonnaisen ja neutraalin sanaston välillä on veteen piirretty eikä toisen ihmisen henkilökohtaisiin poliittisiin, uskonnollisiin tai muihin vastaaviin kokemuksiin liittyvän sanaston tunnistaminen ole aina helppoa (Tyysteri 2013: 138).

Sanojen merkitysten kertominen sanakirjoissa on perinteisesti pyritty selittämään esimerkiksi yläkäsitteen ja erottelevien käsitepiirteiden avulla, alakäsitteitä luettelemalla sekä merkityksen selittämällä esimerkklauseen tai kuvan avulla. Kielenkäyttäjät pystyvät soveltamaan prototyyppisiä kielenkäyttötapoja koskevaa tietoaan myös marginaalisiin tapauksiin – varsinkin äidinkielisille aikuisille ihmisille suunnatuissa yksikielisissä selittävässä sanakirjoissa riittävät näin ollen yleensä kuvaukset sanojen prototyyppisistä merkityksistä. Mahdollisuuksien mukaan tarjotaan myös keinoja tulkita marginaalisia merkityksiä. Kaikkia mahdollisia merkityksiä sanakirjassa ei kuitenkaan ole tarpeen kuvata. Varsinkin arvosidonnaisen sanaston eri merkitysten kuvaamista on pohdittava tarkasti. Kielen muutokseen on myös kiinnitettävä huomiota. (Tyysteri 2013: 139–140). Edelleen Tyysterin (2013: 141) mukaan sanakirjan käyttäjältä on voitava odottaa sekä maailmantietoa että tietoa kielestä, mutta sanakirjan tekijän on kuitenkin pohdittava, minkä asioiden voi olettaa olevan valmiiksi tavallisen kielenkäyttäjän tiedossa ja minkä ei. Kangasniemen (1997: 41) mukaan sanakirjat tukeutuvat sanojen merkityksen selittämisessä merkityssuhteille, kuten synonymialle, vastakohtaisuudelle sekä myös hyponymialle. Tällaiset selitykset perustuvat olettamukselle, että selitettävän sanan merkitys on tuttu.

Sanan merkityksen määrittely on vaikea, jollei täysin mahdoton tehtävä. Parhaimmillaankin sanakirja onnistuu tavoittamaan vain osan sanan merkityksestä, eikä ”oikeaa” merkitystä sanalle lopulta ole olemassa. Sanakirjamerkityksiin palataan tutkimukseen valittujen adjektiivien esittelyn yhteydessä luvussa 3.3.

2.3 Kouluikäisten kieli

Lasten leksikaalisten taitojen kehittymisen tutkimus keskittyy lähes poikkeuksetta alle kouluikäisten kieleen: kouluikäisten kielestä on vain vähän tutkimusta (Honko 2013: 70–71). Koulun alkaessa lapsen syntaktinen ja morfologinen kehitys alkaa kuitenkin olla loppuunsaatettu. Lapsi osaa taivuttaa sanoja virheettömästi ja muodostaa kieliopillisesti virheettömiä lauseita. Monet kieliopillisesti mutkikkaat ilmaukset sen sijaan tuottavat vielä vaikeuksia kouluikäisille. (Leiwo 1989: 105–106.) Kouluikäinen on riippuvaisempi puhetilanteesta lauseita ymmärtäessään kuin aikuinen. Lapsi ei pysty käyttämään hyväkseen kieliopillista rakennetta samoin kuin aikuinen, vaan ymmärtäminen perustuu ilmauksen sanojen tuntemiseen. (Leiwo 1982: 39.)

Leiwo (1989: 106) mukaan lasten sanasto kasvaa kouluiässä ja sanojen merkitykset monipuolistuvat lisääntyvien kokemusten myötä. Lapset kuuluvat ensimmäisinä kouluvuosinaan konkreettisten operaatioiden kehityskauteen. Myös lapsen ajattelu on vielä hyvin konkreettista – tämä heijastuu myös kielessä. Esimerkiksi 7-vuotiaat tytöt (siis ensimmäisen luokan oppilaat) antavat vielä lähes poikkeuksetta konkreettisen selityksen mm. sellaisille sanoille kuin *johdonmukainen*, *kouraantuntuva*, *lyhytsanainen*, *mukiinmenevä*, *päähänpisto* ja *silmäänpistävä*. Kuvaannolliset selitykset käyvät yleisemmiksi noin kymmenen vuoden iässä, mutta vielä 15-vuotiailla esiintyy konkreettisia määrittelyjä. Lapsen maailma on konkreettinen. Hän kasvaa ymmärtämään kielen abstraktisuutta ja vertauskuvallisuutta vähitellen vuosien kuluessa (Onikki-Rantajääskö 2008: 49).

Kieltä koskevien intuitioiden ja päätelmien, metalingvistisen päättelyn, kehitys rinnastuu muiden käsitteiden ja ajattelutoimintojen kehitykseen. Päättelytaito varmentuu vähitellen erilaisissa tilanteissa ja konteksteissa kouluikään tultaessa. Kyky erottaa merkitys ja muoto on kielen tietoisien tarkastelun ja metalingvistisen päättelyn edellytys. Puheessa tuotetaan ja vastaanotetaan ensisijaisesti merkityksiä. Vain, kun esimerkiksi tulkinnassa syntyy epäselvyyttä, huomio kiinnitetään muotoon. Pienille lapsille merkityksen ja muodon erottaminen on vaikeaa. Lapset oppivat ensin huomaamaan fonologiset ja leksikaaliset monimerkityksisyydet ja vasta myöhemmin syntaktiset monimerkityksiset ilmaukset. (Leiwo 1989: 111–112.)

Honko esittää, että Dockrellin ja Messerin (2004) mukaan lapsi oppii ensiksi ymmärtämään fyysisiä objekteja, sitten konkreettista toimintaa kuvaavia käsitteitä. Konkreettisten suhteiden ja staatiivien ohella ymmärtäminen laajenee pian mentaaliin ja yksinkertaisia abstrakteja suhteita kuvaaviin ilmauksiin. Myöhemmin seuraavat kompleksiset abstraktit käsitteet. Vastakohtapareista opitaan tyypillisesti ensin tunnusmerkillinen jäsen (esim. *suuri* > *pieni*). Leksikaalisen tiedon moniulotteisuus karttuu, kun lapsi kielellisten kokemusten myötä saa tietoa sanojen denotatiivisista ja konnotatiivisista merkityksistä, rakenteellisesta käyttäytymisestä ja käyttöyhteyksistä (Honko 2013: 72). Metaforien ja kielikuvien viehätyksellä piilee lapsuuden kielenomaksumisen konkretiassa: metaforissa on retorista tehoa juuri siksi, että ne voivat herättää konkreettisen mielikuvan (Onikki-Rantajääskö 2008: 49).

Kehityopsykologi Jean Piaget katsoo kielen kehittymisen osaksi semioottisen funktion kehittymistä. Sen kehittyminen merkitsee ajattelun irrottamista toiminnasta. Piaget'n mukaan kieli on merkittävin ja ainutlaatuinen semioottisen funktion ilmentymä, koska se on luonteeltaan sosiaalinen. Kielellinen kehitys siis seuraa kognitiivista eikä päinvastoin. (Leiwo 1982: 35–36.) Piaget'n kognitiiviseen teoriaan pohjautuen lapsen kielen kehitys voidaan jakaa kypsyyskausiin. Niiden saavuttaminen saattaa vaihdella yksilöllisesti paljonkin, mutta kypsyyskaudet kuitenkin sidotaan yleensä fyysiseen ikään. Piaget'n teorian mukaan ensimmäiset kouluvuodet kuuluvat konkreettisten operaatioiden ke-

hityskauteen: lapsi ei enää toimi yhtä vahvasti välittömien havaintojen varassa kuin pikkulapsivaiheessa, vaan pystyy yhä paremmin käsittelemään fyysistä ympäristöä ja sen toimintoja mielikuvien avulla. Abstraktien, käsitteellisten ja monimutkaisten suhteiden hallintaa vaativa kielitaito ei vielä kymmenvuotiaillakaan lapsilla silti ole yleensä kovin kehittynyt. Koulunkäyntiään aloitteleva lapsi ymmärtää yleensä jo sanan ja sen tarkoitteen periaatteellisen eron, mutta saattaa selittää abstraktit sanat konkreettisesti. Nuoret koululaiset eivät vielä usein huomaa kielen abstrakteja merkityksiä eivätkä osaa käsitellä ironisia tai humoristisia viestejä. (Honko 2013: 73.)

Saarisen (1982: 61–62) mukaan kouluikäisen kielellinen luovuus on sidoksissa hänen kulloiseenkin kehitysvaiheeseensa. Saarinen viittaa Piaget’n teoriaan, jonka mukaan nuoren ajattelu ja lapsen ajattelu eroavat toisistaan olennaisesti siinä, että nuori pystyy laatimaan systeemejä ja teorioita, mutta lapsi ei ainakaan tietoisesti pysty. Lapsi ajattelee n. 11–12-vuoden ikäiseksi saakka konkreettisesti, realiteetteihin pitäytyen. Vähitellen nuori pääsee irti konkreettisuudesta: ”Ajattelu saa siivet.” Tämä heijastuu sekä nuoren puheessa että kirjoittamisessa.

Kouluikäisen abstraktin ajattelun kehittyminen tulee hyvin selvästi näkyviin juuri kielellisellä alueella. 7-vuotiaana eli kouluiän alussa hän ei vielä juurikaan ymmärrä esimerkiksi runojen symbolista ajatusta, sananlaskujen kätkeytyä viisautta, vertauksia eikä yksittäisten abstraktien sanojen merkitystä. Vähitellen kouluikäinen kypsyy ja oppii ymmärtämään vertauskuvallisia merkityksiä (eli metaforia) ja abstrakteja sisältöjä, usein väärinkäsitysten kautta. Esimerkiksi *silmäänpistävä* on ensimmäisen luokan oppilaalle ’risu, joka osuu metsässä silmään’, vähän vanhemmalle vaikkapa ’punainen hame hautajaisissa’ ja lopulta se tarkoittaa yleensä ’huomiota herättävää’. Sanojen abstraktien merkitysten lukumäärä ylittää konkreettiset selitykset 9–10-vuotiailla. Yleensä kielellinen sujuvuus ja omaperäisyys kehittyvät tasaisesti iän myötä, mutta tilapäisiä laskuja ilmenee esimerkiksi silloin, kun lapsi siirtyy uuteen kehitysvaiheeseen ja uusien sosiaalistumisvaatimuksen kohteeksi. Esimerkiksi 9-vuotiaat saattavat pitää luovaa kekseliäisyyttään piilossa, kun koulu vaatii sopeutumista ja auktoriteetteihin alistumista ja jolloin kaverien hyväksyntä on tärkeämpää kuin itsenäinen käyttäytyminen. Puberteettivaiheessa taas lisääntynyt sensitiivisyys, arvostelun pelko ja oma kritiikki saattavat estää luovan ajattelun ilmaisua. (Saarinen 1982: 62.) Osa kielenoppijoista voi ainakin väliaikaisesti käyttää paljon aikaa kielenkäyttötilanteiden seuraamiseen ilman omaa verbaalista osallistumista (Honko 2013: 75).

Hongon (2013: 73) mukaan Boyd ja Bee (2009) ovat sitä mieltä, että 8–14-vuotiaat koululaiset ovat kielellisessä ja kognitiivisessa murrosvaiheessa eli siirtymässä tai jo siirtyneet konkreettisten operaatioiden hallitsemasta kehitysvaiheesta kohti abstraktimpia kognitiivisia toimintoja ja abstraktikäsitteiden hallintaa. Edelleen Hongon (2013: 73) mukaan Berman (2007) sanoo, että myöhem-

mässä kielenkehityksen vaiheessa kompleksistuminen ilmenee selkeimmin juuri leksikossa. Se karttuu määrällisesti ja laadullisesti: sanapituus ja tavujen lukumäärä kasvavat ja sanat ovat semanttisesti tarkempia. Harvinaisten sanojen määrä ja sanansisäinen kompleksisuus lisääntyvät, puhekielenomaisuus väistyy ja muodollisuus kasvaa. Kouluikäiset lapset oppivat ymmärtämään, että samaan asiaan voi viitata useilla sanoilla ja että toisaalta samalla sanalla voi olla monia eri merkityksiä. Kielen eri osa-alueista erityisesti leksikossa tapahtuu kouluiässä huimaa kehitystä. Sanoihin liittyviä vivahteita opitaan ymmärtämään lisää koko koulunkäynnin ajan. Leksikaalisen tiedon täsmentyminen ja leksikaalisten taitojen kehittyminen tapahtuvat erityisen tiiviisti suhteessa morfosyntaksin kehittymiseen. Kompleksistumisen myötä lapset käyttävät entistä pidempiä sanoja, entistä enemmän kielen harvinaisia sanoja ja semanttisesti entistä tarkkarajaisempia sanoja. Kielen käyttöön frekventin sanaston rinnalle tulee vaihtoehtoisia ilmauksia ja käsitteellisempää kieltä. (Honko 2013: 73.)

Honko (2013: 74) esittää, että Boydin ja Been (2009) mukaan lapset oppivat ymmärtämään asioiden välisiä loogisia suhteita, kuten hierarkkisuutta, peräkkäisyyttä, symmetrisyyttä ja kerrannaisuutta viimeistään alakouluiässä. He pystyvät myös muodostamaan sarjoja ja luokkia ajatuksissaan ja erottamaan todellisen kuvitteellisesta (Wellman 1992). Tällainen ajattelun kehittyminen on mahdollista skeemojen eli vuorovaikutuksessa syntyneiden mentaalisten toimintamallien avulla. Skeemoja sovelletaan uusiin tilanteisiin ja muokataan tarvittaessa edelleen, joten dynaamisen kehityksen kannalta skeemojen joustavuus on olennaisen tärkeää. Leksikon kehittymisen kannalta merkittävää on etenkin joustavan luokittelukyvyn saavuttaminen eli kyky nähdä yhdenmukaisuuksia eri asioiden välillä (Taylor 1989). Leksikon kehittyminen kulkee käsi kädessä syntaksin kehittymisen kanssa (Berman 2007). Kielen rakenteiden monimutkaistuminen tukee lapsen leksikon kompleksistumista ja päinvastoin. On loogista olettaa, että leksikaalisilta taidoiltaan edistyneet alakoululaiset saattavat olla vahvoja myös lauseenmuodostuksessa ja rakenteiden hallintaa vaativissa sanastotehtävissä. (Honko 2013: 74–75.)

Hongon (2013: 75) mukaan kielenoppimisprosessin etenemisnopeus on yksilöllinen ja samalakin yksilöllä vaihdella eri vaiheissa. Saarinen (1982: 63–64) kirjoittaa kielellisestä luovuudesta, että yksilöjenväliset erot ovat niin selviä, ettei niiden toteamiseen tarvita tutkimuksia. Yksi oppilas kertoo ja kirjoittaa eloisasti ja kekseliäästi havainnoistaan tai sepittelee tarinoita ja runoja, toinen pitäytyy tiukan asialliseen ja hyvin hahmotettuun esitykseen, kolmas yrittää jotenkuten oppia kirjoittamisen tekniikkaa, mutta sisältö jää vaisuksi ja mitänsanomattomaksi. Saarinen (1982: 64) esittää, että Carrollin (1964) mukaan luovan kielenkäytön kannalta voidaan erotella kolme sujuvuuden päälajia: ideoitien sujuvuus, sanasujuvuus ja ilmaisujen sujuvuus.

Kouluun siirtymisen myötä ja koulunkäynnin edetessä tapahtuu muutoksia sekä lapsen kognitiossa ja omassa kielenkäytössä että huomion kohteena olevan kielellisen syötteen laadussa. Honko

(2013: 75) esittää Dockrellin ja Messerin mukaan, että merkitystä kielitaidon rakentumiselle on myös sillä, että koulussa lasta ohjataan monin tavoin huomion kiinnittämisessä, maailman kielentämisessä ja kielentämisen merkityksellisyyden hahmottamisessa. Leiwon (1982: 39) mukaan kouluiässä lapsi oppii sopeutumaan erilaisten viestintätilanteiden asettamiin vaatimuksiin, esimerkiksi kaveripiirin kielenkäyttöön ja koulun asettamiin kielellisiin normeihin. Niiden oppiminen on sekä sosiaalista että kielellistä oppimista. Luku- ja kirjoitustaidon oppiminen on merkittävä kehitystapahtuma: se asettaa kielelliselle viestinnälle erityisvaatimuksia, koska kirjoitetussa kielessä kaikki informaatio välittyy verbaalisin keinoin sanaston ja kieliopin välityksellä. Se, miten kielenkehitys suhteutuu muiden samanikäisten ja samankaltaisten kielellisten vaatimusten ympäröivänä elävien lasten kielitaitoon, on myös olennaista lapsen kielenkehityksen kannalta (Honko 2013: 76).

3 TUTKIMUSMENETELMÄT JA -AINEISTOT

3.1 Tutkimusmenetelmät

Kyseessä on kvasikokeellinen tutkimus: ryhmät ovat luonnollisesti muodostuneita koululuokkia. Kyseessä on myös poikittaistutkimus: aineistoa kerätään samanaikaisesti usealta eri ryhmältä ja tietoa saadaan näitä ryhmiä vertailemalla. Tämä tutkimus on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. (Kalaja, Alanen, Dufva, 2011: 18.)

Kalajan ym. (2011: 19) mukaan kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa yksi tyypillisistä aineiston keruutavoista on kysely, joka tässä tutkimuksessa on tehty. Tutkimushenkilöiden valinnassa pyritään edustavuuteen, mutta myös tarpeeksi suuri määrä on tärkeä. Tavoitteena on jonkinasteinen yleistettävyyden. Nämä vaatimukset tutkimuksessani täyttyvät: informantteja on yhteensä 76 ja informanttien määrät jakautuvat melko tasaisesti eri luokka-asteiden välillä (25+21+30). Jokaiselta informantilta on kysytty 18 eri adjektiivin merkitystä, joiden lisäksi oli vielä kahdeksan adjektiivin valintatehtävä. Kyselyjen tavoitteena on saada lisää tietoa sanojen merkityksestä ja käytöstä. Kyselytestin koehenkilö periaatteessa tietää tuottavansa analysoitavaa kielenainesta ja materiaalia tulee kohdennetusti ja suhteellisen vähän. Kyselytesteillä voidaan pureutua informanttien kielentuntemukseen ja kognitiivisiin käsityksiin. (Vanhatalo 2003: 352–353.)

Tulosten raportoinnissa tärkeitä ovat erilaiset taulukot, kuviot ja kaaviot, joiden avulla esim. luvut, prosentit ja jakaumat tuodaan esiin ja niitä voidaan vertailla (Kalaja ym. 2011: 19). Tutkimuksessani vertaillaan ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden antamia selityksiä adjektiivien merkityksistä.

Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on jonkin ilmiön ymmärtäminen aineiston ja tutkijan erittelyn avulla. Tässäkin menetelmässä aineistoa voidaan kerätä haastattelemalla. Tulosten raportoinnissa on tyypillistä käyttää esim. lainauksia haastateltavien puheesta. (Kalaja ym. 2011: 19–20.) Tutkimuksessani käytetään runsaasti suoria lainauksia esimerkkeinä – erityisesti oppilaiden adjektiiveille antamien merkitystenselitysten analysoinnissa. Varsinkin nuorimpien informanttien selitykset olivat mielikuvituksellisia ja luovia ja sen vuoksi tutkimukseni mielenkiintoisinta antia. Ne olivat samalla sekä hauskoja että kiinnostavia tutkimuskohteita.

Kvalitatiivisuus tulee esille siis sekä selitysten esimerkeissä että myös taulukkojen ym. numeerisen tiedon selittämisessä. Tutkimuksen päätulokset selitetään laadullisesti, koska numeeriset faktat ja taulukot, kuviot ja kaaviot eivät yksistään eivätkä täysin vastaa tutkimuskysymyksiin. Määrälliset

argumentit tulevat esille, kun mainitaan jonkin seikan yleisyydestä tai toistuvuudesta (kvantitatiivisuus). Jos esim. jokin seikka aineistossa toistuu usein, voidaan sanoa, että se on tavallista tai yleistä. (Kalaja ym. 2011: 20.)

3.2 Kyselylomake

Tutkimuksen kyselylomakkeen laadin keväällä 2014. Oli haastavaa ja tärkeää keksiä ja löytää sopivat adjektiivit, joita oppilailta tutkimuksessani kysyn ja pyydän selittämään. Ne eivät saaneet olla liian ilmeisiä tai helppoja, mutta eivät liian vaikeitakaan, koululaisen käsityskyvyn täysin ulottumattomissa olevia. Valitsin mukaan mahdollisimman erilaisia adjektiiveja, joita koululainen kuitenkin osaisi selittää. Pilotti- ja koeryhmänä käytin kevään 2014 seminaariryhmää sekä omia lapsiani, jotka keväällä 2014 juuri olivat ensimmäisellä ja neljännellä luokalla. Esimerkiksi adjektiivin *epäkäytännöllinen* merkitys ensimmäisen luokan oppilaan mielestä oli, että 'käyttäytyy huonosti' ja neljäsluokkalaisen mielestä se tarkoitti, että 'ei voi käyttää'.

Kyselylomakkeeseen valitsemani adjektiivit ovat suhteellisia eli luonnostaan vertailevia. Näihin relatiivisiin adjektiiveihin kuuluu yksinkertaisten perusadjektiivien lisäksi myös denominaalisia, substantiiveista johdettuja adjektiiveja, joihin usein tulee metaforinen eli vertauskuvallinen merkitys. Juuri tämä on tutkimuksessani kaikkein kiinnostavinta: miten eri-ikäiset ja muutenkin erilaiset lapset selittävät tällaisten adjektiivien merkityksen. Absoluuttiset adjektiivit jätin tutkimuksesta kokonaan pois, koska niissä on kysymys joko/tai -tilanteesta. Niiden selittäminen olisi huomattavasti poikennut relatiivisten ja metaforisten adjektiivien selittämisestä.

Tutkittavien adjektiivien määrä kyselylomakkeessa oli olennaista: niitä ei saanut olla liikaa eikä liian vähän. Tutkittavien adjektiivien määrä piti sopeuttaa informanttien oletettuun keskittymiskykyyn; tämä tuli huomioida erityisesti ensimmäisen luokan oppilaiden kohdalla. Kyselylomakkeesta piti siis laatia sellainen, että sitä voi käyttää samanlaisena kaikilla luokka-asteilla. Aluksi minulla oli listassani 30–40 erilaista adjektiivia, joita testasin omilla lapsillani. Jos kumpikaan heistä ei osannut sanoa johonkin adjektiiviin yhtään mitään, jätin sen pois listasta. Päädyin lopulta 18 selitettävään adjektiiviin sekä yhteen vaihtoehtotehtävään. Vaihtoehtotehtävässä oli kahdeksan adjektiivia ja niille kaikille kaksi eri merkitystä, joista oppilaan piti valita se, joka hänen mielestään sopi kyseiseen adjektiiviin paremmin.

Kyselylomakkeen selitettävät adjektiivit olivat: *epäkäytännöllinen, tuliterä, arvokas, sopimaton, hiuksenhieno, salaperäinen, pitkäkyntinen, kömpelö, varakas, kiero, pisteliäs, sydämellinen, viehättävä, tomera, reilu, tyhmä, yliampuva ja suoraselkäinen*. Adjektiivien järjestys lomakkeessa perustui ensimmäisiin tutkimusta varten tekemiini adjektiivilistoihin. Ne eivät ole aakkosjärjestyksessä

tai muutenkaan missään erityisessä järjestyksessä esimerkiksi merkityksen tai muodon mukaan. Vaihtoehtotehtävän adjektiivit ja niille annetut kaksi eri merkitysvaihtoehtoa on esitelty taulukossa 1.

Taulukko 1. Vaihtoehtotehtävän adjektiivit sekä niiden merkitysvaihtoehdot.

<i>määrätietoinen</i>	<i>määräilevä / kunnianhimoinen</i>
<i>silmiinpistävä</i>	<i>liian kirkas / huomiota herättävä</i>
<i>turhamainen</i>	<i>hienosteleva / tarpeeton, hyödytön</i>
<i>jäätävä</i>	<i>kamala, järkyttävä / kylmä, jäinen</i>
<i>halpamainen</i>	<i>alhainen, surkea / edullinen, halpa</i>
<i>mukiinmenevä</i>	<i>mukista juotava / kiva, sopiva</i>
<i>nenäkäs</i>	<i>nokkava, näsäviisas / isonenäinen</i>
<i>mahtipontinen</i>	<i>iso, muhkea / mahtaileva</i>

3.3 Tutkimukseen valittujen adjektiivien sanakirjamääritelmät

Leksikaalisessa semantiikassa on hyvin vaikea määritellä, mikä merkitys on täsmälleen oikein ja mikä väärin. Sanakirjamerkitykset ovat valintoja: ne eivät ole sanojen ”oikeita” merkityksiä, eikä ole olemassa ”väärä” merkityksiä, kuten luvussa 2.2.3 todettiin. Informanttien selityksiä on kuitenkin tässä tutkimuksessa verrattu juuri sanakirjamerkityksiin, koska tällä hetkellä parempaakaan vertailukohdetta ei ole. Aikuisilta suomen kielen natiivipuhujilta ei ole olemassa vastaavaa kerättyä ja tutkittua aineistoa, johon tässä tutkimuksessa saatuja tuloksia voisi verrata. Informanttien antamien selitysten määrittelemisen joko pelkästään oikeiksi tai vääriksi on hankalaa, joskus jopa mahdotonta. Osittain selitykset vastaavat täysin sanakirjamerkityksiä, osittain eivät ollenkaan – nämä voisi periaatteessa nimetä oikeiksi ja vääriksi vastauksiksi. Väliin jää kuitenkin myös iso joukko selityksiä, joista ei voi suoraan sanoa, kumpaan ne ovat. Sen vuoksi tässä tutkimuksessa käytetään pääsääntöisesti termiä ’sanakirjanmukainen’, ja tutkitaan siis sitä, miten hyvin oppilaiden selitykset vastaavat sanakirjoissa olevia merkityksiä. Aineiston analyysissä luvussa 4.2 käytetään metaforisten adjektiivien yhteydessä myös termejä ’oikea’ ja ’väärä’, mutta niille on adjektiiveittain esitetty perustelut ja selitykset.

Seuraavaksi esiteltävät sanakirjamerkitykset adjektiiveille ovat Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston sanakirjasta, 3. uud. p., 2012. Käytin lähteenä painettua versiota Kielitoimiston sanakirjasta. Ko. sanakirja julkaistiin myös verkossa tämän tutkimusprosessini aikana (www.kielitoimiston.sanakirja.fi), mutta pidin lähteenä kuitenkin kirjaversiota alkuperäisen suunnitelmani mukaan.

Olen käyttänyt myös Antti Leinon ja Pirkko Leinon Synonymisanastoa, 1990. Synonymisanaston sekä muiden kuin Kielitoimiston sanakirjan merkityksistä ja viittauksista on lähdeviitteet tekstissä.

Tutkimuksessa käyttämäni adjektiiveista osa on johdoksia. Adjektiivijohdoksia voidaan tehdä substantiiveista, adjektiiveista, verbeistä ja adverbista. Johdoksien ja adjektiivinjohtimien esittelyyn olen käyttänyt teosta Anneli Brown, Anna-Liisa Lepämaa, Leena Silfverberg: Miten sanoja johdetaan: suomen kielen johto-oppia, 2. uud. p., 2008.

Adjektiivit on esitelty tässä samassa järjestyksessä, kuin ne kyselylomakkeellakin olivat.

1. epäkäytännöllinen

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *epäkäytännöllinen* tarkoittaa: 'käytännön vaatimuksia vastaamaton, hankala(käyttöinen), epämukava' ja ihmisestä puhuttaessa 'käytännön sopeutumaton, avuton, saamaton, epätaloudellinen'. 'Epä' on alkuosana yhdyssanoissa, jotka ilmaisevat tavallisesti jälkiosan ilmaiseman käsitteen vastakohtaa ja merkitys on usein lievempi kuin toiskantaisen, jälkiosan vastakohtaa ilmaisevan sanan, vrt. *epäaito* – *väärä*, *epäpuhdas* – *likainen*.

Adjektiivin johdos *-llinen* merkitsee kantasanan kaltaista. Kantasana on substantiivi ja johdin liitetään kantasanan vartaloon.

2. tuliterä

Tuliterä on vertauskuvallinen eli metaforinen adjektiivi, jonka merkitys on 'aivan uusi, upouusi'. *Tuliterän* etymologia perustuu mitä luultavimmin sepän ahjossa eli tulisijassa takomaan rautaan, joka usein on ollut jokin terä, esim. kirves, puukko tai miekka. *Tuliterä* on siten tarkoittanut sananmukaisesti juuri tulella taottua, aivan uutta ja vielä käyttämätöntä terää.

3. arvokas

Tällä adjektiivilla on useita merkityksiä. Niitä ovat 'suuri- ja kallisarvoinen, kallis, tärkeä', 'arvossa pidetty, arvontoa nauttiva, kunnioitettava' sekä 'arvokkuutta osoittava, juhlallinen, vakava'. Paljon maksavasta ja hinnakkaasta käytetään mieluummin adjektiivia 'kallis'.

Johdos *-kas/-käs* ilmaisee kantasanan suurta määrää, runsautta ja paljoutta. Kantasana on substantiivi ja johdin liitetään kantasanan vartaloon.

4. *sopimaton*

Sopimaton selitetään sanakirjassa sellaiseksi, 'joka ei sovi'. Toisena merkityksenä on 'rivo, säädytön, törkeä'. Synonymisanastossa sanalle on myös muita merkityksiä, kuten 'huono, kelpaamaton, kelvoton, vajavainen, epämielinen, hankala, tukala, työläs, vaivalloinen' sekä lukuisia rivo- ja säädyttömän synonyymeja kuten 'epäsiivis, likainen, moraaliton, paheellinen'.

Johdoksen *-maton/-mätön* avulla muodostetaan johdoksia, jotka ilmaisevat tekemisen kieltoa eli negatiivista. Kantasanana on verbi ja johdin liitetään he-persoonan vartaloon. Johdos voidaan ajatella tavallaan myös kielteiseksi partisiipiksi: esim. *katumaton* = sellainen, joka ei kadu, *katuva* = sellainen, joka katuu, *katunut* = sellainen, joka on katunut.

5. *hiuksenhieno*

Hiuksenhieno on yhdyssana, jonka alkuosa on genetiivissä. Se tarkoittaa 'hienoa (kapeaa, ohutta) kuin hius, erittäin hienoa'. Kyseessä on metaforinen adjektiivi, jonka vertauskuva sisältyy täysin jo itse sanaan: hieno kuin hius.

6. *salaperäinen*

Salaperäisen merkityksiä ovat 'alkuperältään tai laadultaan selvittämätön, arvoituksellinen, selittämätön, mystinen ja hämää'.
 Johtimella *-inen* muodostetaan johdoksia, joiden merkitys on lähinnä 'sellainen kuin kantasana ilmaisee'. Kantasanana on tavallisesti substantiivi, joka voi olla johtamaton sana tai johdos, mutta myös yhdyssana tai sanaliitto voivat olla kantana. Kantasanan loppuvokaali *a/ä* säilyy. Salaperäisen kantasana olisi siten *salaperä*.

7. *pitkäkyntinen*

Adjektiivina *pitkäkyntinen* tarkoittaa konkreettisesti 'jotain sellaista, jolla tai millä on pitkät kynnet'. *-inen*-johtimen kantasana on sanaliitto pitkät kynnet. Kantasanan vartalon loppuvokaali *e* katoaa tässä tapauksessa.

Pitkäkyntisellä on substantiivina kuitenkin myös kuvaannollinen merkitys: 'varas'.

8. *kömpelö*

Kömpelö tarkoittaa toisaalta 'liikkeissään jäykkää, kankeaa, avutonta, hidasta ja joustamatonta' ja yhtäältä 'karkeatekoista, epämielisen, alkeellista ja kehittymätöntä'.

Etymologialtaan *kömpelö* ei rakenneseikkojen perusteella voi olla sellaisenaan iki-vanha perussana, vaan sen alkuperä on ekspressiivinen. Samantapaisesta juuresta on muodostettu deskriptiivisiä ja onomatopoeettisia sanoja: *kömmähtää, kömpiä, kömytä* -> *kömpelö*. (Häkkinen, 1990: 225.)

9. *varakas*

Merkityksiä ovat: 'jolla on (melko runsaasti) omaisuutta, (melko) rikas, vauras, hyvinvoipa'.

Kyseessä on johdos, johtimena *-kas/-käs*, samoin kuin adjektiivilla *arvokas*.

10. *kiero*

Kiero on mielenkiintoinen adjektiivi, jolla selkeästi on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Konkreettisesti se tarkoittaa 'kierteistä, käyristynyttä, vinoa, väärää ja karsasta'. Myös puhuttaessa silmistä, joiden katse ei kohdistu samaan kohteeseen, käytetään ilmausta 'kierot silmät'.

Kieron kuvaannollisia merkityksiä ovat 'viekas, kavala, katala ja petollinen'. Synonymisanakirjassa oli näiden lisäksi hyvin kuvaavia synonyymeja: 'epärehellinen, kaksinaamainen, konnamainen, roistomainen, valheellinen ja vilpillinen'.

11. *pisteliäs*

Pisteliään merkityksiä ovat 'kärkevä(sanainen), ivallinen ja piikikäs'; synonymisanaston mukaan myös 'piikittelevä, pilkallinen, pureva ja terävä'.

Kyseessä on johdos, jonka johtimena on nykyisin epäproduktiivi *-(el)ias/-(el)iäs*. Sillä on muodostettu adjektiiveja, joiden merkitys on lähinnä 'sellainen, jolla on kantaverbin ilmaiseman tekemisen ominaisuus'.

12. *sydämellinen*

Sydämellinen tarkoittaa 'sydäimestä tulevaa, hyväntahtoista, hyväsydämistä, herttaista ja rakastettavaa'. Synonymisanastossa synonyymeja ovat myös mm. 'hellä, hyvä, hyvänsuopa, kultainen, lempeä, lämmin, pehmeä ja rakastettava'. Lisäksi suhteista tms. puhuttaessa *sydämellinen* voi tarkoittaa 'intiimiä, läheistä, tuttavallista ja tutunomaista'.

Johdosta *-llinen* käytetään ilmaisemaan, että jossakin on yleensä sitä, mitä kantasana ilmaisee. Jos halutaan tarkentaa merkitystä, voidaan määriteosan avulla tehdä yhdyssana ja silloin perusosana on *-inen*-johdos, esim. '*sydämellinen – hyväsydäminen*'.

13. viehättävä

Merkityksiä ovat 'ihastuttava, miellyttävä, suloinen ja herttainen'. Synonymymisanastossa lisäksi oli useita synonyymeja: 'hurmaava, kaunis, lumoava, miellyttävä, sievä, soma, sokea, suloinen ja viehkeä'.

Kyseessä on johtimella *-va/vä* muodostettu adjektiivijohdos, joka ilmaisee aktiivista toimintaa, joka jatkuu tai tapahtuu tulevaisuudessa. Kantasanana on verbi ja johdin liitetään he-persoonan vartaloon. *Viehättävä* on aktiivin 1. partisippi.

14. tomera

Tomeran merkityksiä ovat 'tarmokas, reipasotteinen, ponteva, topakka ja jämerä'. Synonyymeja ovat myös 'napakka, reipas, ripeä, riuska, rivakka, terhakka ja toimielias'. Häkkisen (2005: 1328) mukaan sanalla *tomera* ei ole vastineita suomen sukukielissä. Se on selitetty johdokseksi jysähtävää ääntä jäljittelevästä vartalosta, josta on muodostettu myös verbi *tomahtaa*.

15. reilu

Reilulle on Kielitoimiston sanakirjassa kolmenlaisia merkityksiä: 'suora, rehti ja vilpittön', 'aito, oikea, kunno(iline)n, rehellinen' sekä 'kitsastelematon, runsas, reipas, roima'. Näiden lisäksi Synonymymisanastossa on vielä mm. sanat 'railakas, raisu, reima, ripeä, riuska ja siekailematon'. Etymologialtaan *reilu* on nuori laina ruotsista: *reda* -> *reilassa*. Ruotsin *-d-* on länsimurteille ominaiseen tapaan korvattu joko *l-* tai *r-*konsonantilla.

16. tyhmä

Tyhmän merkityksiä ovat 'käsityskyvyltään heikko, yksinkertainen, heikkolahjainen, kovapäinen, hölmö, typerä; oppimaton ja tietämätön' sekä ajatuksia, puheita ja tekoja tarkoitettaessa 'epäviisas, harkitsematon ja lyhytnäköinen'.

Tuhma ja *tyhmä* ovat alkuaan sama sana. Itämurteissa *tuhma* on merkinnyt yleisesti 'typerää', mutta länsimurteissa samassa merkityksessä on käytetty etuvokaalista varianttia *tyhmä* (Häkkinen, 1990: 114). *Tyhmä* on kirjakielessä vakiintunut tarkoittamaan 'typerää', kun taas *tuhma* tarkoittaa nykyisin ensisijaisesti 'ilkeää, pahaa ja tottelematonta' sekä 'sovimatonta, säädytöntä ja rivoa'.

17. yliampuva

Merkitys on kuvaannollinen: 'liioitteleva, liioiteltu, yliammuttu', esim. *pukeutua yliampuvasti*. Kyseessä on partisiippi, joka on muodostettu verbistä *-va/-vä* -päätteellä. 'Yli' yhdyssanojen alkuosana tarkoittaa määrältään normaalia tai säädettyä suurempaa, liika-.

18. suoraselkäinen

Suoraselkäisellä on sekä konkreettinen että kuvaannollinen merkitys. Jokin tai joku voi olla konkreettisesti *suoraselkäinen*: 'jokin, jolla tai millä on suora selkä'. Kuvaannollinen merkitys *suoraselkäiselle* on 'järkkymättä ja rehellisesti ihanteissaan, kannassaan, mielipiteissään pysyvä, peloton, nöyristelemätön'.

Tämä adjektiivi on johdos, joka on muodostettu *-inen*-päätteellä, kantasana on sanaliitto *suora selkä*.

3.4 Valintatehtävän adjektiivit ja niiden merkitysvaihtoehdot

Samoin kuin kyselylomakkeen 18 selitettävän adjektiivin esittelyssä, tässäkin luvussa olen ottanut adjektiivien sanakirjamerkitykset Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston sanakirjasta, 3. uud. p., 2012. Olen käyttänyt myös Antti Leinon ja Pirkko Leinon Synonymisanastoa, 1990. Johdoksien ja adjektiivinjohtimien esittelyyn olen käyttänyt teosta Anneli Brown, Anna-Liisa Lepäsmä, Leena Silfverberg: Miten sanoja johdetaan: suomen kielen johto-oppia, 2. uud. p., 2008. Muista kuin näistä teoksista on tekstissä lähdeviitteet.

määrätietoinen

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *määrätietoinen* tarkoittaa 'päämäärästä tietoista, kiinteästi johonkin suhtautuvaa'. Johtimella *-inen* muodostetaan johdoksia, joiden merkitys on lähinnä 'sellainen kuin kantasana ilmaisee'.

Valitsin *määrätietoiselle* vastausvaihtoehdot *määräilevä* ja *kunnianhimoinen*, joista jälkimmäinen oli tarkoitettu ns. oikeaksi valinnaksi. Se ei kuitenkaan täysin vastaa *määrätietoisien* sanakirjamerkityksiä, mutta *määrätietoisien* voisi ajatella olevan myös *kunnianhimoinen*. *Määräilevän* valitsin ns. vääräksi vastausvaihtoehdoksi. *Määrätä*-verbi perustuu sanaan *määrä*, joka taas tarkoittaa 'päämäärää, tarkoitusta, tarkoituspää ja tavoitetta'. Tässä on kysymys siis äänteellisestä samankaltaisuudesta sanan *määrätietoinen* kanssa.

silmiinpistävä

Adjektiivin merkitys on 'huomiota herättävä; ilmeinen, selvä'. Kyseessä on partisiippi, joka on muodostettu verbistä *-va/-vä* -pääteellä.

Silmiinpistävän vastausvaihtoehdot olivat *liian kirkas* ja *huomiota herättävä*. Näistä jälkimmäinen vaihtoehto oli siis sanakirjamerkityksen mukainen. *Liian kirkas* valittiin toiseksi vastausvaihtoehdoksi, koska se liittyy silmiin ja siihen, että esim. liian kirkas auringonvalo "ottaa silmiin". Ajatuksena tässä oli testata, valitsevatko oppilaat konkreettisen vai kuvaannollisen merkityksen ja tietävätkö he *silmiinpistävän* abstraktin merkityksen.

turhamainen

Tämä tarkoittaa 'omaan ulkonäköön, edustavuuteen tms. liiaksi huomiota kiinnittävää, koreilunhaluista; tällaista osoittavaa'. Sama *-inen* -pääte kuin *määrätietoisessa*.

Vastausvaihtoehtoina *turhamaiselle* olivat *hienosteleva* ja *tarpeeton, hyödytön*. Näistä *hienosteleva* vastaa mielestäni sanakirjamerkityksiä, kun taas *tarpeeton, hyödytön* ovat sanan *turha* synonyymeja. Tässä ajatuksena oli se, valitsevatko oppilaat sen merkityksen, joka liittyy suoraan adjektiiviin sisältyvään sanaan (*turha*) vai tietävätkö he sanan sanakirjanmukaisen merkityksen.

jäätävä

Kielitoimiston sanakirjan merkitykset *jäätävälle* ovat 'viiltävän kylmä, hyinen, jäinen'. Tällä adjektiivilla on kuitenkin nykyisin varsinkin nuorten keskuudessa myös toisenlainen merkitys. Söderlundin ja Wahrmanin Urbaanisanakirjan (2010: 60) mukaan *jäätävä* tarkoittaa 'seisauttavaa, järkyttävää; loistavaa, todella hyvää sekä tylsää ja tylsistyttävää'. Esimerkkilauseena kirjassa on: "Jäätävä tyyppi toi uus uutisankkuri."

Tässä hain nimenomaan sitä, käyttävätkö eri-ikäiset oppilaat *jäätävää* merkityksessä *kamala, järkyttävä* vai tarkoittaako se heidän mielestään *kylmää ja jäistä*, kuten sen virallinen merkitys sanakirjassa on.

halpamainen

Tämä adjektiivi tarkoittaa 'moraaliltaan alhaista, matalamielistä ja katalaa'.

Tässä samoin kuin *turhamaisessa* testasin sitä, tietävätkö oppilaat *halpamaisen* sanakirjanmukaisen merkityksen, joka minulla tässä tehtävässä oli vaihtoehto *alhainen, surkea*, vai liittävätkö he sanan merkitykseen *edullinen, halpa*. Tässä käytin siis ns. vääränä vaihtoehtona sanaa, joka suoraan sisältyy kysyttyyn adjektiiviin.

mukiinmenevä

Kielitoimiston sanakirjan merkitykset tälle adjektiiville ovat 'kohtalainen, laatuunkäypä, tyydyttävä ja sopiva'. Synonymisanastossa on mainittu vielä lisää merkityksiä: 'auttava, joltininkin, jonkinlainen, keskinkertainen'.

Mukiinmenevä adjektiivina on sellainen, että sen voi ymmärtää hyvin konkreettisesti, kuten tässä toisena vaihtoehtona esitin *mukista juotava*, mutta sillä kuitenkin on kuvaannollinen merkitys, joka tässä tehtävässä oli *kiva*, *sopiva*. Tässä testasin nimenomaan, miten konkreettiset ja abstraktit selitykset poikkeavat eri-ikäisillä oppilailla.

nenäkäs

Nenäkäs tarkoittaa 'ivallisesti huomauttelevaa, ivallista, näsäviisasta ja nokkavaa'. Adjektiivinjohdin *-kas/-käs* ilmaisee suurta määrää, runsautta ja paljoutta.

Tämän adjektiivin kohdalla kyse oli myös siitä, valitsevatko oppilaat kuvaannollisen vaihtoehdon *nokkava*, *näsäviisas*, joka on siis sanakirjanmukainen merkitys, vai konkreettisen vaihtoehdon *isonenäinen*. *Isonenäisen* valitsin tähän vaihtoehdoksi, koska adjektiivi sisältää sanan *nenä* ja koska johtimella *-kas/-käs* muodostettu adjektiivi ilmaisee runsautta ja paljoutta, toisin sanoen sen voisi ymmärtää tarkoittavan myös kooltaan isoa.

mahtipontinen

Kielitoimiston sanakirjan mukaan merkitykset ovat 'mahtaileva, mahtava, pöyhkeä, suurrellinen, suurieleinen, -sanainen, korkealentoinen, paatoksellinen ja pateettinen; Synonymisanaston mukaan vielä 'korskea, mahdikas, rehentelevä ja ylimielinen'.

Tässä vastausvaihtoehtoina olivat *iso*, *muhkea* ja *mahtaileva*, joista jälkimmäinen siis oli sanakirjanmukainen vaihtoehto. *Ison* ja *muhkean* valitsin toiseksi vaihtoehdoksi siksi, että näihin molempiin adjektiiveihin liittyy merkitys 'mahtava', joka taas on äänteellisesti lähellä *mahtipontista*. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *mahtavan* yksi merkitys on 'iso' ja taas toisin päin *muhkean* yksi merkitys on 'mahtava'.

3.5 Tutkimuksen toteuttaminen

Aineiston tutkimukseen olen kerännyt kahdessa osassa, joista ensimmäisen osan keväällä 2014. Haastattelin tuolloin kahden kurikkalaisen alakoulun ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaita. Kyseessä olivat Kankaan ja Miedon koulut. Pyysin koulujen rehtoreilta ensin tutkimusluvat ja ne saatuaani pyysin vielä erikseen jokaisen koululaisen vanhemmilta luvan haastatella heidän lapsiaan. Haastattelulupapyynnöt tein käyttämällä kirjallisia lomakkeita. Osa lomakkeista jäi palauttamatta ja osaan lupapyyntöistä tuli kielteinen vastaus. Sain lupia lopulta siten, että haastattelin yhteensä 25 ensimmäisen ja 21 neljännen luokan oppilasta. Ensimmäisen luokan vastaajista 9 oli poikia ja 16 tyttöjä; neljäsluokkalaisissa oli 13 poikaa ja 8 tyttöä.

Ensimmäisen luokan oppilaat olivat kevätlukukaudella 7–8-vuotiaita ja neljännen luokan oppilaat 10–11-vuotiaita. Käytin aineistonkeruussa edellisessä luvussa esiteltyä kyselylomaketta. Päädyin oppilaiden haastatteluun sen vuoksi, että ensimmäisen luokan oppilaat eivät vielä osaa vastata kirjallisesti ts. eivät osaa selittää kysymäni adjektiivin merkitystä kirjoittamalla. Neljäsluokkalaiset olisivat kyenneet näin jo varmaankin tekemään, mutta tasapuolisen tuloksen takaamiseksi päätin haastatella myös heidät. Tämä myös sen takia, että lomakkeelle kirjallisesti vastaaminen olisi joka tapauksessa vielä neljäsluokkalaisillakin saattanut jäädä yksipuolisemmaksi kuin suullisesti kerrottu vastaus. Haastattelussa oppilaille oli mahdollisuus tehdä myös tarkentavia kysymyksiä.

Haastattelut tehtiin koulupäivien aikana sellaisilla tunneilla, joilta sain opettajalta luvan viedä oppilaita haastateltaviksi. Käytännössä hain oppilaan yksi kerrallaan tunnilta ja haastattelut tehtiin oppilaan kanssa kahden kesken rauhallisessa tilassa. Yksi haastattelu kesti keskimäärin noin 15 minuuttia, joten yhden 45 minuutin pituisen oppitunnin aikana ehdin haastatella kolme oppilasta. Jokaisen informantin kanssa kävin ensin läpi, mitä aion heiltä kysyä ja miten toivon heidän vastaavan. Eli pyysin heitä selittämään omin sanoin, mitä kysymäni sanat heidän mielestään tarkoittavat. Ensimmäisen luokan oppilaille kerroin, että kyseiset sanat vastaavat kysymykseen, millainen joku tai jokin on. Neljännen luokan oppilaille sanoin lisäksi, että kysyn heiltä siis erilaisten adjektiivien merkityksiä. Painotin ennen jokaista haastattelua, että tässä kyselyssä ei ole olemassa oikeita eikä vääriä vastauksia, vaan on tärkeitä kertoa, mitä sanat nimenomaan heidän omasta mielestään tarkoittavat.

Haastattelutilanne selvästi jännitti joitakin oppilaita, vaikka pyrinkin olemaan kannustava ja tehdä kyselystä ja koko tilanteesta mahdollisimman rennon ja epämuodollisen. Joukossa oli mukana muutamia sellaisia oppilaita, joilta en saanut vastauksia oikeastaan mihinkään kysymääni sanaan. Jotkut oppilaat vastasivat hyvinkin pitkästi, polveilevasti ja mielikuvituksellisesti. Oppilaiden vastauksissa oli siis suuria eroja ja isoja vaihteluita. Kirjoitin käsin jokaisen vastauksen kyselylomak-

keelle juuri niin kuin informantti sen oli sanonut. Mikäli en saanut vastauksia omin sanoin selitettäviiin adjektiivieihin, palasin niihin vielä myöhemmin ja kysyin ensin vastauksia vaihtoehtotehtävään. Se osoittautui monille oppilaille helpommaksi vastata, joten joissakin tapauksessa sain vaihtoehtotehtävän jälkeen vastauksia myös avoimiin kysymyksiin, kun alkujännitys oli saatu lievenemään. Totesin myös, että adjektiivien selittäminen omin sanoin ei ole ollenkaan helppoa. Jokaisen tutkittavan adjektiivin kohdalle jäi tyhjiä kohtia, kun informantit eivät niihin kaikkiin keksineet selitystä. Jotkut adjektiivit osoittautuivat selvästi vaikeammiksi selittää kuin toiset. Lisäksi vastaamatta jättämiseen vaikuttivat ainakin osittain varmasti myös käytettävissä olevan ajan rajallisuus, oppilaan mahdollinen jännittäminen sekä muut taustavaikuttimet, joita saattoivat olla esim. oppilaan kiire ruoka- tai välitunnille.

Toisen osan aineiston keruusta tein syksyllä 2014, kun myös seitsemäsluokkalaiset vastasivat saman kyselylomakkeen kysymyksiin. Seitsemäsluokkalaista eli 13–14-vuotiaita informantteja oli yhteensä 30, joista 19 oli poikia ja 11 tyttöjä. Seitsemäsluokkalaiset vastasivat kyselylomakkeeseen alakoululaisista poiketen kirjoittamalla vastaukset itse suoraan kyselylomakkeeseen. Tämä tehtiin sen vuoksi, että seitsemäsluokkalaiset osaavat, tai heidän ainakin jo oletetaan osaavan, tuottaa kirjalliset vastaukset kyselylomakkeen kysymyksiin. Tämä tavanomainen kirjallinen kyselymenetelmä kuitenkin mukautettiin tässä tutkimuksessa siis ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden kohdalla heidän ikätasoonsa paremmin sopivaan suulliseen muotoon eli haastatteluihin. Mielestäni saadut vastaukset ovat kuitenkin vertailukelpoisia kaikilla luokka-asteilla, vaikka niiden keruutapa onkin osittain poikennut toisistaan. Haastattelemineen on työläs ja aikaa vievä keruumenetelmä, joten seitsemäsluokkalaisten vastaaminen kirjallisesti säästi minulta myös paljon aikaa. Seitsemäsluokkalaisten kyselylomakkeeseen lisäsin vielä saman alustuksen, jonka suullisesti kerroin alakoulun informanteille. Eli pyysin selittämään omin sanoin, mitä sanat heidän mielestään tarkoittavat, että tehtävässä ei ole olemassa oikeita eikä vääriä vastauksia ja että tarkoitus on kertoa, mitä ne nimenomaan vastaajan omasta mielestä tarkoittavat. Lisäyksenä oli myös, että kaikki sanat vastaavat kysymykseen, millainen joku tai jokin on eli ne ovat adjektiiveja.

Yläkoululaisten kanssa en tarvinnut myöskään tutkimuslupaa koululta tai vanhemmilta, koska Kurikan yhteiskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja teetti kyselyn omalla tunnillaan oppilaille ikään kuin koulutehtävänä. Kyselylomakkeisiin ei merkitty minkään koululuokan yhteydessä minkäänlaisia tietoja vastaajan henkilöllisyydestä. Papereihin merkittiin vain vastaajan sukupuoli merkinnöillä P ja T sekä luokka-aste 1, 4 tai 7. Näin ollen informanttien henkilöllisyyttä ei voi heidän antamistaan vastauksista mitenkään päätellä.

4 AINEISTON ANALYYSI

4.1 Relatiivisten adjektiivien selitykset eri-ikäisillä oppilailla

Seuraavaksi käyn läpi tutkimusaineiston kyselylomakkeen koko ensimmäisestä osasta, eli sekä ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokkien oppilaiden vastaukset jokaiseen 18 adjektiiviin. Tämän luvun tulosten tarkastelu ja analyysi vastaavat tutkimuskysymyksiin 1. Millaisia relatiiviset adjektiivit ovat ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan selittäminä? sekä 2. Miten relatiivisten adjektiivien selitykset muuttuvat informanttien iän myötä?

Olen erottanut tulosten perusteella muodostetut merkitysryhmät tai sanakirjoista poimimani merkitykset muusta tekstistä heittomerkeillä, esim, 'kaunis'. Suorat sitaattit oppilaiden vastauksista on kirjoitettu kursiivilla.

4.1.1 Aineiston yleistä luonnehdintaa

Haastatteluilla ja kyselylomakkeella keräämäni aineisto osoittautui hyvin monipuoliseksi. Adjektiivien selitykset vaihtelivat kovasti ja sanoille keksittiin monia erilaisia merkityksiä. Varsinkin ensimmäisen luokan oppilaiden vastaukset olivat osittain hyvinkin mielikuvituksellisia, pitkiä ja polveilevia. Näistä esimerkkeinä:

- (1) *"kuningas on arvokas sillä on paljon rahaa, presidenttiki on arvokas"*(= arvokas)
- (2) *"vaikka joku vakooja on salaperäinen, piileskelee nurkissa eikä kovin näyttäydy (ottaa todisteita)"* (= salaperäinen)
- (3) *"esim. jos ottaa kisat, vaikka tikanheitos sanoo että pam, että ampuu, menee aina yli"* (= yliampuva).

Myös neljäsluokkalaisilla oli havaittavissa vielä samantapaista mielikuvituksen lentoa:

- (4) *"joku vanha tavara, saatu vanhalta sukulaiselta tai vain on kalliita"* (= arvokas)
- (5) *"on tosi hiljaa, vähä kattelee ympärillensä, välillä menee johonki outoihin paikkoihin"* (= salaperäinen)
- (6) *"teköo väriä asioota, jos ihmistä haukkuu, voi sanoa tyhmäksi"*(= tyhmä)

Seitsemäsluokkalaiset vastasivat jo melko tiiviisti ja selkeästi. Tämä ero voi johtua myös keuruutekniikasta: seitsemäsluokkalaiset vastasivat kirjallisesti kyselylomakkeelle, kun taas ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaat haastateltiin. Seitsemäsluokkalaisten selitykset olivat joka tapauksessa lyhyempiä ja ytimekkäämpiä verrattuna alempien luokkien oppilaiden vastauksiin. Näistä esimerkkeinä yleisimmät vastaukset adjektiiveihin *tuliterä* -> *uusi*; *pitkäkyntinen* -> *varas*; *varakas* -> *rikas* ja *viehättävä* -> *kaunis*.

Adjektiivien selittäminen ei selvästikään ollut helppoa ja joidenkin adjektiivien selittäminen oli vielä hankalampaa kuin toisten. Monesta oppilaasta sai sen käsityksen, että he kyllä tiesivät sanan merkityksen, mutta eivät osanneet selittää sitä. Toisin sanoen he eivät tieneet, miten olisivat sanallistaneet tai kielellistäneet adjektiivin merkityksen. Se on toki haastava tehtävä, koska sanakirjatkaan eivät aina osaa kertoa yksiselitteisesti sanojen merkitystä. Siihen nähden, että merkitykset ja käytetyt synonyymit vaihtelevat niissäkin, oppilaat suoriutuivat selityksissään hyvin.

Adjektiiveihin tuli selityksiä vaihtelevasti: joihinkin enemmän ja joihinkin vähemmän. Kuitenkin vastauksia on sen verran paljon, että ne ovat vertailtavissa. Lähes jokaiseen tutkittavaan adjektiiviin jäi myös tyhjiä kohtia: ainoastaan kahdessa adjektiivissa on vastanneita täydet 100 %, kumpikin näistä neljäsluokkalaisilta. On kuitenkin otettava huomioon, että myös tyhjillä vastauksilla on oma merkityksensä: mikäli niitä on paljon, on adjektiivi todennäköisesti ollut oppilaille vieras, vaikeasti selitettävä tai muuten hankala.

Seuraavaan taulukkoon on koottu vastaajien määrät sekä konkreettisina vastaajien kokonaismäärinä että prosenttiosuuksina. Prosenttiosuudet on laskettu vertaamalla vastaajien määrää koko kyseisen luokan oppilasmäärään, eli toisin sanoen niihin, joilta tutkimuksessa aineistoa kerättiin. Lukumäärät ja prosenttiosuudet on ilmoitettu jokaisesta adjektiivista ja kaikilta kolmelta luokka-asteelta.

Taulukko 2. Adjektiivien merkityksiä selittäneiden oppilaiden lukumäärät ja prosenttiosuudet luokka-asteittain.

	1. luokka (n =25)		4. luokka (n= 21)		7. luokka (n=30)	
adjektiivi	lkm	%	lkm	%	lkm	%
<i>epäkäytännöllinen</i>	23	92	17	81	28	93
<i>tuliterä</i>	18	72	19	90	28	93
<i>arvokas</i>	20	80	20	95	28	93
<i>sopimaton</i>	22	88	17	81	25	83
<i>hiuksenhieno</i>	21	84	18	86	22	73
<i>salaperäinen</i>	21	84	19	90	27	90
<i>pitkäkyntinen</i>	22	88	20	95	23	77
<i>kömpelö</i>	23	92	21	100	29	97
<i>varakas</i>	18	72	18	86	29	97
<i>kiero</i>	21	84	16	76	26	87
<i>pisteliäs</i>	20	80	16	76	16	53
<i>sydämellinen</i>	21	84	21	100	23	77
<i>viehättävä</i>	22	88	20	95	23	77
<i>tomera</i>	18	72	19	90	19	63
<i>reilu</i>	24	96	19	90	26	87
<i>tyhmä</i>	22	88	19	90	26	87
<i>yliampuva</i>	19	76	15	72	17	57
<i>suorasekäinen</i>	21	84	17	81	20	67

Joidenkin adjektiivien selityksissä oli vain vähän hajontaa. Joissakin hajontaa taas oli niin paljon, että selityksistä oli vaikea muodostaa selkeitä merkitysryhmiä. Sellaiset selitykset, joiden merkitykset olivat lähellä toisiaan, niputettiin yhdeksi merkitysryhmäksi. Joidenkin adjektiivien kohdalla selitykset jakautuivat selkeästi kahden tai useamman eri merkityksen kesken. Jokaisen adjektiivin selitykset kerättiin ensin yhteen. Sen jälkeen ne lajiteltiin merkitysten mukaan, ensin karkeasti ja sitten tarkemmin. Merkitysryhmiin lajittelusta esimerkkinä esittelen seuraavaksi ensimmäisten luokan oppilaiden vastauksia adjektiiviin *tomera*. Merkitysryhmään 'touhukas, toimielias' tulivat seuraavat vastaukset: *semmonen touhukas, tekee aina kaikkea; touhukas; tarttuu heti toimeen; toimielias*, merkitysryhmään 'vihainen' selitykset *vähä kiukkuinen; pahoittanu jostain mielensä, ei yhtään naurata*,

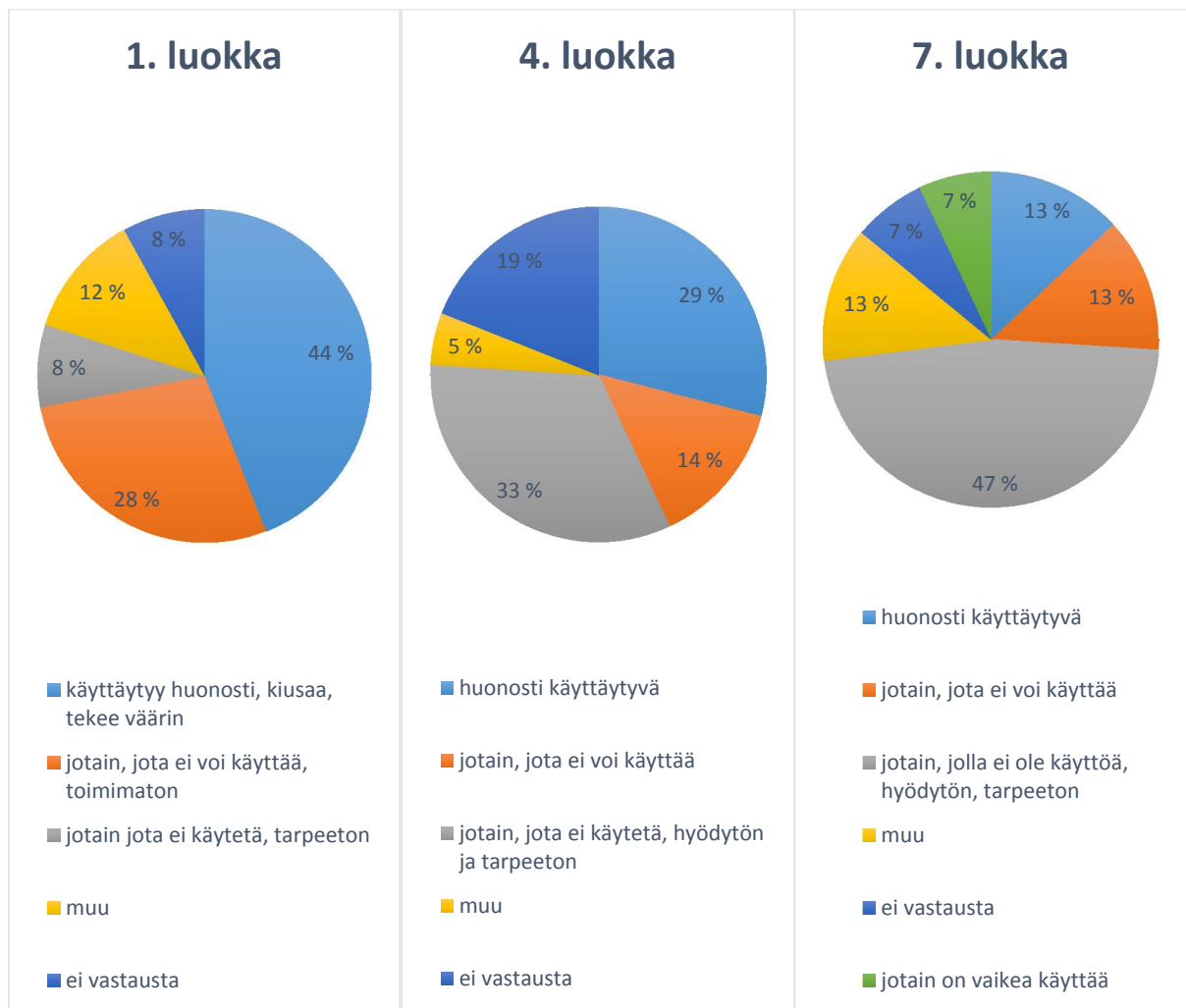
vihainen ilme; sellainen joka tiuskii; törkeä ja merkitysryhmään 'määräilevä' vastaukset *käskee kaikkia; että se komentelee paljon; määräilevä*. Lajittelu tehtiin pääpiirteittäin myös kielellistämiskeinojen perusteella. Kielellistämiskeinoja käsitellään lyhyesti omassa luvussaan 4.4.

4.1.2 Relatiivisten adjektiivien selitykset ja niiden muuttuminen vastaajien iän myötä

Tässä luvussa vastataan tutkimuskysymyksiin 1. Millaisia relatiiviset adjektiivit ovat ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan selittäminä? sekä 2. Miten relatiivisten adjektiivien selitykset muuttuvat informanttien iän myötä? Vastaukset perustuvat kyselylomakkeen kysymyksiin 18 adjektiivin merkityksestä sekä niihin annetuista selityksistä. Liitteissä 8, 9 ja 10 oleviin taulukoihin on koottu jokaisen adjektiivin eri merkitysryhmät, esimerkkejä oppilaiden selityksistä sekä vastaajien määrät.

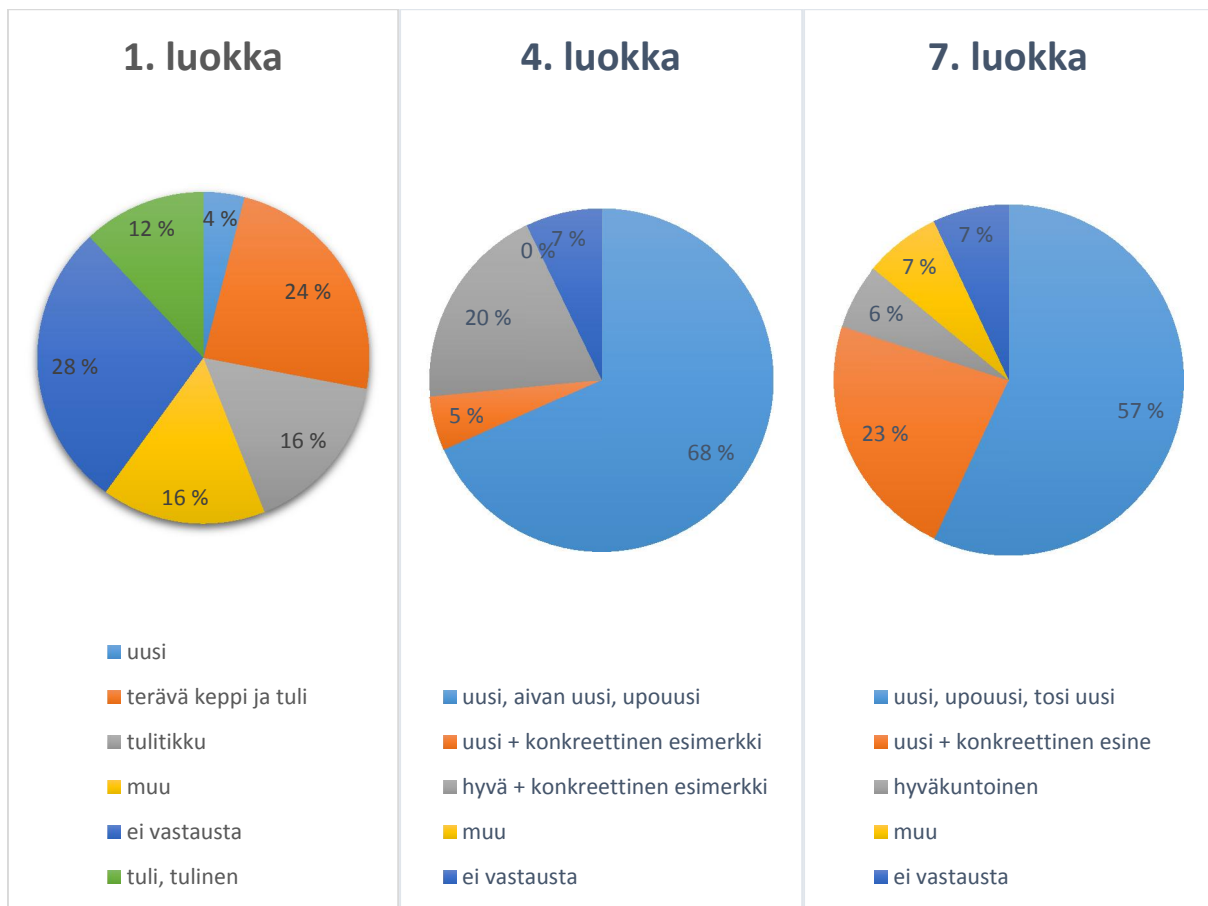
Seuraavaksi oppilaiden selitysten eroja ja samankaltaisuuksia havainnollistetaan piirakkadiagrammien avulla. Jokainen adjektiivi on käsitelty erikseen siten, että kaikkien kolmen luokka-asteen jakaumat ovat vierekkäin.

Eri-ikäisten oppilaiden antamista selityksistä ja niistä koostetuista merkitysryhmistä laskettiin prosenttiosuudet siten, että samaan tapaan vastanneiden määrää verrattiin kyseisen ikäluokan koko lukumäärään. Elleivät jotkut selitykset sopineet mihinkään merkitysryhmään, tai jos jotkin selitykset olivat täysin yksittäisiä, sijoitettiin ne ryhmään 'muu'. Diagrammeista selviää myös, kuinka paljon oppilaista prosentteina jätti vastaamatta kuhunkin adjektiiviin. Diagrammeja on selitetty ja vertailua tehty myös sanallisesti.

Kuvio 1. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *epäkäytännöllinen*.

Adjektiiville *epäkäytännöllinen* antoi merkityksen 'jotain, jota ei voi käyttää, toimimaton' 28 % ja 'jotain, jota ei käytetä, hyödytön, tarpeeton' 8 % ensimmäisen luokan oppilaista. Toisin sanoen yhteensä 36 % heistä antoi *epäkäytännölliselle* merkityksen, joka tarkoittaa suunnilleen samaa kuin mitä sen sanakirjamerkitys on. Näistä esimerkkeinä *roina, joka hajoaa heti eikä sillä ole mitään tekemistä* ja *sitä ei käytetä, välillä käytetään*. Neljäsluokkalaisilla vastaavat prosenttiosuudet olivat 47 % ja seitsemäsluokkalaisilla 60 %, kun lasketaan yhteen kahden lähellä toisiaan olevan ja sanakirjan mukaisen merkitysryhmän osuudet. Ensimmäisen luokan oppilaista vähemmistö tiesi siis tarkalleen tai edes suunnilleen ko. adjektiivin sanakirjamerkityksen, mutta neljäsluokkalaisista jo enemmistö ja seitsemäsluokkalaisista selvä enemmistö tiesi sen. Esimerkkejä selityksistä: *ei ole kovin hyödyllinen eikä sitä tarvi edes paljon ja sellainen, joka ei sovi oikein mihinkään tai on huono*.

Merkityksen 'huonosti käyttäytyvä' antoi ensimmäisen luokan oppilaista 44 %, neljäsluokkalaisista 29 % ja seitsemäsluokkalaisista 13 %. Näistä esimerkkeinä *että on kiusannu tai jotain semmosta* (1. lk.), *vieraat ei olis kovin hyvin käyttäytyviä* (4. lk.) ja *ei käyttäydy, huonot tavat* (7. lk.).

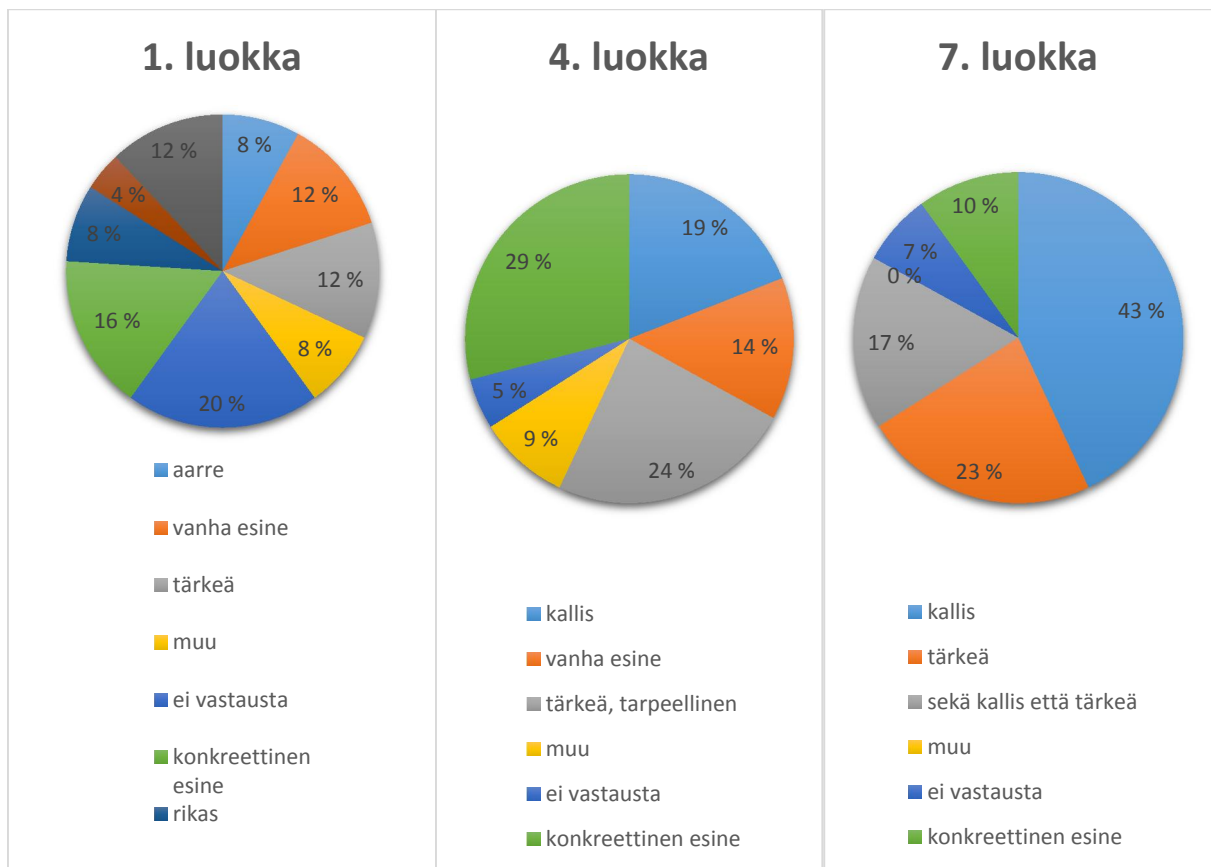
Kuvio 2. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *tuliterä*.

Ensimmäisen luokan oppilaista vain yksi tiesi *tuliterän* merkityksen 'aivan uusi, upouusi'. 28 % heistä ei osannut vastata mitään. Vastaukset olivat hyvin konkreettisia, kuten *terä*, *jossa on tulta*; *ihminen nuotiolla käyttää tulitikkua* ja *tulinen*.

Neljännän luokan oppilaille *tuliterä* oli huomattavasti tutumpi adjektiivi kuin se oli ensimmäisen luokan oppilaille: 68 % eli 14 oppilasta tiesi sen tarkoittavan 'uutta' (*aivan uusi, upouusi*), ja muidenkin selitysten voidaan tulkita tarkoittavan vähintään 'uudehkoa' tai ainakin 'hyvää'. Näiden lisäksi 5 %:ssa sanakirjanmukaisista selityksistä oli mukana jokin konkreettinen esimerkki, esim. *auto on uusi*.

Seitsemäsluokkalaisista 57 % vastasi 'uusi, upouusi, tosi uusi' ja sen lisäksi 23 % vastasi 'uusi' sekä mainitsi jonkin konkreettisen esimerkin, esim. *suoraa tehtaalta tullut uusi pyörä* (yht. 80 %). *Tuliterän* merkitys oli heille siis selvä ja lähes yksimielinen. Myös merkitysryhmän 'hyväkuntoinen' selitykset sivusivat sanakirjamerkitystä.

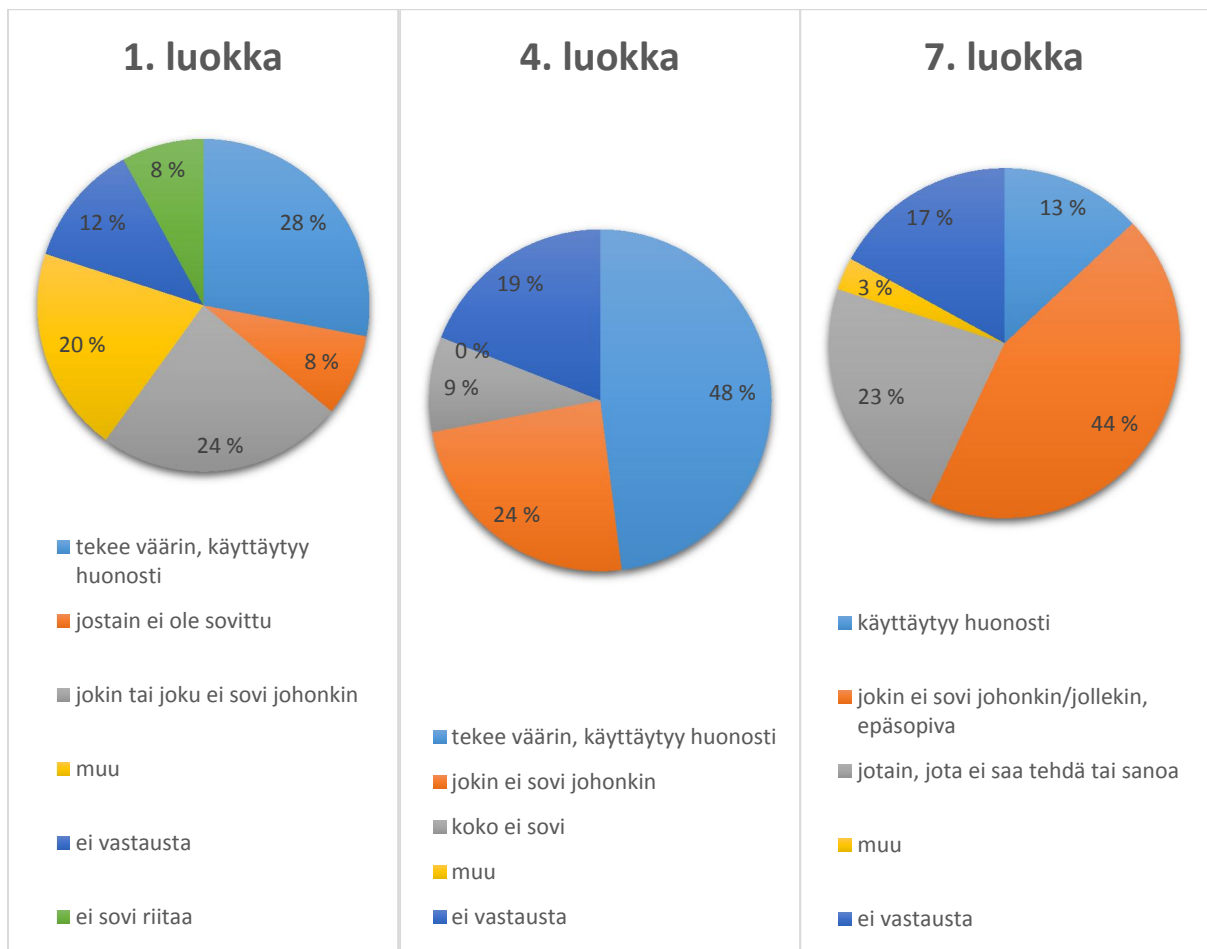

Kuvio 3. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *arvokas*.

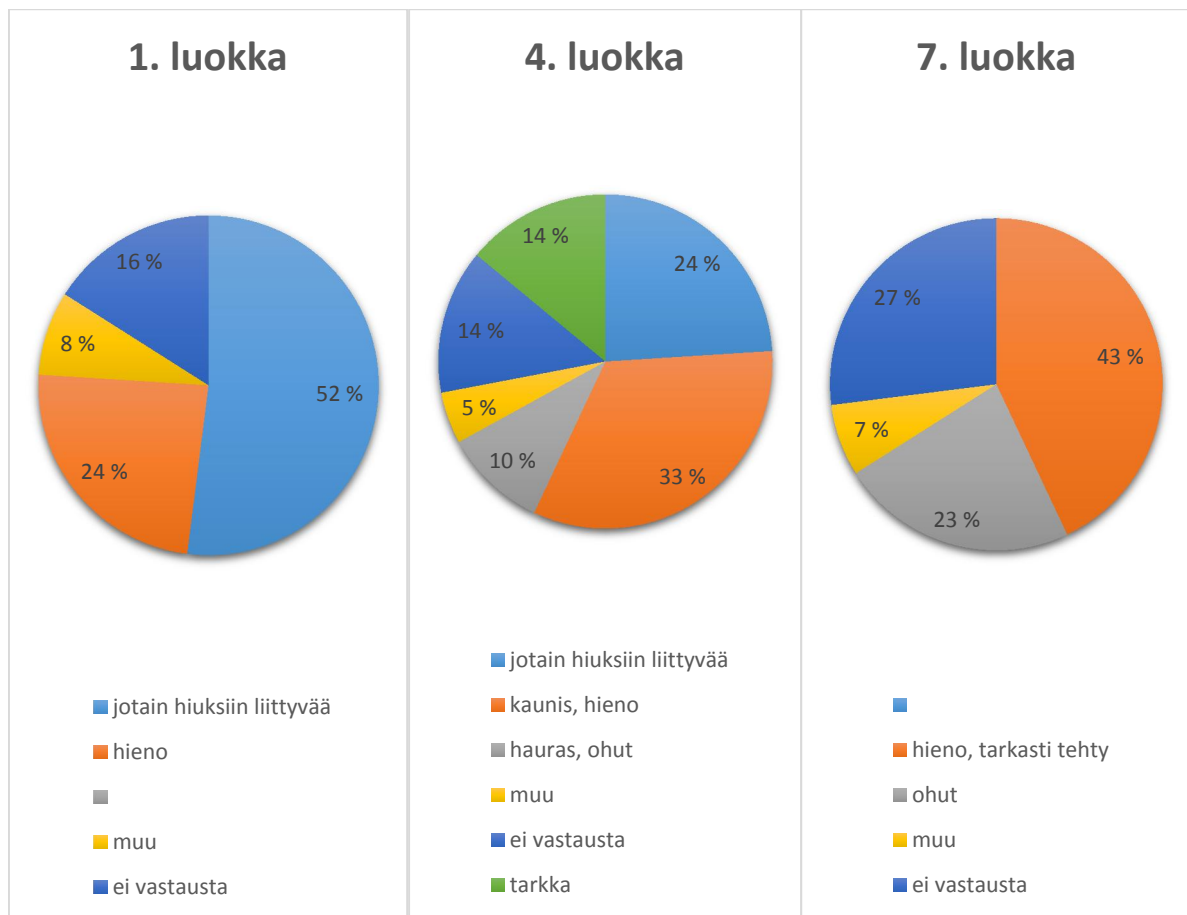
Adjektiiviin *arvokas* tuli merkityksiltään hyvin samankaltaisia, mutta selitysten osalta erilaisia vastauksia. Pääpiirteittäin ne vastasivat sanakirjamerkityksiä. Eroa oli vastausten abstraktisuudessa. Ensimmäisen luokan oppilaat käyttivät paljon konkreettisia esimerkkejä, ja voidaan laskea, että 44 % vastauksista oli konkreettisia. Näistä esimerkkeinä *mun lempikoru* ja *tarkoittaa jotain aarretta, jos löytää merirosvoarkun, niin se olis arvokasta*.

Neljäsluokkalaisilla oli tässä jo enemmän hajontaa, mutta konkreettisia selityksiä oli silti 43 %:lla oppilaista. Näistä esimerkkeinä *kulta-arkku* sekä *joku vanha tavara, saatu vanhalta sukulaiselta tai vain on kalliita*.

Seitsemäsluokkalaiset selittivät *arvokkaan* lähes yksimielisesti abstraktisti ja merkitykset jakoutuivat melko selkeästi: 13 oppilaan mielestä se tarkoittaa 'kallista', seitsemän oppilaan mielestä 'tärkeää' ja viiden mielestä 'sekä kallista että tärkeää'. Esimerkkeinä *miljoonanarvoinen; sellainen, mikä on tärkeä asia/esine* ja *sillä on raha-arvoa tai tunnearvoa*. Vain kolme (10 %) seitsemäsluokkalaista käytti esimerkkinä konkreettista esinettä tai tavaraa, esim. *kultaa tai arvokiviä*.

Kuvio 4. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *sopimaton*.

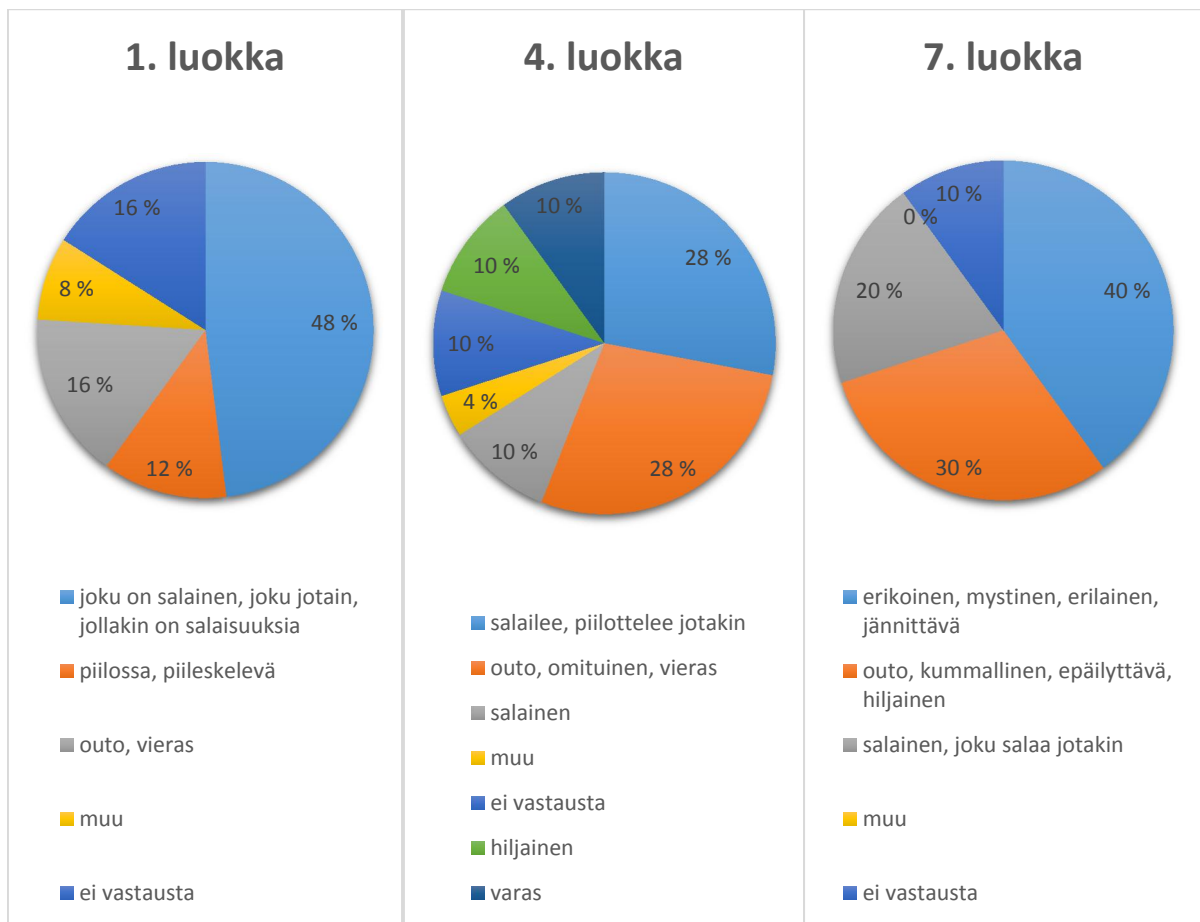
Sopimaton ymmärrettiin kaikilla luokka-asteilla myös pääosin sanakirjanmukaisesti. Varsinkin alakoululaiset käyttivät selityksissään myös konkreettisia esimerkkejä: *ettei viittaa, jos on asiaa* (1. lk.) ja *joku vaate ei sovi, se on joko liian iso tai liian pieni* (4. lk.). Ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaita haastatellessani käytin tarvittaessa apukysymystä ”Jos vaikka käyttäytyy sopimattomasti, niin miten käyttäytyy?”. Merkitystä ’rivo tai säädytön’ ei sanonut kukaan, mutta esimerkiksi neljäs- luokkalaisten vastauksista *ei ole kovin soveliasta* tai seitsemäsluokkalaisten esim. *K18-elokuvat ovat liian nuorille sopimattomia* ja *mikä ei sovi tai sitä ei sovi sanoa* esimerkiksi *kirosana* sekä on esimerkiksi sana, minkä käyttö ei sovi kyseiseen tilanteeseen viittaavat siihen.

Kuvio 5. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *hiuksenhieno*.

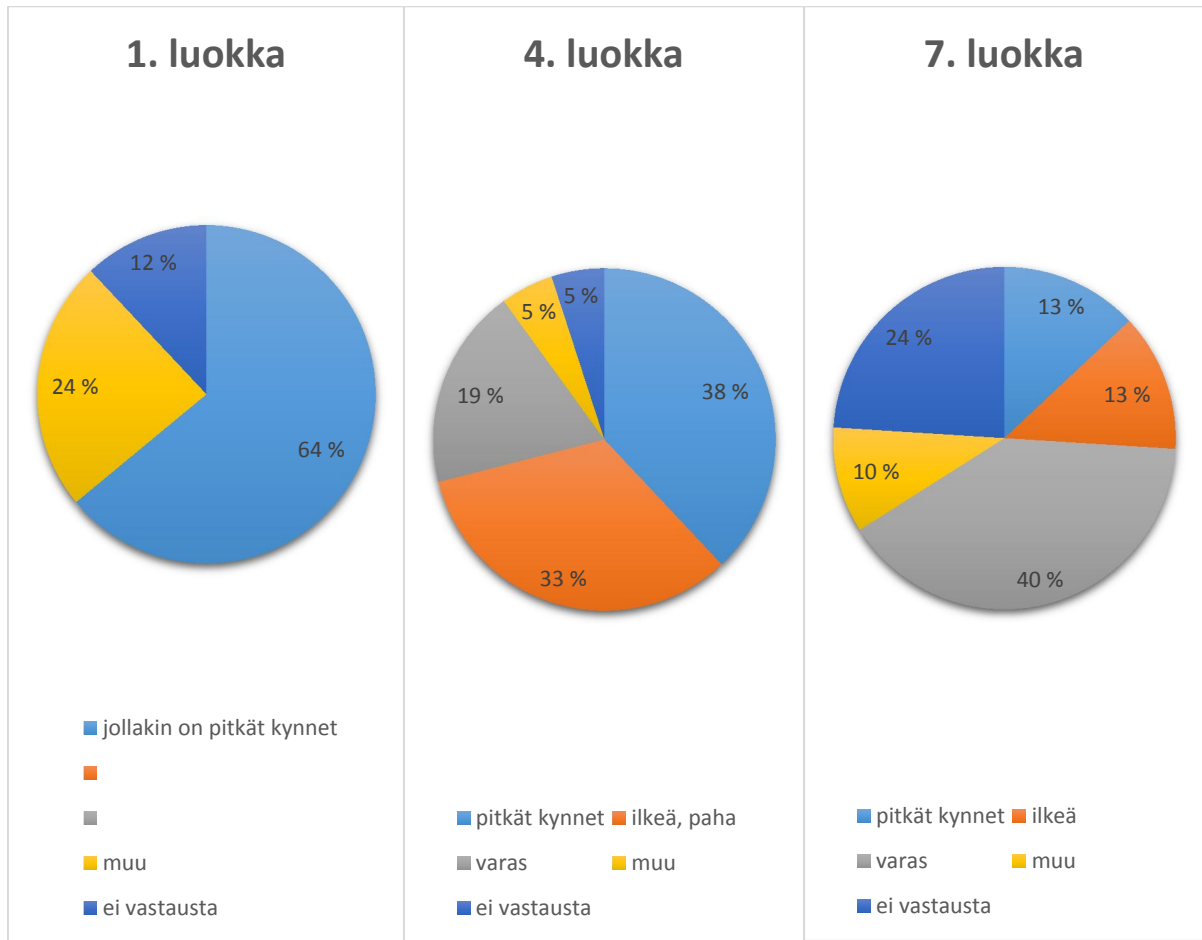
52 % ensimmäisen luokan oppilaista oli sitä mieltä, että *hiuksenhieno* tarkoittaa 'jotain hiuksiin liittyvää', 24 %:n mielestä 'jotain hienoa (konkreettisesti)' ja ryhmässä 'muu' olevat selityksetkin (8 %) voidaan tulkita konkreettisiksi. Ensimmäisen luokan oppilaista kukaan ei vastannut abstraktia, sanakirjanmukaista merkitystä eivätkä he tiedäneet, että *hiuksenhienolla* tarkoitetaan nimenomaan jotain 'niin kapeaa, ohutta ja hienoa kuin hius'. He erottivat yhdyssanan osat ja kehittivät adjektiivin merkityksen niistä. Esimerkkejä selityksistä: *jollaki on hienot hiukset* ja *on hieno letti ja kampa*.

Neljäsluokkalaisista 24 % liitti *hiuksenhienon* jotenkin hiuksiin ja 57 % heistä selitti sen joko täysin sanakirjamerkityksen mukaisesti tai hyvin lähelle sitä: 'kaunis, hieno, hauras, ohut, tarkka'. Esimerkiksi *hiukset on kammattu hyvin tai hienon väriset ja oikein hieno*.

Seitsemäsluokkalaiset olivat jo tietoisia abstraktista merkityksestä: 66 % heistä selitti *hiuksenhienon* sanakirjamerkityksen mukaisesti, esimerkiksi *hieno ja todella tarkasti tehty* ja *todella ohut asia, joka on hieno*. Ainoastaan yhdessä vastauksessa mainittiin hiukset: *on hieno kuin hius*. Seitsemäsluokkalaisista 27 % jätti tämän kohdan toisaalta myös tyhjäksi.

Kuvio 6. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *salaperäinen*.

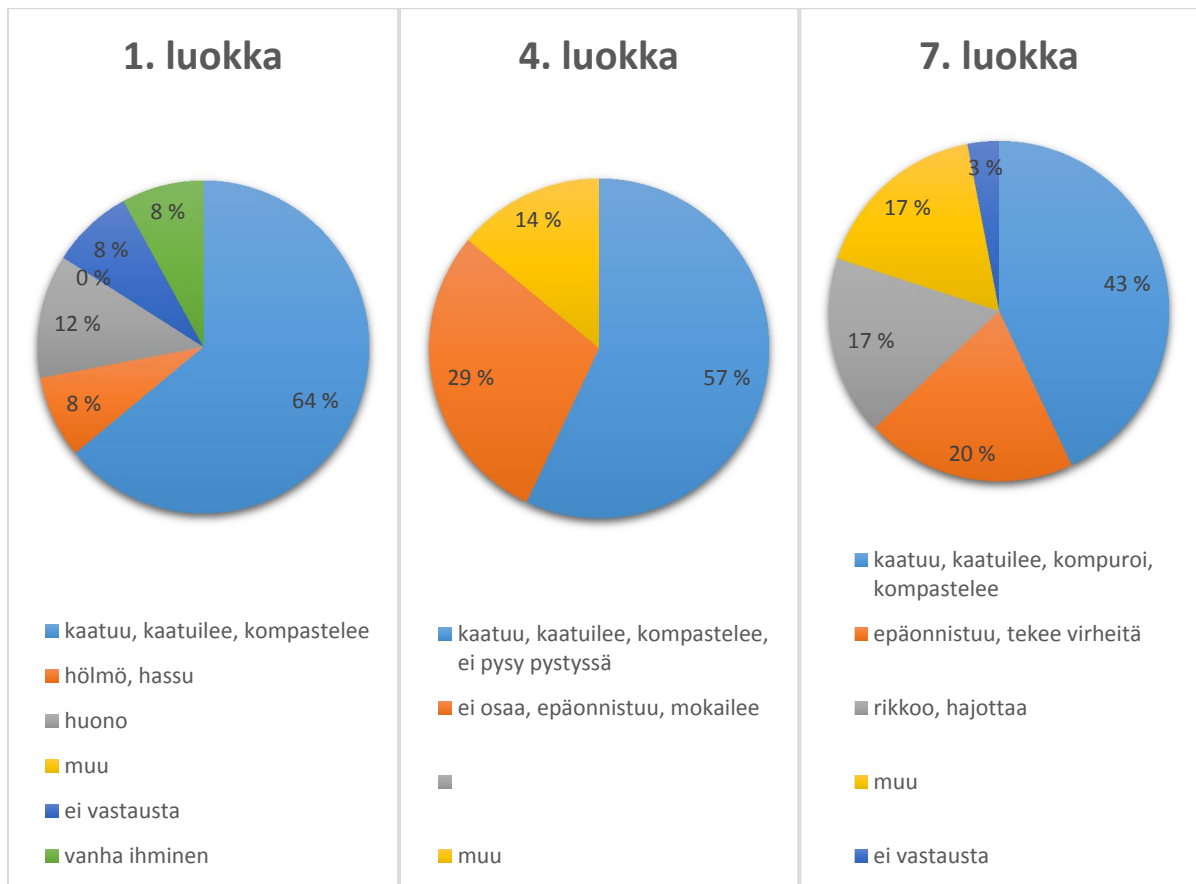
Salaperäinen selitettiin kaikilla luokka-asteilla suunnilleen kuten sen sanakirjamerkitykset ovat. Vastaukset olivat hyvin samankaltaisia eri-ikäisten oppilaiden kesken; merkitysryhmien osuudet vain vaihtelivat. Oppilaiden vastauksissa korostuivat *sala*-alkuiset sanat, kuten *että joku voisi salata jotaki eikä kertois mitä suunnittelee; se on tosi salainen, siitä ei tiedä, missä se on; salainen, joka ei näyttäydy kovin usein ja joku, joka salaa jotain*.

Kuvio 7. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *pitkäkyntinen*.

Pitkäkyntinen tarkoittaa adjektiivina 'jotain sellaista, jolla tai millä on pitkät kynnet'. Tämän ensimmäisen luokan oppilaat tiesivät: 64 % heistä vastasi konkreettisesti ja osa muista vastauksistakin viittasi pitkiin kynsiin. Heistä kukaan ei kuitenkaan tiennyt sanan abstraktia substantiivimerkitystä 'varas'. Esimerkkejä vastauksista: *jos on tekokynnet tai kasvattaa pitkät kynnet; äitillä on pitkät kynnet, joskus koristekynnet ja teräväkyntinen*.

Neljäsluokkalaisten selityksissä oli jo enemmän vaihtelua kuin ensimmäisen luokan oppilailla: heistä 38 % selitti *pitkäkyntisen* konkreettisesti 'jotain jolla on pitkät kynnet', 33 % antoi abstraktin merkityksen 'ilkeä tai paha' ja 19 % sanoi sen tarkoittavan 'varasta'. Esimerkkejä vastauksista: *karhut on pitkäkyntisiä; sellainen vähän ilkeän tapainen ja sellainen, joka varastaa toisen tavaroita*.

Seitsemäsluokkalaisilla sanan merkitys oli 40 %:n mielestä 'varas' ja 13 %:n mielestä konkreettinen 'jotain jolla on pitkät kynnet'. Kaikki annetut merkitystenselitykset olivat negatiivisia. Neljännes eli 24 % seitsemäsluokkalaisista jätti tämän kohdan tyhjäksi. Esimerkkejä vastauksista: *varas tai joku muu näpistelijä; rosvo; roisto ja semmonen, joka on ilkeä*.

Kuvio 8. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *kömpelö*.

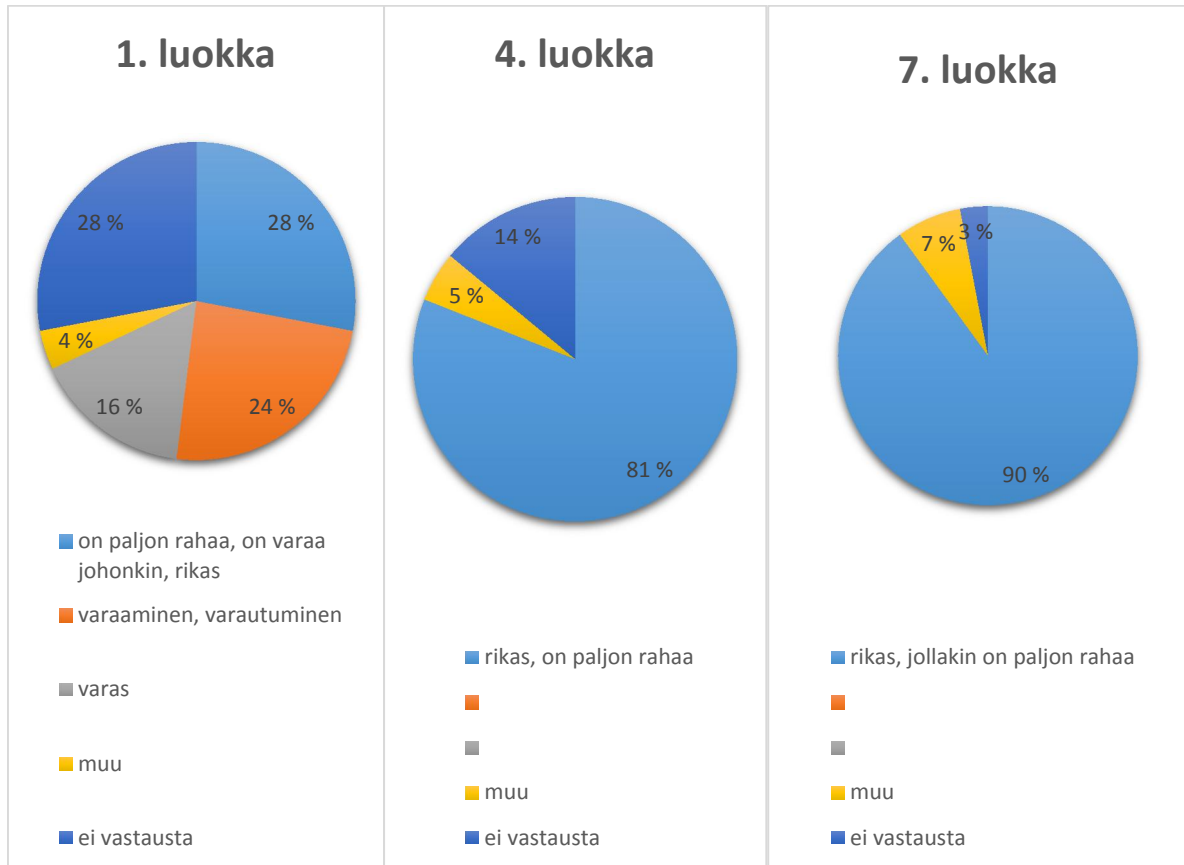
Kömpelö selitettiin eri-ikäisten oppilaiden kesken hyvin samalla tavalla. Yleisin selitys oli 'kaatuu, kaatuilee ja kompastelee', vaikka sitä ei olekaan sanakirjamerkityksissä mainittu. 64 % ensimmäisen luokan oppilaista oli tätä mieltä, neljäsluokkalaisista 62 % ja seitsemäsluokkalaisista 53 %. Ensimmäisen luokan oppilaiden vastauksista myöskään *huonoa* tai *hölmöä* ei sanakirjoista löydy *kömpelön* synonyymiksi, mutta vastauksissa esille tullut näkökulma, että vanhat ihmiset ovat *kömpelöitä* sen sijaan viittaa sanakirjamerkityksiin 'liikkeissään jäykkä, kankea, avuton, hidas, joustamaton'.

Neljäsluokkalaisista 29 % ja seitsemäsluokkalaisista 20 % yhdistivät *kömpelön* sellaiseen, 'joka ei osaa, mokailee, epäonnistuu, on huolimaton, tekee virheitä' ja seitsemäsluokkalaisista vielä erikseen 17 % 'rikkoo ja hajottaa jotakin'. *Kömpelön* sanakirjamerkityksiä 'karkeatekoinen, epämiellyttävä, alkeellinen, kehittämätön' ei esiintynyt sellaisenaan juuri minkään ikäryhmän selityksissä.

Esimerkkejä vastauksista: *se kompastuu kaikkeen, mitä se ei nää tiellänsä; jos jalka on kipee, niinku muorilla kantapää; joku tosi kummallinen ja hassu* (1. lk.), *ei pysy pystys, koko ajan kaatuilee; sellainen, joka ei oikein osaa mitää, muna kaiken ja huolimaton* (4. lk.) ja *kompuroi joka päivä; ei*

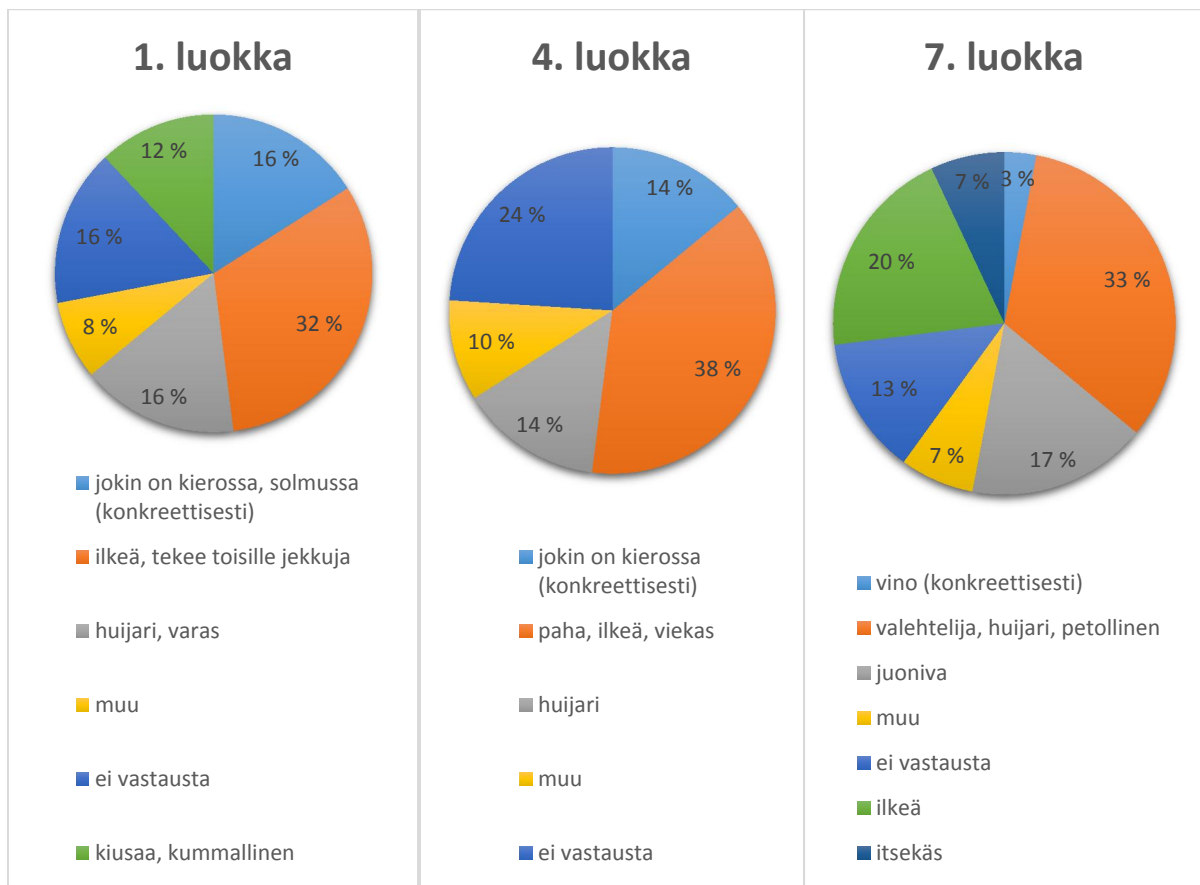
onnistuu ja törppöilee; rähmäkäsi; tuhoaa vahingossa kaikkea; joku, joka loukkaa itseään jatkuvasti ja notkean vastakohta.

Kuvio 9. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *varakas*.

Ensimmäisen luokan oppilaista 28 % tiesi *varakkaan* tarkoittavan sellaista, 'jolla on paljon rahaa tai varaa johonkin', *rikas*-synonyymia käytti vain kaksi vastaajaa. 24 % heistä ei osannut vastata mitään ja peräti 40 % ensimmäisen luokan oppilaista yhdisti *varakkaan* äänteellisesti sanoihin *varata*, *varautua* ja *varastaa* ja selitti adjektiivin niiden pohjalta: *sellainen, että se varais vaikka keinuja; että se varautuu kaikkeen; joku vara-asia* ja *varkaus, varastaa kaupasta rahaa*.

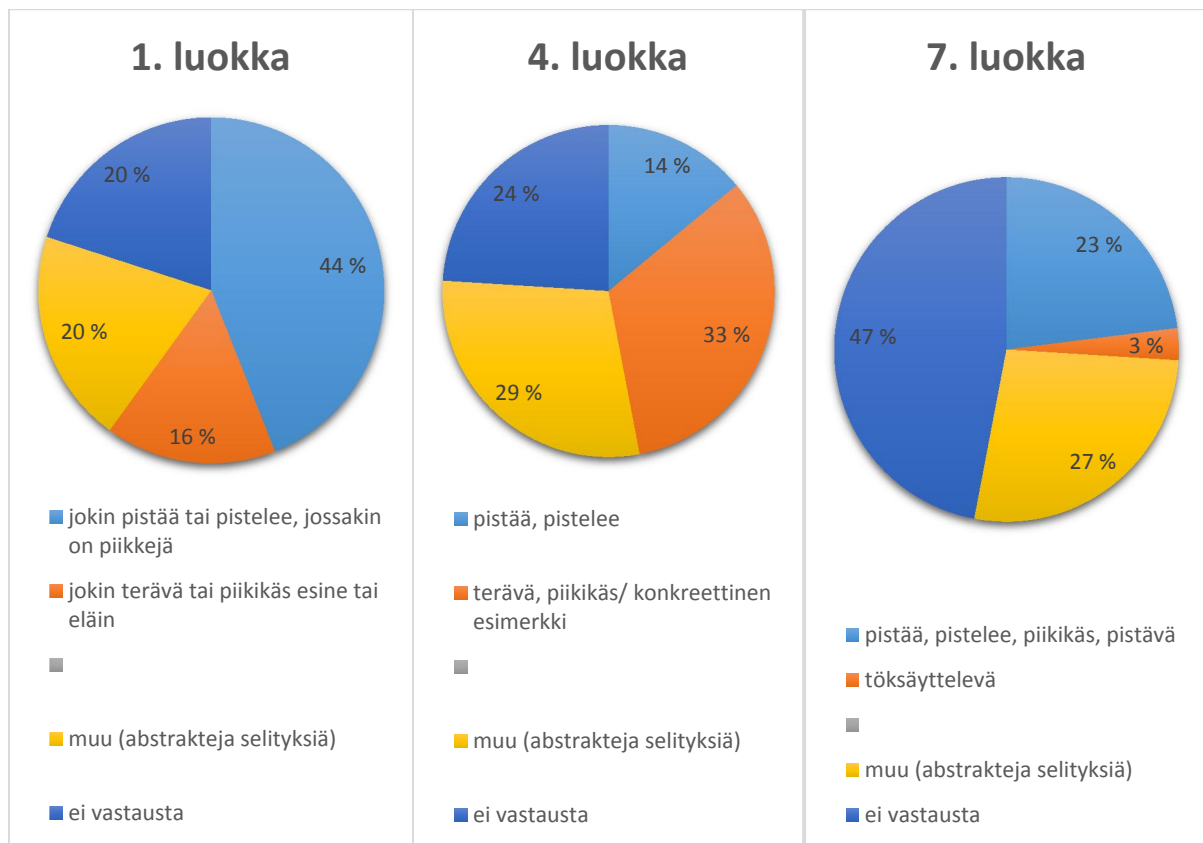
Tällainen selitys tuli neljäsluokkalaisista ja seitsemäsluokkalaisista mieleen enää vain kahdelle oppilaalle (*se varastelee ja ihminen, joka pihistää toisten omaisuutta*), kun taas 81 % neljäsluokkalaisista ja 90 % seitsemäsluokkalaisista tiesi *varakkaan* tarkoittavan 'rikasta ja sitä, että jollakin on paljon rahaa'. Neljäsluokkalaisista synonyymien *rikas* vastasi 11 oppilasta, loput selittivät *varakkaan* muulla tavoin, esimerkiksi *sillä on paljon rahaa ja melkein kaikkea*. Seitsemäsluokkalaisista 14 oppilasta vastasi *rikas* ja 13 oppilaan antama selitys oli 'henkilö, jolla on paljon rahaa tai suuri omaisuus'.

Kuvio 10. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *kiero*.

Adjektiivilla *kiero* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Tämän kohdalla eri-ikäisten oppilaiden vastaukset jakautuivat johdonmukaisesti siten, että konkreettisia merkityksiä oli selvästi vähemmän kuin abstrakteja. 16 % ensimmäisen luokan oppilaista selitti *kieron* konkreettisesti ja yht. 68 % abstraktisti. Neljäsluokkalaisilla vastaavat luvut olivat 14 % ja 62 % ja heistä ei-vastanneita oli lähes neljännes eli 24 %. Seitsemäsluokkalaisista yht. 77 % selitti *kieron* tarkoittavan jotain abstraktia ominaisuutta ja ainoastaan yksi (3 %) vastasi konkreettisesti *vino*.

Esimerkkejä vastauksista: *että on kierossa joku juttu, ei saa auki, joku solmu; kierot silmät; se on hyvin paha, tekee pahoja kepposia; joku kiero varas, varastaa koko ajan rahaa pankista ja se yrittää vaikka aina kiusata, keksii kummallisia juonia* (1. lk.), *sellainen juoniva; viekas; sellainen, joka pitää kaiken omana tietonaan; huijaa ja esim. joku puu kasvaa vähän kiero* (4. lk.) ja *valepukki; kaksnaamainen; selkään puukottaja; ei puhu totta; puhuu toisesta pahaa; juonii jäyniä toiselle ja tekee kaiken itsensä hyväksi*.

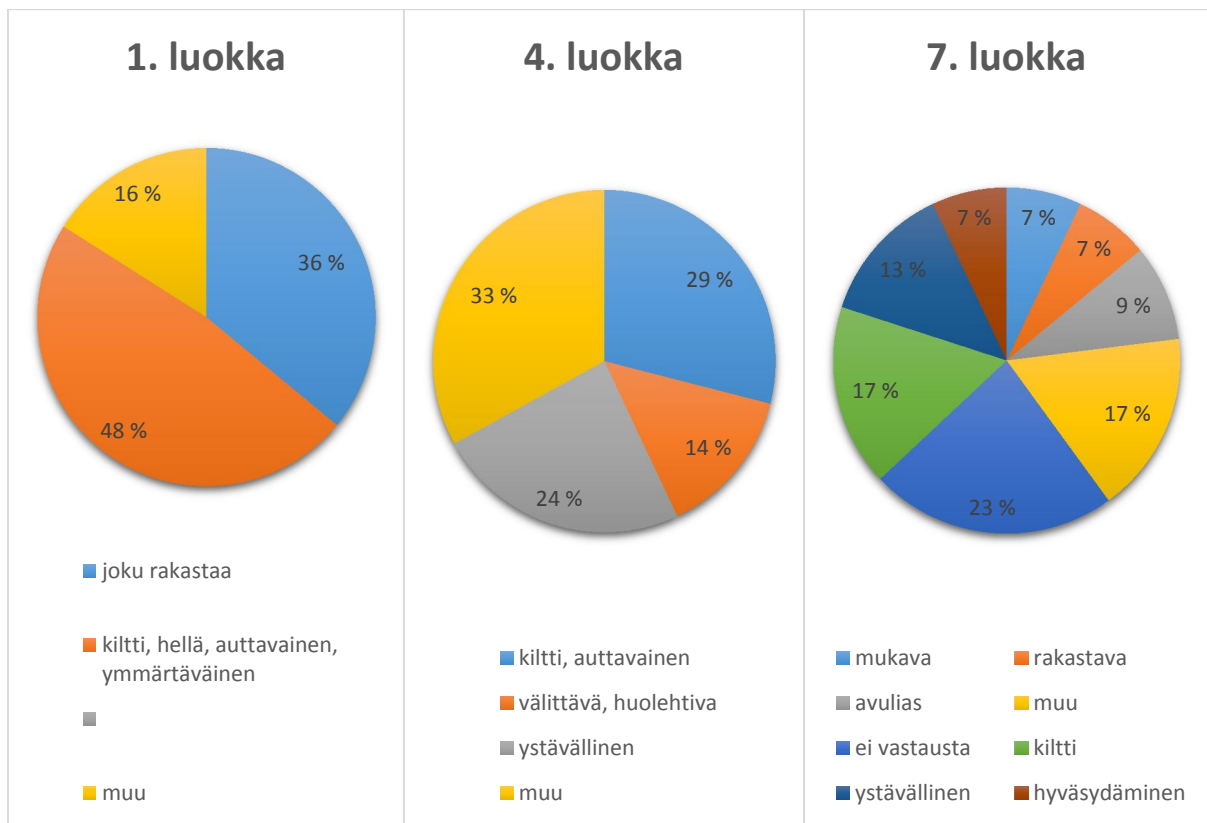
Kuvio 11. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *pisteliäs*.

Pisteliäs osoittautui melko vieraaksi adjektiiviksi: ensimmäisen luokan oppilaista viidennes, neljäsluokkalaisista neljännes ja seitsemäsluokkalaisista lähes puolet jätti tähän kokonaan vastaamatta.

Ensimmäisen luokan oppilaista 60 % yhdisti *pisteliään* konkreettisesti 'pistämiseen, pistelyyn ja piikkeihin' ja 20 % heistä (5 oppilasta) selitti *pisteliään* abstraktisti, mutta niissä oli vain kaksi vastausta, jotka olivat lähellä sanakirjamerkitystä: *kiukkuinen* ja *lyhyt pinna, hermostuu helposti*.

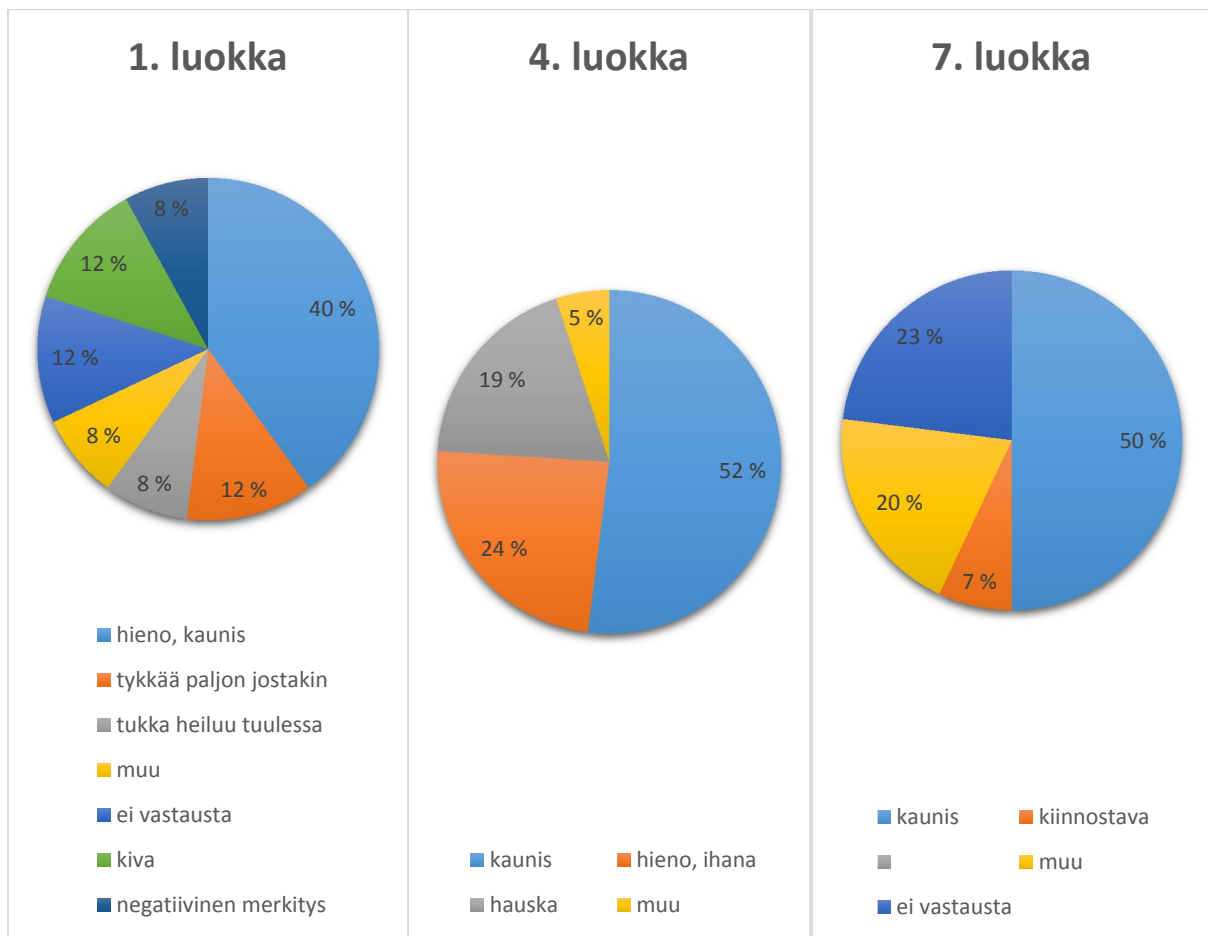
Neljäsluokkalaisilla vastaavat prosenttiosuudet olivat: 47 % konkreettisia vastauksia ja 29 % abstrakteja. Kymmenen oppilasta selitti *pisteliään* kuten ensimmäisen luokan oppilaat 'terävä, piikikäs, se pistää tai pistelee'. Kuusi selitystä olivat abstrakteja, mutta niitä on vaikea ryhmitellä merkityksen perusteella, esim. *hyvin ykstoikkoonen, haluaa kertoa kaiken; säästäväinen ihminen; tarkka, tiukka ja kyselee jotain koko ajan*.

Seitsemäsluokkalaisista 23 % sanoi *pisteliään* tarkoittavan jotain konkreettista, kuten 'pistää, pistelee, piikikäs ja pistävä'. 27 % selityksistä oli abstrakteja, mutta hyvin moninaisia. Ainoastaan yksi näistä vastauksista: *töksäyttää asioita, joita sanoo* on lähellä sanakirjamerkitystä 'kärkevä(sanainen)'. Abstraktien selitysten määrä kuitenkin lisääntyi, mitä vanhempia oppilaat olivat, mutta merkityksenselitykset vaihtelivat paljon.

Kuvio 12. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *sydämellinen*.

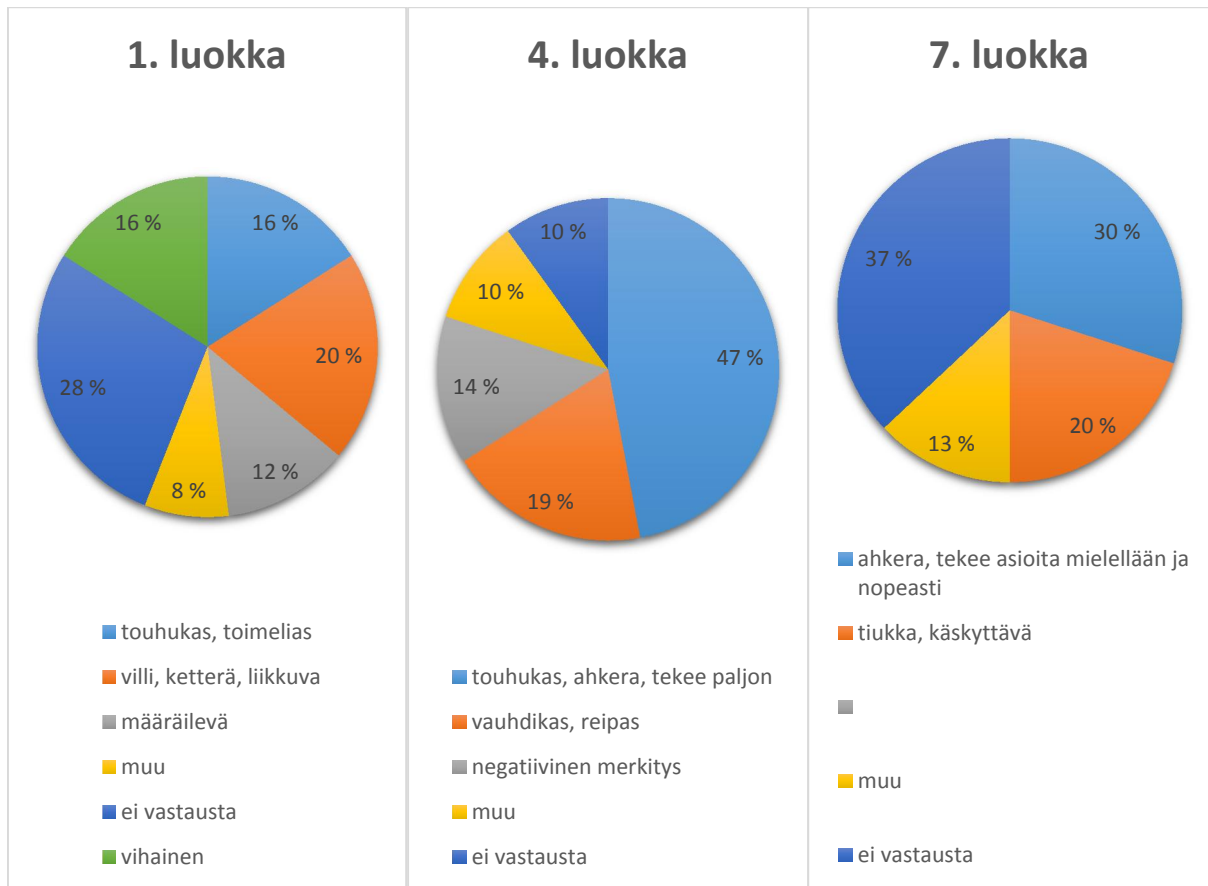
Sydämellinen, samoin kuin jo edellä mainitut *sopimaton* ja *salaperäinen*, oli eri-ikäisten oppilaiden keskuudessa tuttu, ja se selitettiin hyvin pitkälti samalla tavoin. Merkitykset eivät juurikaan poikenneet, sen sijaan sanavalinnat vaihtelivat. Neljäsluokkalaisten eivät selittäneet *sydämellistä* ensimmäisten luokkalaisten oppilaiden tavoin siten, että 'joku rakastaa toista'. Seitsemäsluokkalaisten sen sijaan yhtenä merkityksryhmänä oli 'rakastava'.

Esimerkkejä vastauksista: *hyvin ystävällinen, välittää myös muistaki; hellä, vaikka äiti on mulle hellä, ei huuda, tekee hyviä asioita, auttaa; kiltti ja lempeä; joka rakastaa toista niin se on ja se tykkää toisesta ja leikkii* (1. lk.), *semmoinen kiltti ja antelias; hyvä kaveri, kiltti kaikille; tosi välittävä, välittää toisista ihmisistä; sellainen, jolla on hyvä sydän ja tosi tunteellinen, osaa arvostaa ystäviä ja perhettä eli muita ihmisiä* (4. lk.) ja *kiltti ja ystävällinen; auttavainen; mukava ja ystävällinen ja vieraanvarainen; rakas ja joka antaa lahjoituksen hyväntekeväisyyteen* (7 lk.).

Kuvio 13. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *viehättävä*.

Viehättävä-adjektiivin merkitys oli *sydämellisen* tavoin hyvin yksimielinen. Ainoastaan ensimmäisen luokan oppilailla kahden mielestä se tarkoitti jotain negatiivista: *on sellainen ärsyttävä, ei ole ystävällinen ja jotain semmosta, että vie jotain, mutta ei näytä kavereille*. Jälkimmäinen näistä voi selittyä äänteellisillä perusteilla: *viedä*-verbi on ehkä tullut mieleen *viehättävä*-sanasta. Ensimmäisen luokan oppilailla myös oli *viehättävälle* konkreettisia esimerkkejä, kuten *kun juoksee, niin tukka heiluu tuulessa* ja *joku kävelee kaupungilla, koristellu sen kynsiä, tukka heiluu tuulessa*.

Neljäs- ja seitsemäsluokkalaisten selitykset eivät juurikaan poikenneet toisistaan ja ne vastasivat sanakirjamerkityksiä. Neljäsluokkalaisten mielestä *viehättävä* tarkoitti yksinomaan jotain positiivista, kuten *kaunis, osaa tehdä toisen iloiseksi; hauska tai kiva ja aika moni tykkää siitä*. Useimpien seitsemäsluokkalaisten mielestä *viehättävä* oli jotain ulkonäköön liittyvää, esimerkiksi *kaunis; sievä ja kaunis ja hyvännäköinen; komea/kaunis ja söpö*, mutta myös esimerkiksi *ihminen on kiehtova ja kiinnostava*. Yhdessä vastauksessa tuli esille *viehättävän* sukupuoli: *hieno tyttö*.

Kuvio 14. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *tomera*.

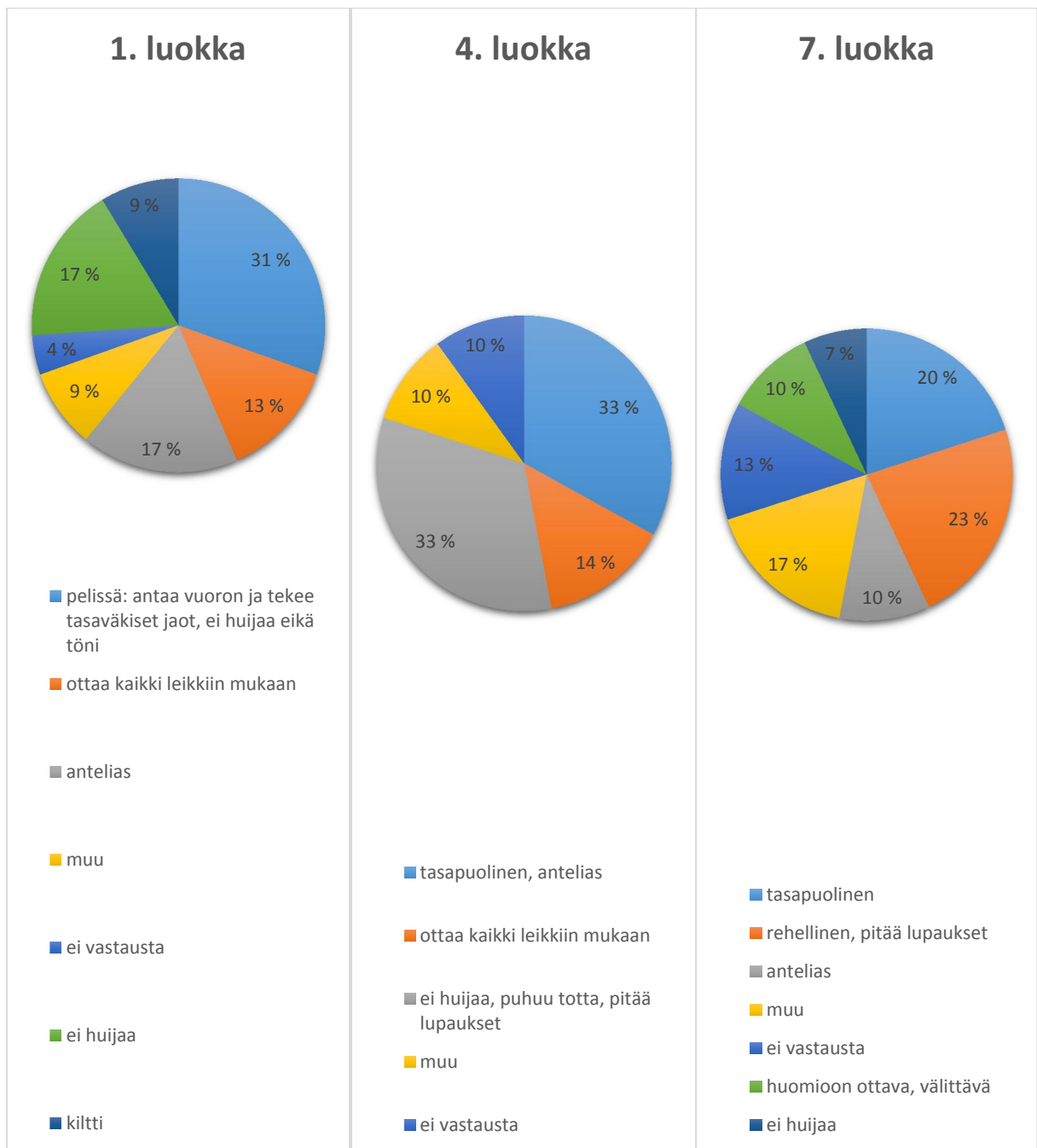
Tomera osoittautui oppilaille melko hankalaksi selitettäväksi; oletin sen olevan tutumpi kuin se oli. Ensimmäisen luokan oppilaista 28 % ja seitsemäsluokkalaisista 37 % ei vastannut mitään. Jokaisessa ikäryhmässä *tomera* sai oppilailta myös negatiivisia merkityksiä, vaikka sanakirjassa niitä ei ole mainittu.

Ensimmäisen luokan oppilaista vain 16 % tiesi *tomeran* sanakirjanmukaisen merkityksen.

Neljäsluokkalaisista yht. 66 % (jos lasketaan mukaan myös merkitysryhmä 'vauhdikas, reipas') tiesi *tomeran* merkityksen. Se oli heille tutumpi adjektiivi kuin ensimmäisen ja seitsemännenden luokan oppilaille. Pääosin *tomeralle* annettiin positiivinen merkitys; kolme oppilasta mielsi sen negatiiviseksi. Kahdelle oppilaalle tuli mieleen television joulukalenteriohjelman hahmo Tonttu Tomera. Neljäsluokkalaisten tietämys *tomeran* merkityksestä oli siis hyvä ja heistä vain 10 % jätti vastaamatta, mutta selitystä tälle tulokselle en vastausten perusteella keksinyt.

Seitsemäsluokkalaisista 30 % tiesi *tomeran* sanakirjanmukaisen merkityksen. Vastaukset jakautuivat siten, että yhdeksän oppilaan mielestä *tomera* on 'ahkera ja tekee asioita mielellään ja nopeasti', kuuden oppilaan mielestä taas 'tiukka ja käskyttävä'. Yksi oppilas vastasi *älykäs*, kun taas kaksi muuta vastasivat *kömpelö* ja *tyhmä* eli täysin vastakohtat. Yksi vastaus oli *opettajan lellikki*.

Esimerkkejä vastauksista: *semmonen touhukas, tekee aina kaikkea; tarttuu heti toimeen; vähä kiukkuinen; pahoittanu jostain mielensä, ei yhtään naurata, vihainen ilme; sellainen joka tiuskii ja että se komentelee paljon (1 lk.), varmaan aika touhukas, auttaa mielellään; tekee pyytämättä kaikkia asioita; vauhdikas, innokas, hyväntuulinen; vähä pahantuulinen ja määräilevä (4 lk.) ja tekee työtä käskettyä; tekee kaiken itsenäisesti, mukisematta ja hyvin; astuu toimeen nopeasti; tiukka ja tarkka henkilö ja käskyttävä (7 lk.).*

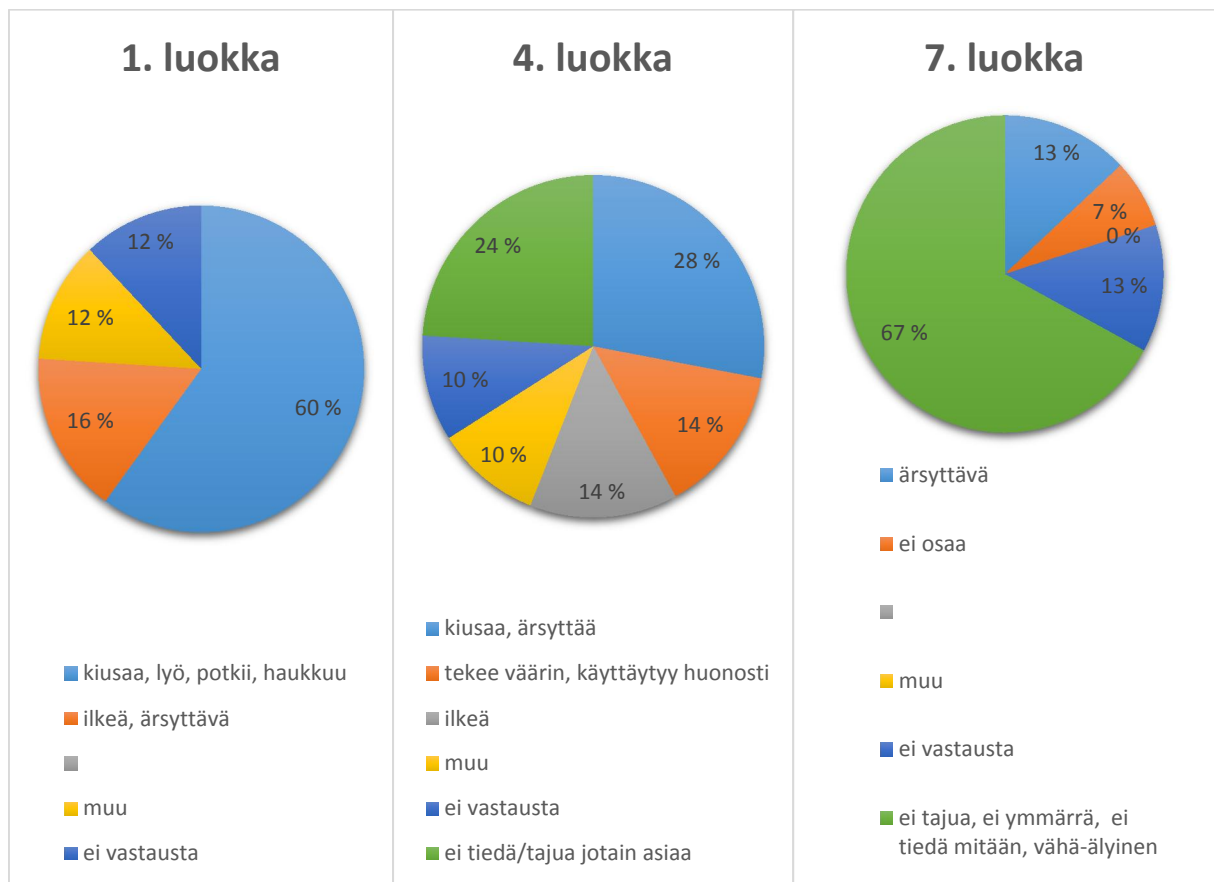
Kuvio 15. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *reilu*.

Reilu oli ennalta-arvattavasti oppilaille tuttu adjektiivi. Kouluissa puhutaan paljon siitä, että pitää olla 'reilu kaveri'. Eri-ikäisten oppilaiden selitykset poikkesivat toisistaan vain konkreettisuudessa: ensimmäisen luokan oppilaat käyttivät paljon konkreettisia, jokapäiväiseen koulunkäyntiin, peleihin ja leikkeihin liittyviä esimerkkejä, joita neljäs- ja seitsemäsluokkalailla ei juurikaan enää vastauksissaan ollut. Neljäsluokkalaista kolme vastasi, että *reilu* on 'sellainen, joka ottaa kaikki mukaan leikkiin'. Seitsemäsluokkalaisten vastauksista lähes kaikki sopivat käytettäväksi yleisellä tasolla ja missä tahansa, ainoastaan yhdessä vastauksessa mainittiin jalkapallopelejä: *ei huijaa esim. jalkapallopelissä*.

Oppilaista kukaan ei vastannut merkitystä 'runsas', joka on yksi *reilun* sanakirjamerkityksistä.

Esimerkkejä vastauksista: *että se antaa kaikille samat oikeudet eikä huijaa missään pelissä; leikkii kaikkien kans; että se ottaa toiset huomioon ja on kiltisti, puhuu kauniisti kavereille* (1 lk.), *jos sanoo salaisuuden, niin pitää sen; sopimukset pysyy; tasapuolinen, ajattelee muitaki ku ittiänsä ja ei ole yhtään itsekäs* (4. lk.) ja *ei jakele toisten salaisuuksia, pitää lupaukset; tasa-arvoinen ja kunnioittaa muita; on hyvä ystävä ja jakaa asioita; ei tee muille sitä mitä ei halua ja rehti* (7. lk.).

Kuvio 16. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *tyhmä*.

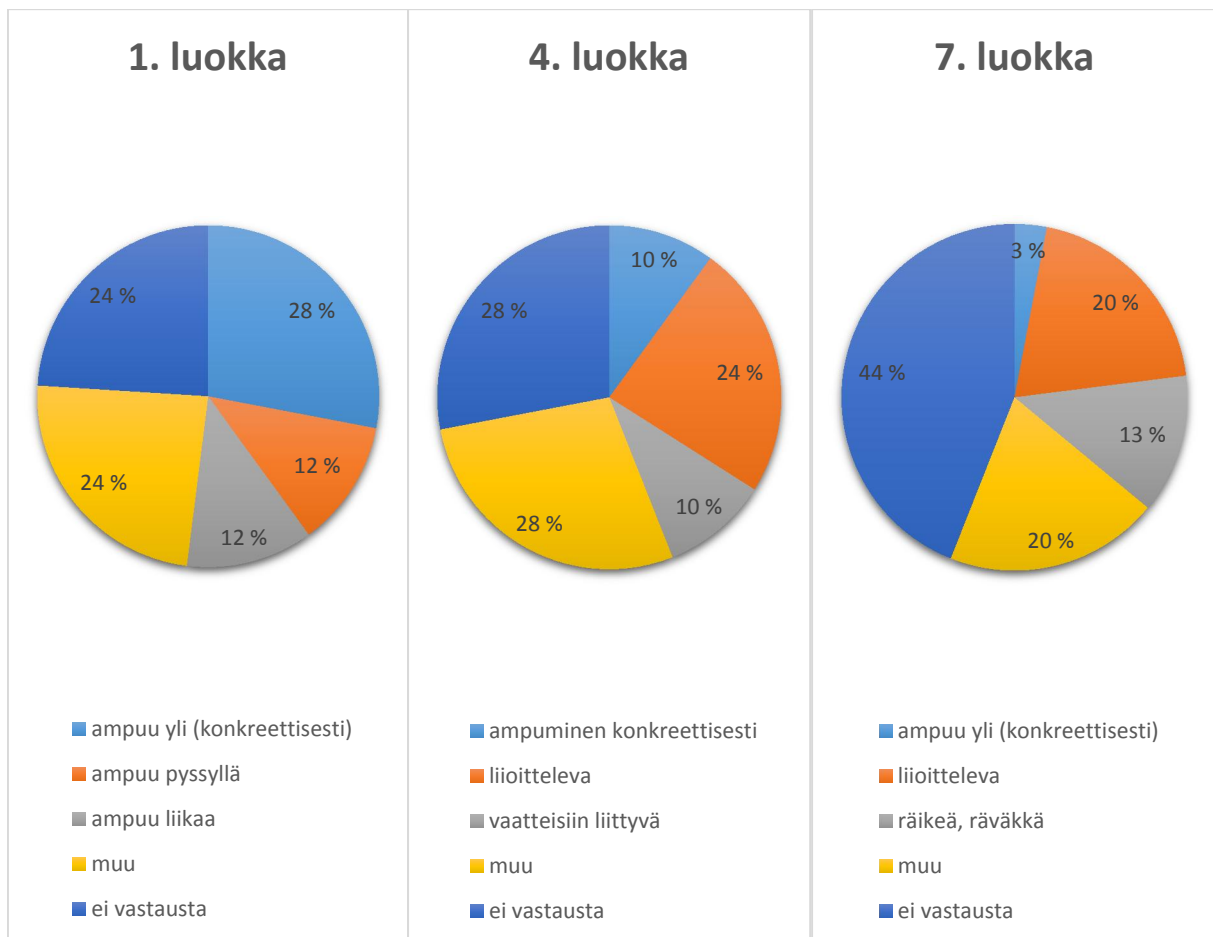
Tyhmän merkitykset poikkesivat toisistaan eri-ikäisillä oppilailla. Ensimmäisen luokan oppilaiden mielestä *tyhmä* ei tarkoita 'käsityskyvyltään heikkoa, yksinkertaista tai hölmöä', vaan yksiselitteisesti 'jotain ilkeää ja ärsyttävää' ja 'jotain, joka kiusaa, lyö, potkii ja haukkuu'.

Neljäsluokkalaisten vastaukset olivat muutoin samankaltaisia, mutta 24 % heistä oli sitä mieltä, että *tyhmä* tarkoittaa myös 'typerää ja tietämätöntä'. Seitsemäsluokkalaisista tätä mieltä oli jo 67 %. Tyhmyyden merkitys selvästi muuttuu iän myötä konkreettisesta käyttäytymisestä abstraktimmaksi toiminnaksi sekä luonteenpiirteeksi.

Esimerkkejä vastauksista: *joka kiusaa koko ajan pienempiänsä, tönii toisia, haukkuu toisia tölloiksi; väittää vastaan eikä kerro totuutta, hakkaa koko ajan toisia; sellainen, josta ei yhtään pidä,*

ärsyttävä, ärsyttävämpi kuin voi olla ja ei oo kovin kiva (1. lk.), ärsyttävä, pettää lupaukset, kiusaa; ei ymmärrä kaikkea mitä sanotaan ja ilkeä toisille, semmonen mistä kukaan ei pidä (4. lk.) ja hölmö tai viisasteleva tai ymmärtämätön; ei tajua mistään mitään; urpo; idiootti ja ärsyttää muita, haastaa riitaa (7. lk.).

Kuvio 17. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *yliampuva*.

Yliampuva oli hankala adjektiivi oppilaille, useat jättivät kokonaan vastaamatta: 20 % ensimmäisen luokan oppilaista, 28 % neljäsluokkalaisista ja 44 % seitsemäsluokkalaisista.

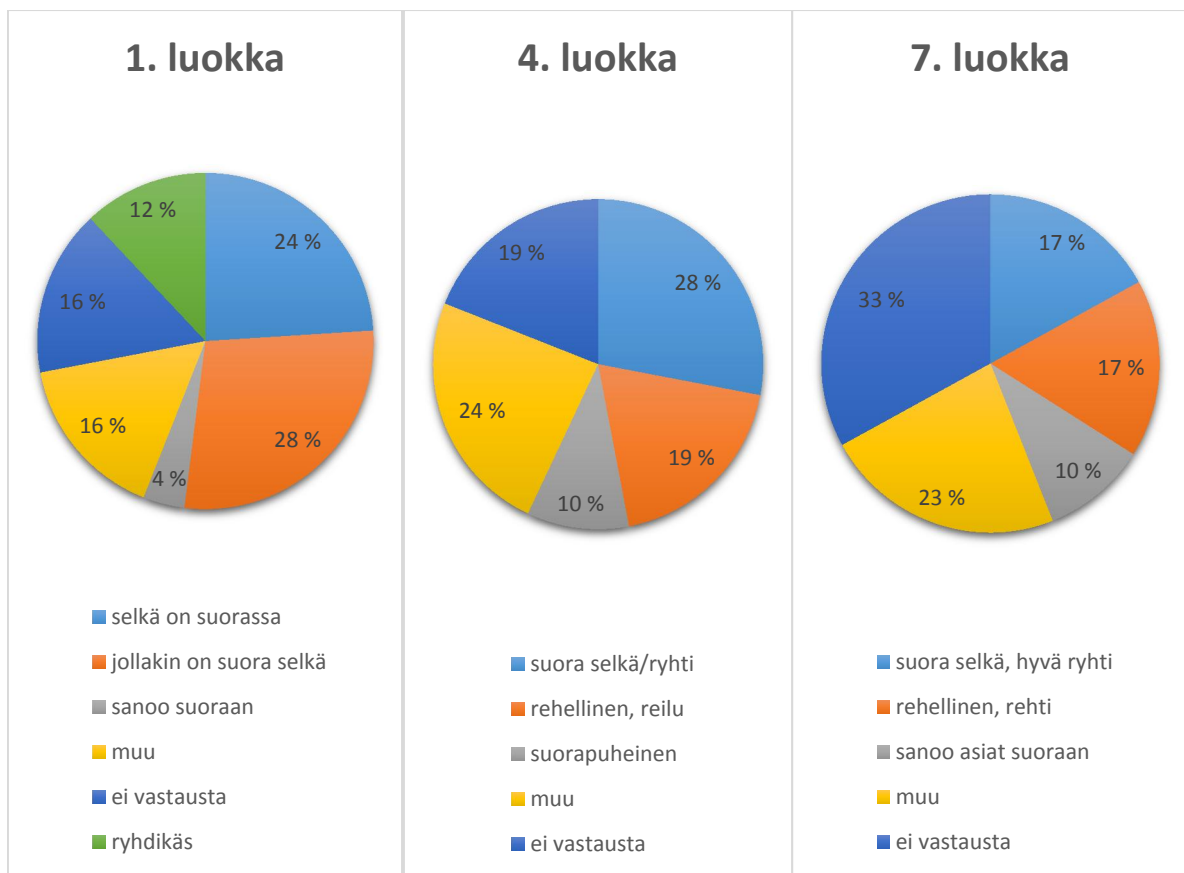
*Yliampuva*n selitti ensimmäisen luokan oppilaista yht. 52 % täysin konkreettisesti, neljäsluokkalaisista 10 % ja seitsemäsluokkalaisista vain 3 % eli yksi vastaaja. Selvästi *yliampuva*n merkityksen tietäminen kuitenkin muuttuu iän myötä, koska sekä neljäsluokkalaisista että seitsemäsluokkalaisista yli kolmannes tiesi sen sanakirjamerkityksen. Ensimmäisen luokan oppilailla täsmälleen sanakirjamukaisia vastauksia ei vielä ollut ollenkaan. Neljäsluokkalaisilla oli vain kaksi konkreettisesti 'ampumista' tarkoittavaa selitystä. Loput selitykset olivat abstrakteja ja niistä seitsemän oli sanakirjamer-

kityksen 'liioitteleva' mukaisia. Kymmenen seitsemäsluokkalaisista vastaajista selitti *yliampu*van sanakirjamerkityksen mukaisesti: 'liioitteleva, räikeä ja räväkkä'. Yksi vastaus oli konkreettinen *ampuu toisen yli*.

Esimerkkejä vastauksista: *jos joku ampuu, niin se ampuu aina sen maalitaulun ylitte; niinku joku pyssy ampuu tosi kauas; se ampuu liikaa eläimiä luonnosta ja menee jonkun yli tosi nopeasti* (1. lk.), *menee vähän liian pitkälle; sellainen, joka liioittelee; liian avonaiset vaatteet; ampuu yli jostain maalitaulusta ja uhkarohkea* (4. lk.) ja *liioittelija; suurentelija; räikeä ja liiaksi erikoinen ja ylime-nevä asia ja oikein kirkas väri vaatteessa* (7. lk.).

Kuvio 18. Oppilaiden vastausten jakaumat adjektiivista *suoraselkäinen*.

Adjektiivilla *suoraselkäinen* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Ensimmäisen luokan oppilaista yht. 68 % selitti sanan konkreettisesti, ja myös merkitysryhmän 'muu' vastauksissa osa oli konkreettisia. Yhden ensimmäisen luokan oppilaan selitys oli *sanoo suoraan asiat*, joka on lähellä sanakirjamerkitystä.

Neljäsluokkalaisten vastaukset jakautuivat konkreettisiin ja abstrakteihin: konkreettisia oli 28 % ja sanakirjanmukaisia abstrakteja selityksiä sanalle tuli yht. 29 %. Yksi oppilas esitti konkreettisen esimerkin rakennustyömaalta: *lattia on suoraselkäinen*.

Seitsemäsluokkalaisten vastauksista konkreettisten vastausten osuus merkityksessä 'suora selkä ja hyvä ryhti' oli 17 %. Sen sijaan abstraktien sanakirjanmukaisten vastausten osuus oli yht. 27 %: viiden oppilaan mielestä *suoraselkäinen* on 'rehellinen, rehti ja reilu' ja kolmen mielestä 'sanoo asiat suoraan'. Muut vastaukset olivat yksittäisiä. Seitsemäsluokkalaisista peräti 33 % jätti tämän kohdan tyhjäksi.

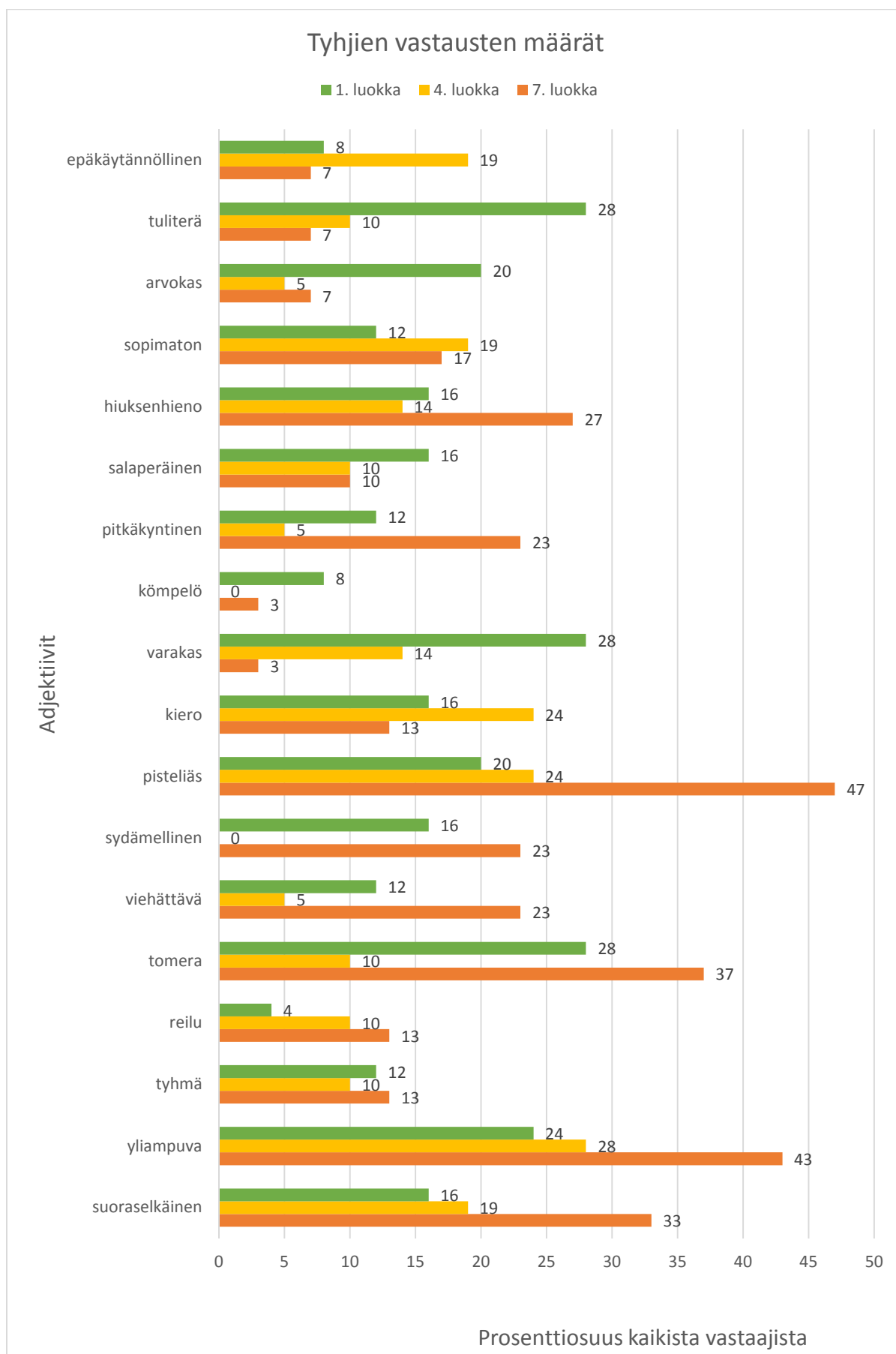
4.1.3 Yhteenvetoa

Yhteenvetona tutkituista adjektiiveista ja niihin saaduista selityksistä voisi sanoa, että tulokset vaihtelivat paljon riippuen siitä, mikä adjektiivi oli kyseessä. Osassa adjektiiveista tietämys niiden sanakirjanmukaisista merkityksistä kasvoi selvästi oppilaiden iän myötä, esim. *epäkäytännöllinen*, *tuliterä* ja *hiuksenhieno*. Joidenkin adjektiivien kohdalla muutos konkreettisista merkityksistä abstrakteihin oli selvä, ja suuntaus selvä siten, että abstraktit merkitykset olivat tutumpia mitä vanhempi oppilas oli kyseessä. Tällaisia olivat mm. *tuliterä*, *arvokas* ja *hiuksenhieno*. Konkreettisen merkityksen muuttuminen abstraktiksi iän myötä oli erityisen selvää adjektiivissa *pitkäkyntinen*. Adjektiiveissa *tuliterä*, *varakas*, *reilu*, *viehättävä* ja *suoraselkäinen* ensimmäisen luokan vastaukset poikkesivat mm. konkreettisuuden osalta neljännen ja seitsemännen luokkien oppilaiden vastauksista, jotka taas keskenään olivat hyvin samankaltaisia. Joissakin adjektiiveissa ei ollut iän myötä suurta eroa selitysten merkityksissä, mutta niiden konkreettisuudessa ja sanavalinnoissa eroja sitten löytyi. Näitä olivat mm. *sopimaton*, *salaperäinen*, *kömpelö* ja *sydämellinen*. Adjektiivissa *kiero* oli kautta linjan vähemmän konkreettisia vastauksia kuin abstrakteja. Adjektiivin *tyhmä* abstrakti merkitys muuttui oleellisesti erityisesti, kun verrataan ensimmäisen ja seitsemännen luokkien vastauksia.

Vieraimpia ja vaikeimpia adjektiiveja kaikenikäisille oppilaille olivat *pisteliäs*, *tomera* ja *yliampuva*. Adjektiiviin *pisteliäs* tiesi sanakirjanmukaisen vastauksen vain yksi seitsemäsluokkalainen ja se jäi myös melko monelta kokonaan selittämättä. *Tomera* oli myös melko vieras oppilaille ja se sai jokaiselta luokka-asteelta myös negatiivisia merkityksiä. Vaikea adjektiivi oli myös *yliampuva*; siihen jäi suhteellisen paljon tyhjiä vastauksia. Kuitenkin ne selitykset, jotka siihen annettiin, olivat neljännen ja seitsemännen luokkien oppilailla hyviä ja suuntaus konkreettisesta abstraktiin merkitykseen selvä.

Seuraavassa taulukossa on vielä vertailu jokaiseen adjektiiviin tulleista ns. tyhjiä vastauksista luokka-asteittain.

Kuvio 19. Tyhjen vastausten prosenttiosuudet adjektiiveittain ja luokka-asteittain.

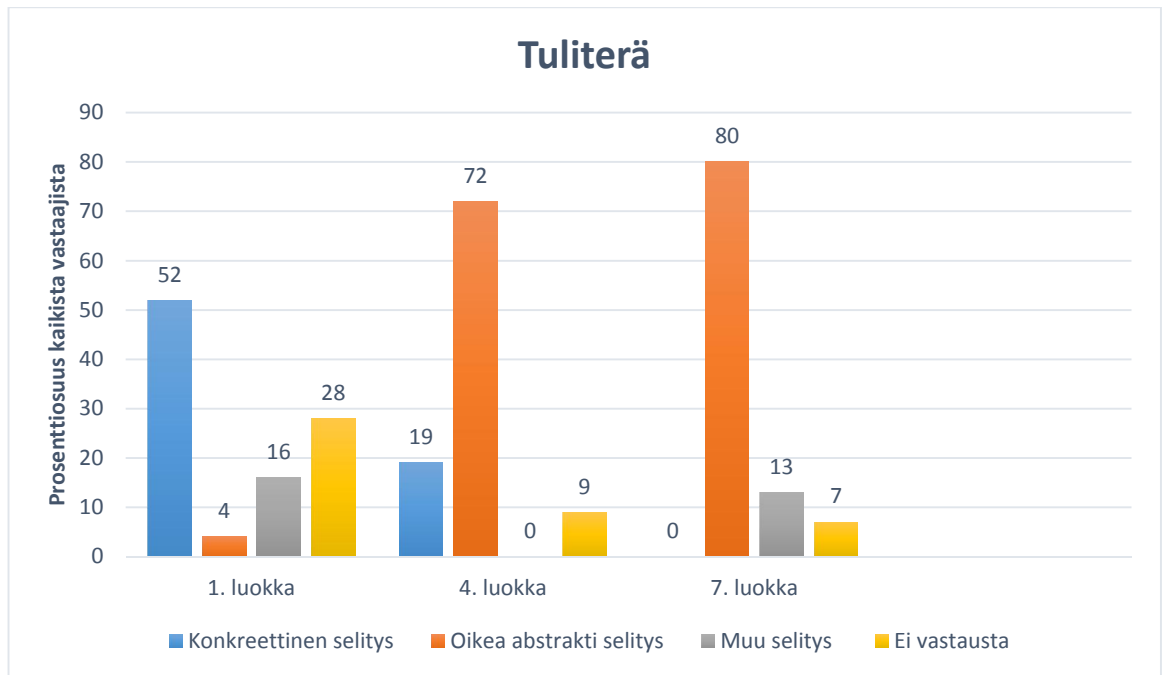
4.2 Erityisesti metaforisten adjektiivien selitysten tarkastelua konkreettisuus-abstraktisuusnäkökulmasta

Edellisistä adjektiiveista tarkastellaan tässä luvussa vielä erikseen niitä, joilla erityisesti on metaforinen merkitys – toisin sanoen adjektiiveja, joilla joko on olemassa oleva kuvaannollinen merkitys ja/tai jotka voidaan ymmärtää sekä konkreettisesti että abstraktisti. Tässä luvussa käsitellään tutkimusky-symystä 3. Onko erityisesti metaforisten adjektiivien selityksien konkreettisuus-abstraktisuus -jatku-mossa havaittavissa selviä eroja iän myötä? Tähän tarkasteluun mukaan on valittu adjektiivit *tuliterä*, *hiuksenhieno*, *pitkäkyntinen*, *kiero*, *pisteliäs*, *yliampuva* ja *suoraselkäinen*.

4.2.1 Metaforisten adjektiivien vertailua

Vertailun havainnollistamiseksi jokaisesta tässä luvussa käsitellystä metaforisesta adjektiivista ja niiden saamista merkitystenselityksestä on tehty pylväsdiagrammit. Näissä taulukoissa näkyvät erivärisinä palkkeina kunkin luokka-asteen oppilaiden vastausten jakaumat. Prosenttiosuudet on laskettu koko oppilasryhmän lukumäärästä ja taulukoissa näkyvät omana pylväänään myös tyhjien vastauksien määrät. Vastaajien määrä vaihteli välillä paljonkin, joten silläkin on merkitystä: toiset adjektiivit olivat selvästi hankalampia tai vieraampia oppilaille kuin toiset.

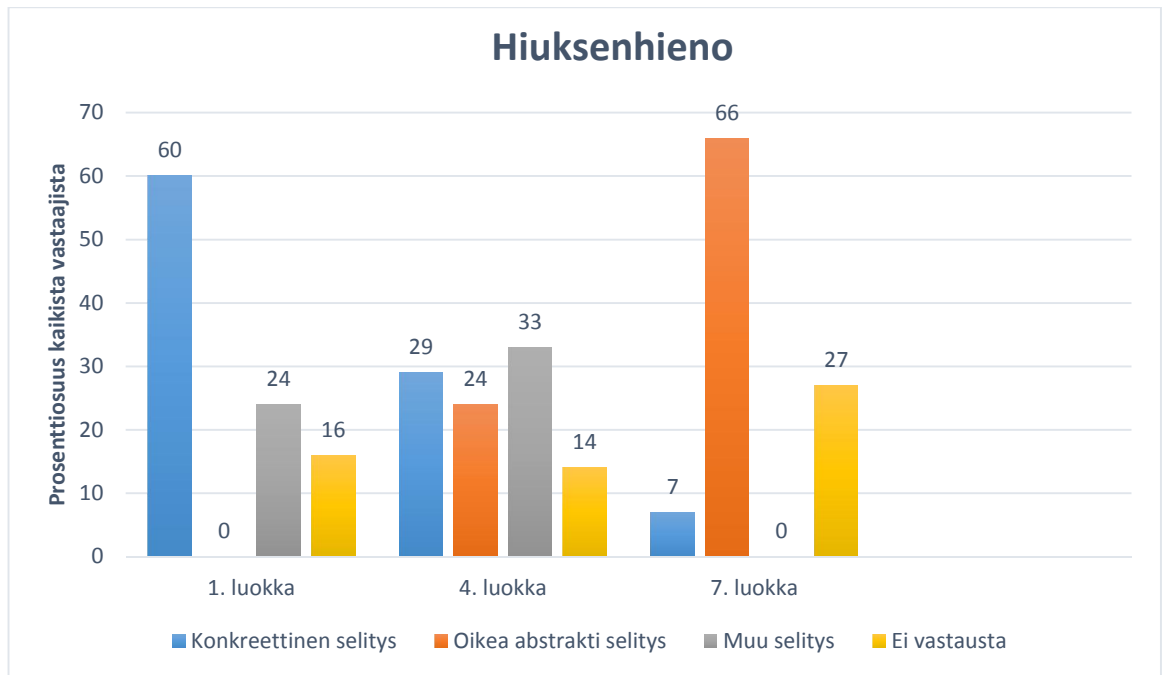
Käytän taulukoissa termiä 'konkreettinen selitys', joka adjektiivista riippuen voi olla ns. oikea tai väärä, toisin sanoen sanakirjanmukainen tai ei. Jos adjektiivilla on olemassa sanakirjanmukainen konkreettinen merkitys, käytän taulukossa termiä 'oikea konkreettinen merkitys'. Toisena terminä käytän 'oikea abstrakti merkitys', joka tarkoittaa sanakirjanmukaista abstraktia merkitystä ko. adjektiiville. Kohtaan 'muu selitys' tulevat ne selitykset, jotka kuulu kumpaankaan edelliseen ryhmään ja jotka useimmiten poikkeavat sanakirjamerkityksistä. Tarvittaessa avaan kohtaa 'muu selitys' taulukon jälkeen sanallisesti.

Kuvio 20. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *tuliterä*.

Tuliterän sanakirjamerkitys on 'aivan uusi, upouusi'. Ensimmäisen luokan oppilaille sana oli vieras, mutta se selvästi herätti mielikuvituksen. Usealle heistä tuli mieleen jokin tulinen tai terävä asia, esim. keppi. Ylipäättään selitykset olivat hyvin konkreettisia, jotka tämän adjektiivin kohdalla voidaan tulkita vääriksi. Vain yksi heistä antoi vastaukseksi sanan sanakirjanmukaisen, abstraktin merkityksen. Sen sijaan sekä neljäs- että seitsemäsluokkalaiset tiesivät jo hyvin *tuliterän* abstraktin merkityksen. Kummastakin ryhmästä selvästi suurimman osan vastaus oli 'uusi, aivan uusi tai upouusi', neljäsluokkalaisilla 72 % ja seitsemäsluokkalaisilla 80 %. Osaan näistä selityksistä oli lisätty jokin konkreettinen esimerkki jostakin uudesta tavarasta tai esineestä.

Kohdassa 'muu selitys' oli ensimmäisen luokan oppilailla sekä konkreettisia että abstrakteja selityksiä, joista mikään ei ollut sanakirjanmukainen. Seitsemännen luokan oppilaiden muut selitykset sivusivat merkitystä 'uusi': *upea ja täydellinen; hyvässä kunnossa; nopea; tarkka*.

Tuliterän kohdalla muutos ensimmäisen luokan oppilaiden hyvin konkreettisesta ajattelusta neljännen ja erityisesti seitsemännen luokan oppilaiden suureen abstraktien vastausten määrään on selvä. Neljännen ja seitsemännen luokan oppilailla myös sanakirjanmukaisten kuvaannollisten vastausten määrä on huomattavan suuri.

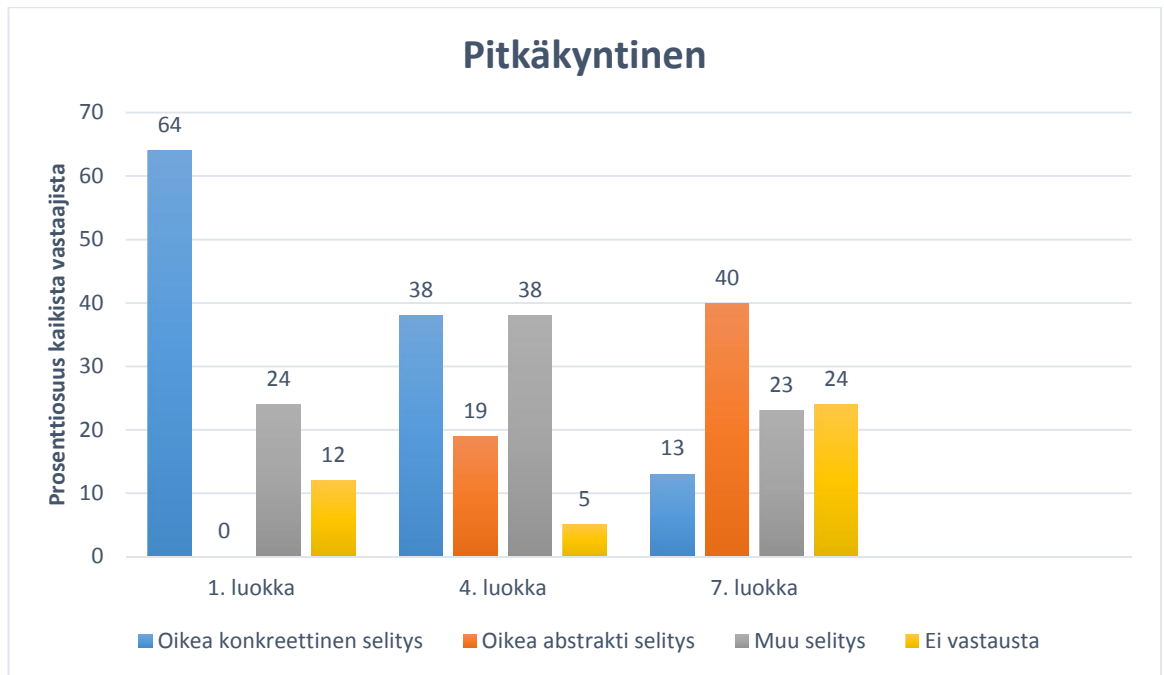
Kuvio 21. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *hiuksenhieno*.

Hiuksenhieno on metaforinen adjektiivi, jonka merkitys on 'hieno (kapea, ohut) kuin hius, erittäin hieno'. Ensimmäisen luokan oppilaista suurin osa (60 %) assosioi tämän adjektiivin hiuksiin tai muuhun konkreettiseen. Oppilaat vastasivat siten, millaisia he itse ajattelivat hienojen hiusten ja kampauksen olevan. Toinen, mutta ei niin yleinen selitys oli 'hieno'. Kukaan heistä ei yhdistänyt tätä adjektiivia kapeuteen tai ohuuteen. Kohtaan 'muu selitys' ensimmäisen luokan oppilaiden kohdalla sisältyy merkitysryhmä 'hieno'. Se ei täysin vastaa sanakirjamerkitystä yksistään ja tulkitsin hienolla tässä tarkoitetun jotain muuta ominaisuutta kuin kapeutta tai ohuutta.

Neljäsluokkalaisista 29 % yhä selitti *hiuksenhienon* liittyvän jotenkin hiuksiin ja kampauksiin tai muuhun konkreettiseen, mutta kuitenkin 24 % antoi sille täysin oikean sanakirjamerkityksen. On tulkintakysymys, pidetäänkö merkitysryhmän 'kaunis, hieno' selityksiä ns. oikeina abstrakteina merkityksinä vai ei. Näitä oli vastauksista 33 % ja ne ovat taulukossa kohdassa 'muu selitys'.

Seitsemäsluokkalaisista vastaajista peräti 66 % tiesi *hiuksenhienon* abstraktin sanakirjamerkityksen. Konkreettiset vastaukset olivat: *tosi helposti särkyvä* ja *lähellä* (7 %).

Samoin kuin adjektiivin *tuliterä* kohdalla, sanakirjanmukaisten abstraktien vastausten määrässä on hyvin selvä muutos ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden välillä, mutta myös vielä neljännen ja seitsemännenkin luokkien välillä. Vastanneista lähes kaikki seitsemäsluokkalaiset osasivat selittää adjektiivin täysin sanakirjamerkityksen mukaisesti.

Kuvio 22. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *pitkäkyntinen*.

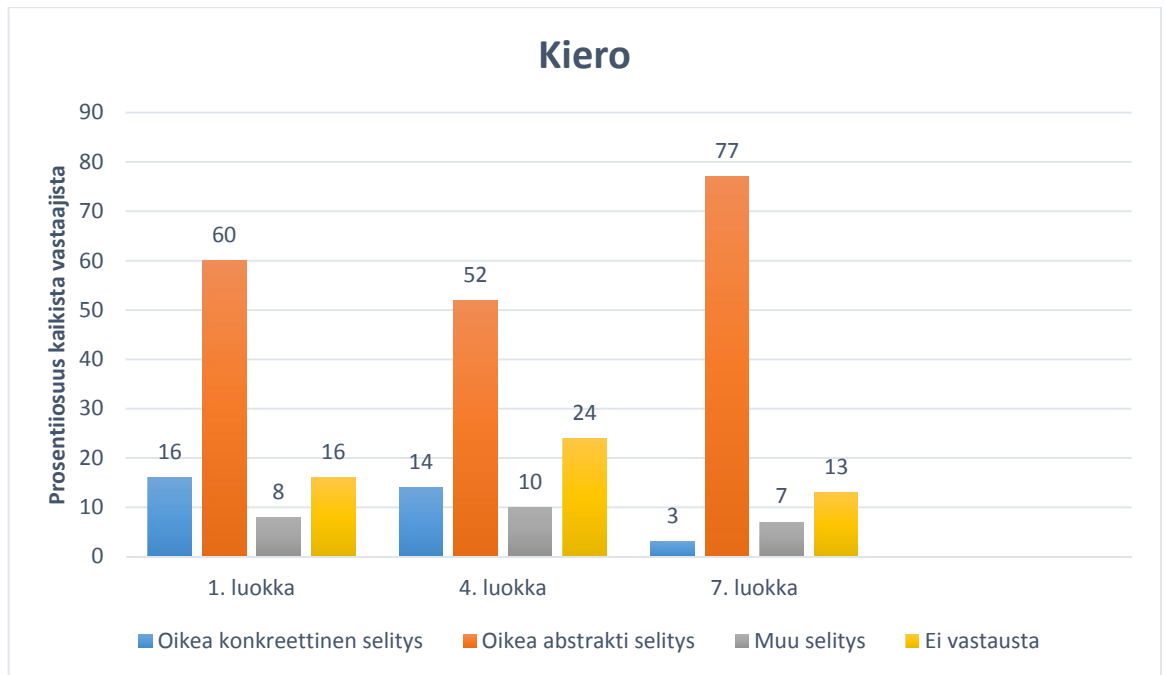
Pitkäkyntinen poikkeaa sillä tavalla kyselyn muista adjektiiveista, että sen merkitys adjektiivina on konkreettinen, mutta substantiivina kuvaannollinen. Tässä taulukossa olen erottanut sanakirjanmukaisen eli ns. oikean konkreettisen merkityksen sekä ns. oikean abstraktin merkityksen muista selityksistä, jotka eivät vastanneet sanakirjamerkityksiä. Muut selitykset voivat olla kaikilla luokka-asteilla sekä konkreettisia että abstrakteja.

Ensimmäisen luokan oppilaille *pitkäkyntinen* tarkoitti melko selvästi ja konkreettisesti, 'sel-laista, jolla pitkät kynnet' (64 % vastaajista). Kukaan heistä ei vastannut kuvaannollista merkitystä 'varas'. Sen sijaan he kertoivat konkreettisia esimerkkejä sellaisista olioista, eläimistä tai ihmisistä, joilla on pitkät kynnet (nämä selitykset sisältyvät kohtaan 'muu selitys').

Neljäsluokkalaisten vastauksissa oli sen sijaan jo hajontaa: 38 % vastasi konkreettisesti, kuten ensimmäiset luokan oppilaat, 33 %:lla oli muita abstrakteja merkityksiä ja 19 % oppilaista vastasi täsmälleen oikean ja sanakirjanmukaisen kuvaannollisen merkityksen 'varas'.

Seitsemäsluokkalaisilla ns. oikea sanakirjanmukainen tietämys abstraktista merkityksestä oli 40 %:lla ja konkreettisen vastauksen antoi enää 13 %, joka sekin on toki sanakirjamerkityksen mukainen. 23 % heistä antoi jonkin muun abstraktin selityksen.

Pitkäkyntisellä on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Ensimmäisen luokan oppilailla sanakirjanmukaiset selitykset olivat yksinomaan konkreettisia, neljännen luokan oppilailla oli edel-leen konkreettisia vastauksia, mutta myös jo täysin sanakirjanmukaisia abstrakteja vastauksia ja seit-semännen luokan oppilailla ns. oikeiden kuvaannollisten vastausten määrä oli selvästi suurin.

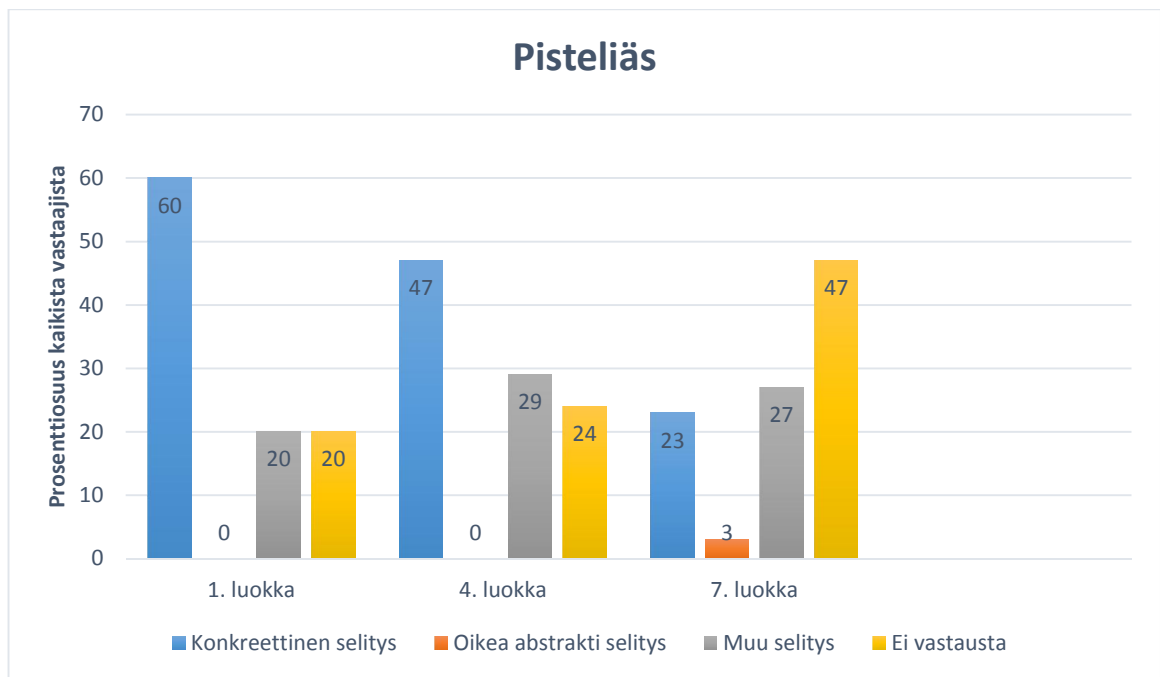
Kuvio 23. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *kiero*.

Myös adjektiivilla *kiero* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Tässäkin taulukossa olen erottanut sanakirjanmukaisen eli ns. oikean konkreettisen merkityksen sekä ns. oikean abstraktin merkityksen muista selityksistä, jotka eivät vastanneet sanakirjamerkityksiä. Nämä muut selitykset ovat kaikilla luokka-asteilla pääsääntöisesti abstrakteja.

Prosenttiosuuksien suhteet olivat ensimmäisellä luokalla: sanakirjanmukaisia konkreettisia vastauksia 16 % ja abstrakteja vastauksia 60 %, muita abstrakteja 8 %. Neljäsluokkalaisten selityksistä sanakirjanmukaisia konkreettisia oli 14 % ja abstrakteja 52 %, sekä 10 % muita abstrakteja vastauksia. Neljäsluokkalaisista peräti neljännes jätti vastaamatta tähän, mikä vaikuttaa tulokseen. Seitsemäsluokkalaisilla sanakirjanmukaisia abstrakteja vastauksia oli 77 %, muita abstrakteja 7 % ja yksi ainoa sanakirjanmukainen konkreettinen vastaus (3 %).

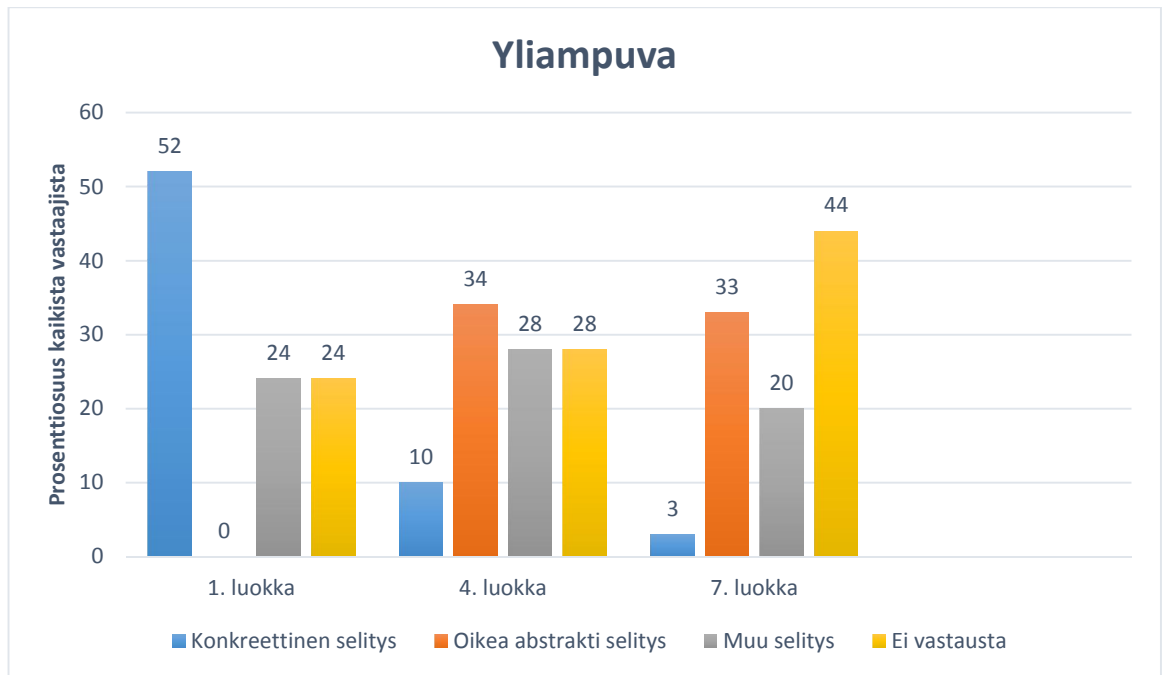
Adjektiivilla *kiero* on kaksi merkitystä, konkreettinen ja kuvaannollinen. Tässä ei eri luokka-asteiden välillä ollut juurikaan eroa, vaan ns.oikeaan osuvat abstraktit selitykset olivat kaikilla suurin ryhmä. Selvä jakauma kaikissa ikäryhmissä oli se, että konkreettisia merkityksiä annettiin huomattavasti vähemmän kuin abstrakteja, kuitenkin siten, että abstraktien vastausten osuus nousi sitä korkeammalle, mitä vanhemmista oppilaista oli kyse ja konkreettisten vastausten määrä väheni iän myötä. Selitysten monisanaisuudessa ja mielikuvituksellisuudessa oli eroa siten, että ensimmäisen luokan oppilailla vastaukset rönsyilivät välillä kovastikin, kun taas vanhemmilla oppilailla ilmaisu oli suppeampaa.

Kuvio 24. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *pisteliäs*.

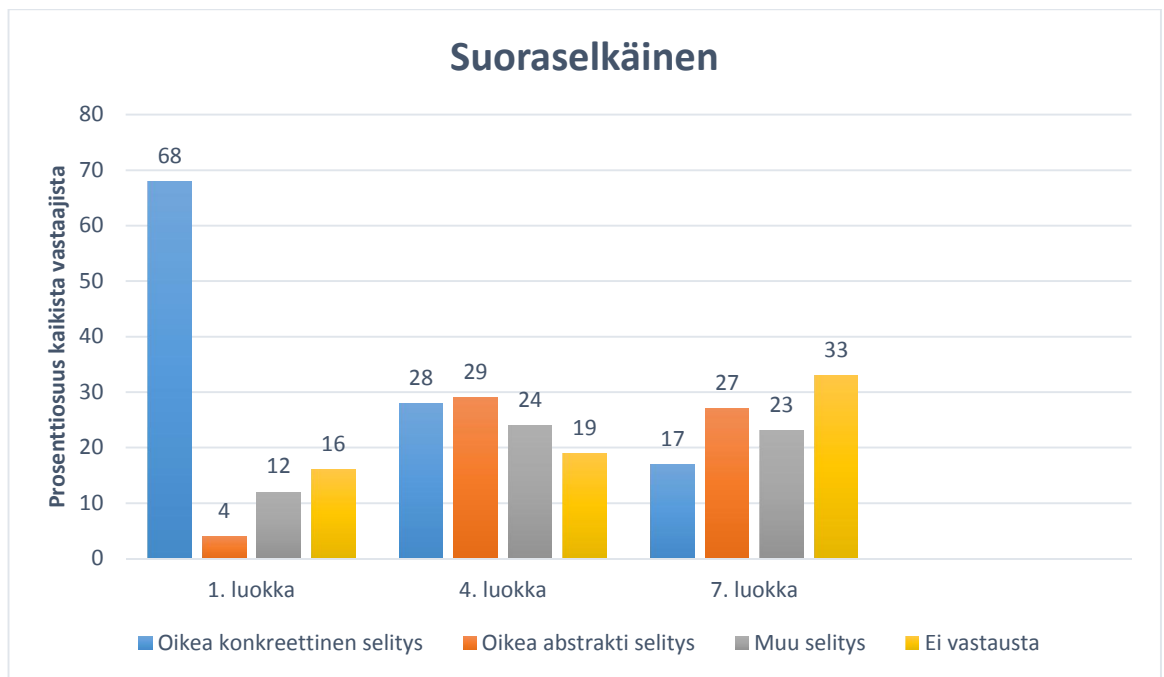
Pisteliäs-adjektiivilla on sanakirjan mukaan ainoastaan kuvaannollinen, abstrakti merkitys, joka ei liity konkreettisesti pistämiseen, pistelemiseen, piikkeihin tai pisteisiin, vaan tarkoittaa 'kärkevää, ivallista ja piikittelevää'. Kuitenkin 60 % ensimmäisen luokan oppilaista selitti *pisteliään* tarkoittavan hyvin konkreettisesti juuri edellä mainittuja pistämiseen ja pistelyyn liittyviä asioita sekä konkreettisia piikikkäitä eläimiä ja esineitä, kuten ampiainen tai nuppineula. 20 % heistä antoi sanalle abstraktin merkityksen, joka ei ollut ainakaan täsmällisesti sanakirjamerkityksen mukainen (kohdassa 'muu selitys'). Neljäsluokkalaisista edelleen 47 % oppilaista yhdisti *pisteliään* konkreettisiin, pistäviin asioihin, ja vaikka 29 % antoi sanalle jonkin abstraktin merkityksen, ne eivät kovin hyvin vastanneet sanakirjamerkityksiä – yksikään niistä ei ainakaan aivan täsmällisesti. Neljäsluokkalaisista n. neljännes ja seitsemäsluokkalaisista lähes puolet jätti vastaamatta tähän kohtaan. Seitsemäsluokkalaisista 30 % antoi sanalle abstraktin merkityksen, joista ainoastaan yksi vastasi sanakirjamerkitystä: "töksäyttää asioita, joita sanoo". Heistäkin edelleen vielä 23 % antoi *pisteliälle* samankaltaisen, konkreettisen merkityksen kuin alempien luokka-asteiden oppilaat.

Pisteliäs osoittautui vaikeaksi oppilaille. Ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaista kukaan ei osannut selittää sitä sanakirjamerkityksen mukaisesti ja seitsemänneltä luokaltakin vain yksi oppilas. Sen sijaan monenlaisia konkreettisia vastauksia tuli runsaasti, erityisesti alakoulun oppilailta.

Kuvio 25. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *yliampuva*.

Myös adjektiivilla *yliampuva* on kuvaannollinen merkitys 'liioitteleva, liioiteltu'. Tässä samoin kuin *pisteliään* kohdalla, ensimmäisen luokan oppilaat selittivät sanan pääosin konkreettisesti. 52 % ensimmäisen luokan oppilaista selitti *yliampuvan* tarkoittavan 'jotain sellaista, joka ampuu yli'. Ampuminen käsitettiin konkreettiseksi ampumiseksi jonkinlaisella aseella ja useimmiten ohi jostain. Kuusi vastausta olivat abstrakteja, mutta niiden merkitys ei ollut sanakirjanmukainen. Kuusi oppilasta ensimmäisestä luokasta jätti kokonaan vastaamatta, samoin neljäsluokkalaisista. Neljäsluokkalaisista kuitenkin vain 10 % selitti *yliampuvan* tarkoittavan jotain konkreettista ja 34 % tiesi sanan sanakirjanmukaisen abstraktin merkityksen. Muita abstrakteja selityksiä oli 28 %. Seitsemäsluokkalaisista tämän kohdan jätti tyhjäksi peräti 13 oppilasta (44 %). Konkreettisia selityksiä oli kuitenkin enää yksi (3 %) ja sanakirjanmukaisia, abstrakteja merkityksiä antoi 33 % oppilaista, muita selityksiä 20 %.

Yliampuvan prosenttiosuudet ovat hyvin samankaltaisia *tuliterän* ja *hiuksenhienon* kanssa. Ensimmäisen luokan oppilailla suurin osa vastauksista oli hyvin konkreettisia ja abstraktit selitykset muita kuin sanakirjamerkitystä vastaavia. Sekä neljännen että seitsemännen luokkien oppilaista jo kuitenkin noin kolmasosa tiesi *yliampuvan* kuvaannollisen merkityksen.

Kuvio 26. Oppilaiden antamien selitysten prosenttiosuudet adjektiivista *suoraselkäinen*.

Adjektiivilla *suoraselkäinen* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys, kuten sanalla *kiero*. Olen erottanut tässä taulukossa sanakirjanmukaisen eli ns. oikean konkreettisen merkityksen sekä ns. oikean abstraktin merkityksen muista selityksistä, jotka eivät vastanneet sanakirjamerkityksiä. Nämä muut selitykset voivat olla kaikilla luokka-asteilla sekä konkreettisia että abstrakteja.

Ensimmäisen luokan oppilaista peräti 68 % oli sitä mieltä, että *suoraselkäinen* tarkoittaa konkreettisesti 'jotain, jolla on suora selkä'. Yksi vastaus (4 %) vastasi abstraktia sanakirjamerkitystä: *sanoo suoraan asiat*. Neljäsluokkalaisista 28 % antoi sanalle konkreettisen merkityksen ja 29 % oikean sanakirjamerkitystä vastaavan abstraktin selityksen; muita selityksiä tuli 24 %. Seitsemäsluokkalaisista kohdan jätti vastaamatta kolmannes eli 10 oppilasta. 27 % heistä antoi *suoraselkäiselle* sanakirjanmukaisen, abstraktin merkityksen ja vain 17 % konkreettisen merkityksen. 23 % seitsemäsluokkalaisista antoi jonkin muun abstraktin selityksen.

Konkreettiset selitykset olivat jälleen ylivoimaisena enemmistönä ensimmäisen luokan oppilaiden vastauksissa. Niitä oli vielä noin kolmanneksella neljäsluokkalaistakin, mutta heistä kuitenkin myös noin kolmannes tiesi sanakirjanmukaisen abstraktinkin merkityksen. Seitsemäsluokkalaisilla konkreettisia vastauksia oli aina vain vähemmän (17 %), sanakirjanmukaisia abstrakteja selityksiä sen sijaan 27 %:lla oppilaista.

4.2.2 Yhteenvettoa metaforisista adjektiiveista

Oletus siitä, että mitä vanhempi oppilas on, sitä paremmin hän tietää metaforisten adjektiivien kuvaannollisia merkityksiä, piti näiden tulosten mukaan paikkansa. Kaikkien luvussa 4.2.1 esiteltyjen seitsemän eri adjektiivin kohdalla konkreettisten selitysten osuus väheni ja abstraktien vastausten osuus vastaavasti kasvoi iän myötä.

Kolmen kuvaannollisen adjektiivin kohdalla selitysten jakautuma oli toisiinsa verrattuna hyvin samannäköinen. Adjektiiveilla *tuliterä*, *hiuksenhieno* ja *yliampuva* on abstrakti merkitys. Niille annetut konkreettiset selitykset olivat siis toisin sanoen ”väärä” eli eivät lainkaan sanakirjamerkityksien mukaisia. Ensimmäisen luokan oppilailla selitykset näihin kaikkiin olivat enemmistön (52–60 %) mielestä kuitenkin hyvin konkreettisia: tuleen, hiuksiin ja ampumiseen liittyviä. Sen sijaan kahteen näistä (*hiuksenhieno* ja *yliampuva*) ensimmäisen luokan oppilailta ei tullut yhtäkään sanakirjanmukaista abstraktia selitystä; *tuliterän* selitti ”oikein” yksi oppilas. *Tuliterän* kohdalla konkreettisten vastausten määrä seitsemäsluokkalaisilla sen sijaan oli nolla ja sanakirjanmukaisten abstraktien vastausten osuus 80 %. Neljäsluokkalaisetkin tiesivät *tuliterän* merkityksen hyvin, 72 % vastasi oikein. *Hiuksenhienossa* konkreettisten (eli tässä tapauksessa väärin) vastausten määrä väheni ensimmäisen luokan 60 %:sta neljäsluokkalaisilla ensin 29 %:iin ja seitsemäsluokkalaisilla 7 %:iin. Sanakirjanmukaisten selitysten määrä taas nousi ensimmäisen luokan nollasta neljäsluokkalaisilla 24 %:iin ja seitsemäsluokkalaisilla 66 %:iin. *Yliampuvan* kohdalla suurin ero oli ensimmäisen luokan sekä kahden ylemmän luokka-asteen välillä. Konkreettiset eli ”väärät” selitykset vähenivät 52 % -> 10 % -> 3 % iän myötä. Abstraktit sanakirjanmukaiset vastaukset nousivat ensimmäisen luokan nollasta neljännen ja seitsemännen luokkien 33–34 %:iin. *Yliampuvaan* ei vastannut ollenkaan 44 % seitsemännen luokan oppilaista eikä 24–28 % muiden luokkien oppilaista.

Kolmella näistä tarkastelluista adjektiiveista on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys, jotka molemmat löytyvät sanakirjoista. Kumpikaan ei siis ole ns. oikea tai väärä. Tässä tutkimuksen osassa tutkittiin nimenomaan sitä, kuinka hyvin eri-ikäiset oppilaat tunnistavat adjektiivin abstraktin merkityksen. Kaksimerkityksiset adjektiivit ovat *pitkäkyntinen*, *kiero* ja *suoraselkäinen*. *Pitkäkyntisen* kohdalla suuntaus konkreettisesta abstraktiin oli selvä: 64 % ensimmäisen luokan oppilaista selitti adjektiivin konkreettisesti, 38 % neljäsluokkalaisista ja 13 % seitsemäsluokkalaisista. Sen sijaan sanakirjanmukaisten abstraktien selitysten osuus oli ensimmäisen luokan oppilailla nolla, neljäsluokkalaisilla 19 % ja seitsemäsluokkalaisilla 40 %. *Kierossa* ja *suoraselkäisessä* suunta ei ollut näin selvä. *Kieron* konkreettisten selitysten osuus oli kautta linjan paljon sanakirjanmukaisia abstrakteja merkityksiä alhaisempi. Konkreettisia vastauksia oli 3–16 % ja abstrakteja 52–77 % kaikista selityksistä. *Suoraselkäisen* kohdalla konkreettiset selitykset vähenivät ensimmäisen luokan 68 %:sta neljännen

luokan 28 %:iin ja seitsemännen luokan 17 %:iin. Sen sijaan sanakirjanmukaisten abstraktien selitysten määrä nousi kyllä ensimmäisen luokan 4 %:sta nelosluokan 29 %:iin, mutta seitsemäsluokkalaisilla laski siitä 27 %:iin. Toisaalta seitsemäsluokkalaisista kolmannes jätti tämän kohdan tyhjäksi, mikä vaikuttaa tulokseen.

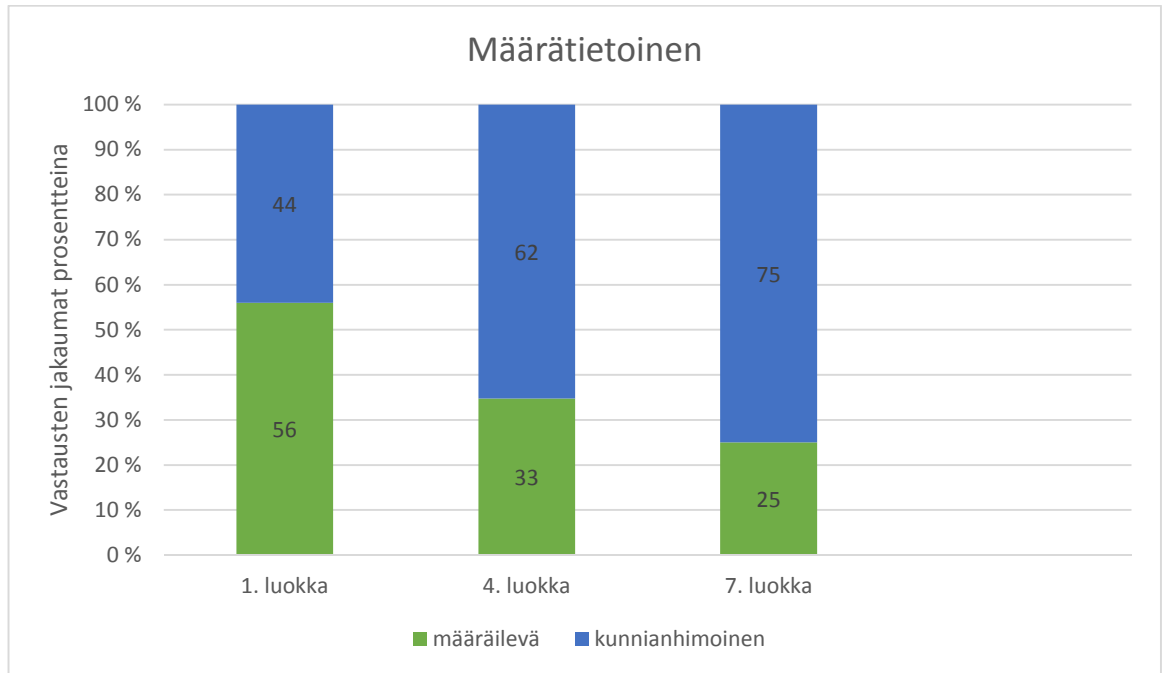
Pisteliään selitykset poikkeavat edellisistä siinä, että sanakirjanmukaista abstraktia merkitystä ei tiedetty oikeastaan millään luokka-asteella ollenkaan. Ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaista kukaan ei vastannut sitä ja seitsemäsluokkalaisistakin vain yksi. Konkreettisten ja tässä tapauksessa siis väärin vastausten määrä väheni ensimmäisen luokan 60 %:sta, neljännen luokan 47 %:iin ja edelleen seitsemännen luokan 23 %:iin. Seitsemäsluokkalaisista lähes puolet jätti vastaamatta tähän ja muiltakin luokilta 20–24 % oppilaista.

4.3 Adjektiivien abstraktien merkitysten tunnistaminen

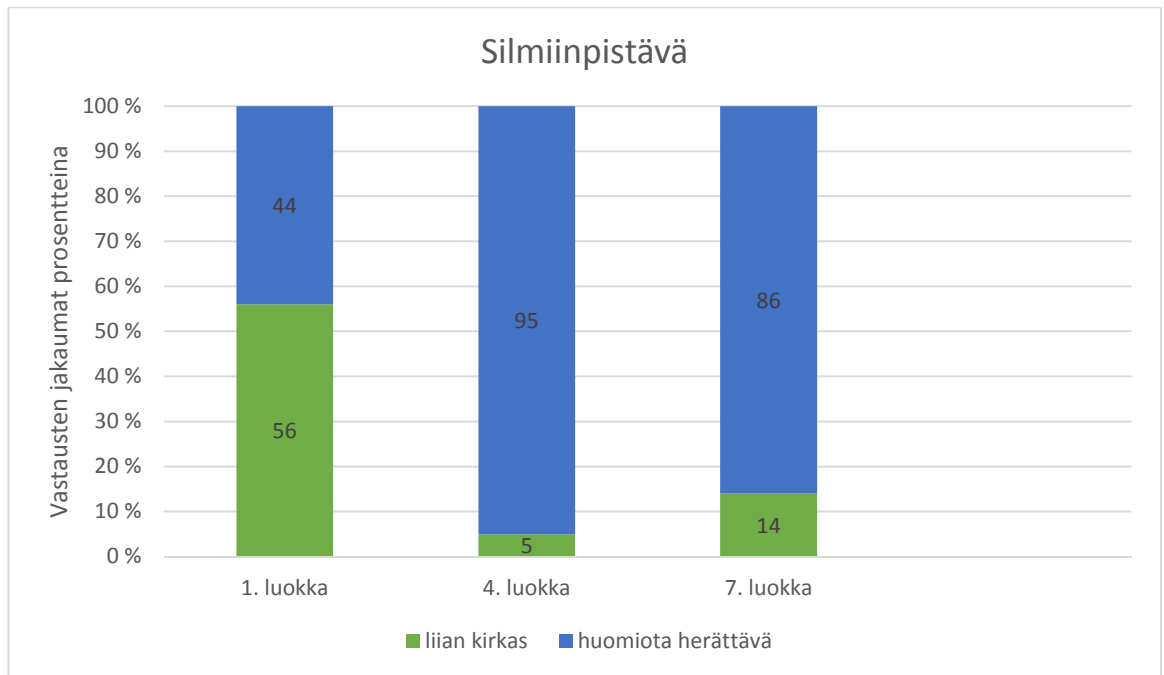
Tässä luvussa käsitellään tutkimuskysymystä 4. Miten eri-ikäiset informantit tunnistavat adjektiivien abstrakteja merkityksiä? Tutkimuskysymyksen tarkoitus oli selvittää, tunnistavatko oppilaat kysytyn adjektiivin sanakirjanmukaisen eli toisin sanoen ns. oikean merkityksen. Tässä luvussa käydään siis läpi tutkimuslomakkeen toinen tehtävä: valintatehtävä, jonka adjektiivit on esitelty luvussa 3.4. Vaihtoehtona kunkin adjektiivin sanakirjanmukaiselle merkitykselle olivat jotkin äänteellisesti samankaltaiset tai muulla tavoin tutkittavaan adjektiiviin liittyvät sanat. Ns. väärän merkityksen sanoihin saattoi sisältyä tai niissä toistua kysytyn sanan jokin osa tai niissä oli siihen jonkinlainen viittaus. Valintatehtävässä oli kahdeksan adjektiivia, joille kullekin oli kaksi eri vastausvaihtoehtoa. Oppilaan piti valita näistä se vaihtoehto, joka hänen mielestään vastasi joko kokonaan tai enemmän kysytyn sanan merkitystä kuin toinen annettu vaihtoehto.

4.3.1 Valintatehtävän tulokset ja niiden vertailua

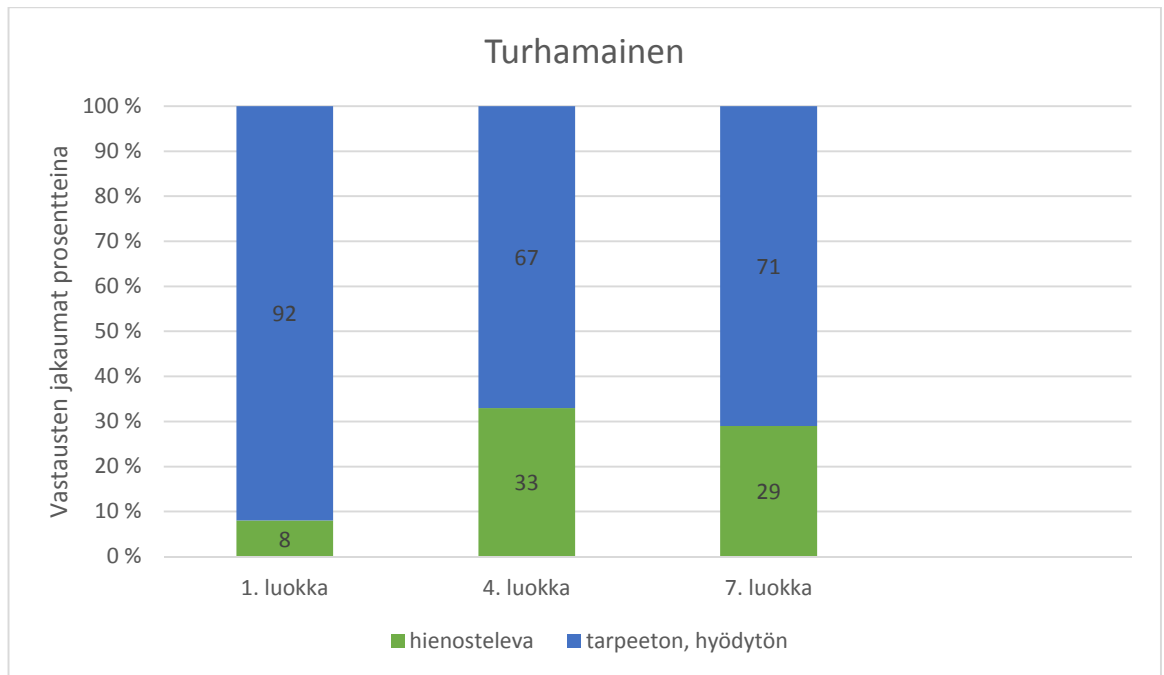
Kuvio 27. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *määrätietoinen*.

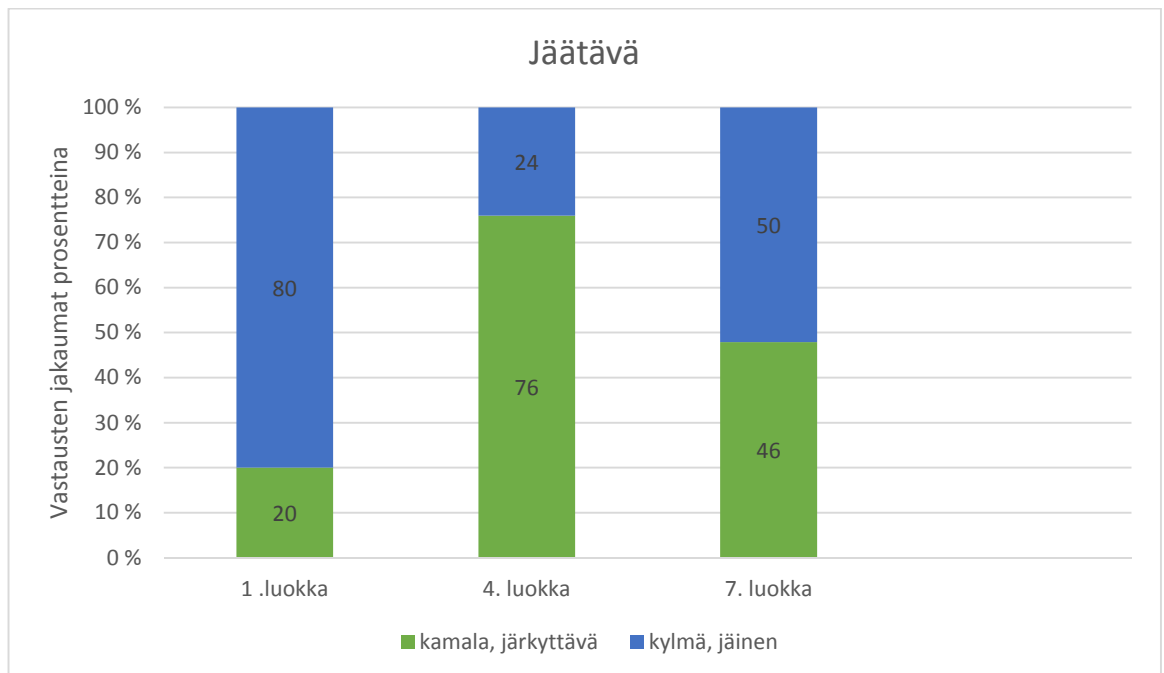
Adjektiivissa *määrätietoinen* vastausvaihtoehdot jakautuivat siten, että ns. väärin vastausten osuudet pienenivät tasaisesti iän myötä. Vielä yli puolet eli 56 % ensimmäisen luokan oppilaista vastasi määrätietoisesta tarkoittavan *määräilevää*, neljäsluokkalaista 33 % ja seitsemäsluokkalaisista 25 %. Yksi ensimmäisen luokan oppilaista oli sitä mieltä, että *määrätietoinen* tarkoittaa molempia, mutta kun toinen piti valita, hän valitsi *määräilevän*. Neljäsluokkalaisista yksi oppilas lisäsi vastaukseensa selityksen *tietää jostain asiasta paljon* ja yksi oppilas *ei tiedä kovin paljon mitään/asioita*. Yhden neljäsluokkalaisen mielestä *määrätietoinen* ei tarkoita kumpaakaan vaihtoehtoa, vaan *sellaista joka luulee tietävänsä, mutta ei tiedä*.

Kuvio 28. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *silmiinpistävä*.

Ensimmäisen luokan oppilaista enemmistö eli 56 % oli sitä mieltä, että *silmiinpistävä* tarkoittaa konkreettisesti sitä, että jokin on *liian kirkas*. Lisäselityksinä heiltä tuli tähän mm. *vaikka sipuli ottaa kipeää silmissä ja lensi lasinsiruja silmään*. Neljäsluokkalaiset olivat tästä adjektiivista yksimielisiä: 95 % heistä tiesi *silmiinpistävän* tarkoittavan *huomiota herättävää*. Jopa seitsemäsluokkalaisilla oli tässä huonommat vastausprosentit, koska heistä vain 86 % valitsi sanakirjanmukaisen vastauksen. Tämä sama ilmiö toistuu myös muutamassa muussa adjektiivissa jäljempänä (*turhamainen* ja *mukiinmenevä*).

Kuvio 29. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *turhamainen*.

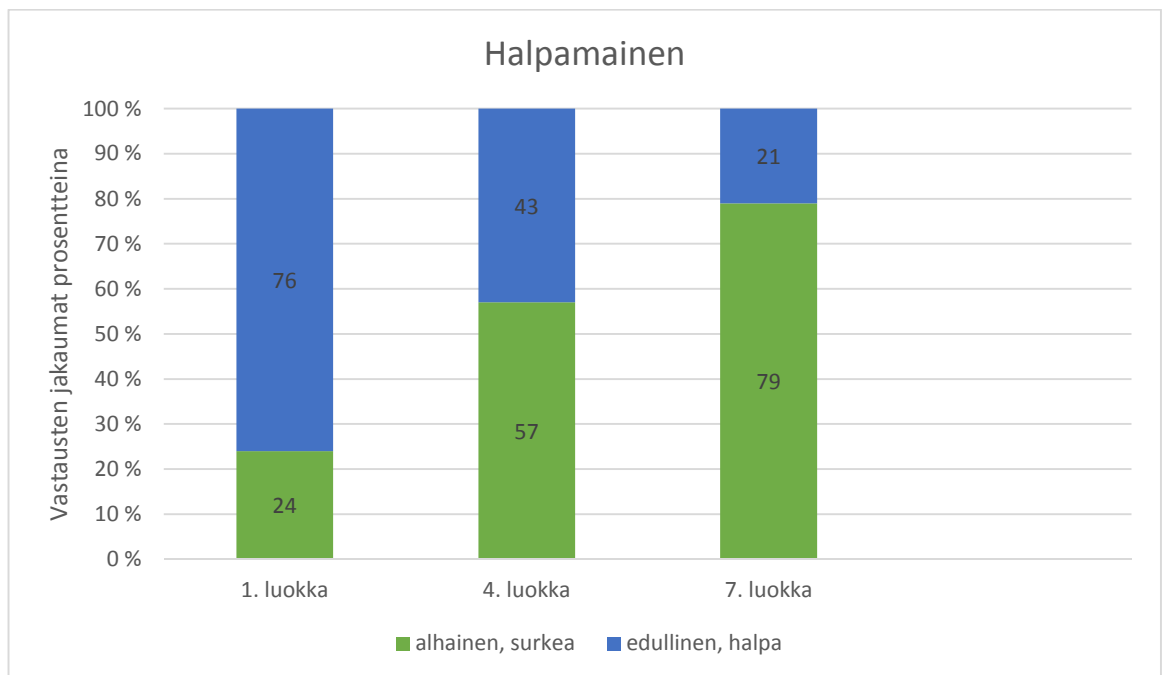
Adjektiivista *turhamainen* olivat ensimmäisen luokan oppilaat hyvin yksimielisiä (92 %): heidän mielestään oikea merkitys sanalle oli *tarpeeton, hyödytön*. Neljäsluokkalaiset suoriutuivat parhaiten: heistä 33 % valitsi sanakirjanmukaisen vaihtoehdon *hienosteleva*, seitsemäsluokkalaisista vain 29 %.

Kuvio 30. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *jäätävä*.

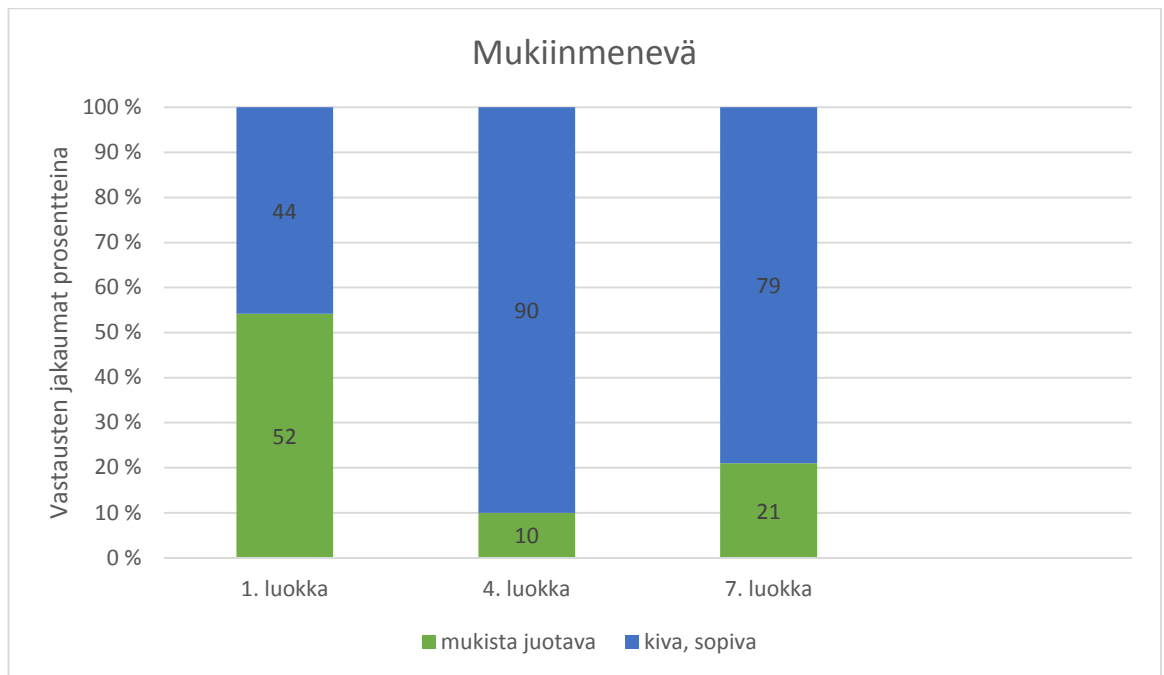
Jäätävä oli ensimmäisen luokan oppilaista enemmistölle (80 %) merkitykseltään *kylmä, jäinen*, mikä onkin sanakirjanmukainen vaihtoehto. Neljäsluokkalaisten enemmistö (76 %) tulkitsee sen tarkoittavan *kamalaa, järkyttävää*. Yhden oppilaan lisäys tähän oli: *jäätävä tunne, karmiva olo*. Seitsemäsluokkalaisista yksi jätti vastaamatta ja loput vastaukset menivät lähes tasan molempien vaihtoehtojen kesken. Olettamuksena on, että he tiesivät molemmat merkitykset, mutta myös sen, että *jäätävän* alkuperäinen merkitys on *kylmä, jäinen*.

Kuvio 31. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *halpamainen*.

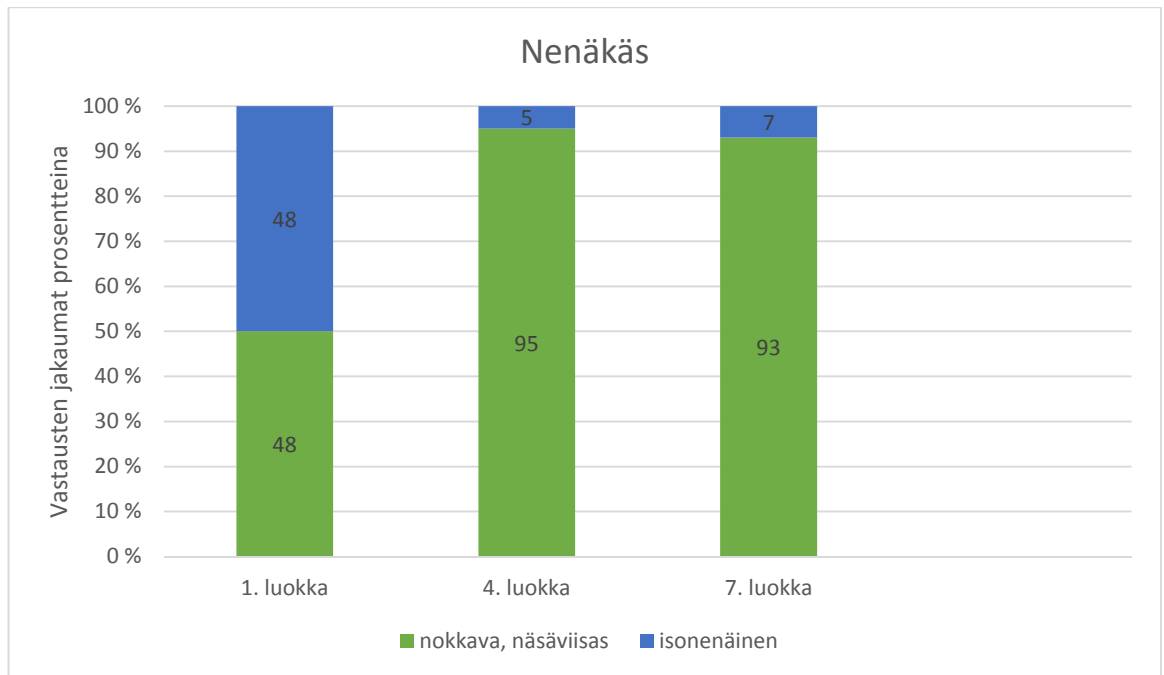

Halpamaisessa toteutui yhtä selvästi kuin *määrätietoisessa* oppilaiden kasvava tietämys sanan sanakirjanmukaisesta merkityksestä iän myötä. Ensimmäisen luokan oppilaista 24 % valitsi vaihtoehdon *alhainen, surkea*, neljäsluokkalaisista 57 % ja seitsemäsluokkalaisista jo 79 %.

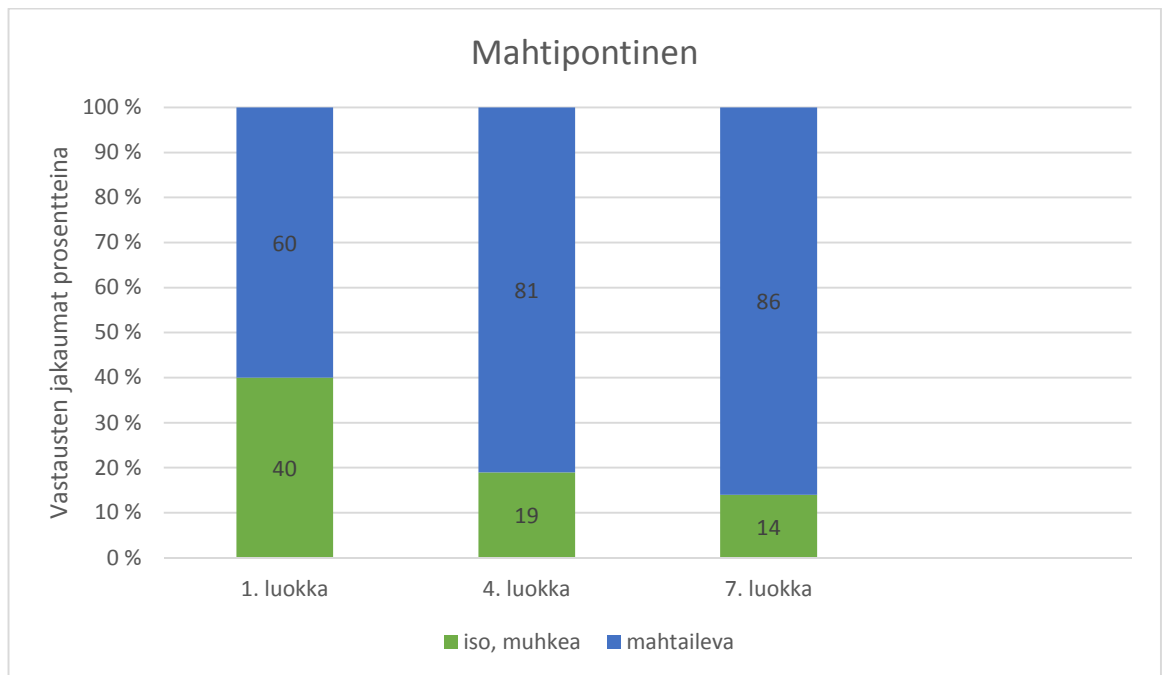
Kuvio 32. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *mukiinmenevä*.

Mukiinmenevän vastaukset jakautuivat kuten *turhamaisessakin* siten, että ensimmäisen luokan oppilailla oli selvästi eniten (52 %) ns. väärää valintoja *mukista juotava*, neljäsluokkalaisilla vähiten (10 %) ja seitsemäsluokkalaisilla mielestäni yllättäen enemmän kuin neljäsluokkalaisilla eli 21 %. Yhden ensimmäisen luokan oppilaan mielestä *mukiinmenevä* ei tarkoittanut kumpaakaan vaihtoehtoa, vaan *sopivankokoista*.

Kuvio 33. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *nenäkäs*.

Nenäkkään vastaukset jakautuivat ensimmäisen luokan oppilailla tasan lukuun ottamatta yhtä oppilasta, jonka mielestä se tarkoitti molempia. *Nenäkkään* oikea merkitys oli sen sijaan neljäs- ja seitsemäsluokkalaistille hyvin tuttu. Heistä molemmista yli 90 % valitsi sanakirjanmukaisen vaihtoehdon.

Kuvio 34. Oppilaiden vastausten jakaumat prosentteina adjektiivista *mahtipontinen*.

Mahtipontisen jakaumat menivät samalla tavoin kuin sanoissa *määrätietoinen* ja *halpamainen*. Ensimmäisen luokan oppilaista 40 % valitsi ns. väärän vastausvaihtoehdon *iso*, *muhkea*, neljäsluokkalaisista 19 % ja seitsemäsluokkalaisista enää 14 %. Tässä tulee esille se, että mitä vanhempi oppilas, sitä paremmin hän tietää sanan merkityksen. Yksi ensimmäisen luokan oppilaista lisäsi vastaukseensa *mahtaileva* selityksen: *yrittää olla sellainen, että pomottaa*.

4.3.2 Valintatehtävän tulosten yhteenvetoa

Valintatehtävän tulokset vaihtelivat riippuen siitä, mikä adjektiivi oli kysymyksessä.

Oletus siitä, että seitsemännen luokan oppilaat tietäisivät sanakirjanmukaisen merkityksen paremmin kuin neljännen luokan oppilaat, ja neljännen luokan oppilaat paremmin kuin ensimmäisen luokan oppilaat, ei pitänyt tässä valintatehtävässä paikkansa kuin kolmen adjektiivin kohdalla. *Määrätietoinen*, *halpamainen* ja *mahtipontinen* olivat sellaisia adjektiiveja, joissa suunta oli selvästi juuri edellä mainittu. *Määrätietoisessa* sanakirjanmukaisten vastausten prosenttiosuudet olivat ensimmäisen luokan oppilaille 44 %, neljäsluokkalaisilla 62 % ja seitsemäsluokkalaisilla 75 %. Vastaavat prosenttiosuudet *halpamaisessa* olivat 24 %, 57 % ja 79 % ja *mahtipontisessa* 60 %, 81 % ja 86 %.

Kolmen adjektiivin kohdalla taas oli selvä ero ensimmäisen luokan oppilaiden ja heitä vanhempien, eli neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden välillä. Adjektiiveissa *silmiinpistävä*, *turhamainen* ja *nenäkäs* ensimmäisen luokan oppilaiden vastaukset erosivat selvästi kahden muun ikäluokan valinnoista, jotka taas keskenään olivat hyvin samankaltaiset. Näistä erityisesti *silmiinpistävä* ja *nenäkäs* saivat noin puolelta ensimmäisen luokan oppilaista konkreettisen merkityksen, kun sekä neljännen että seitsemännen luokan oppilaista n. 90 % valitsi abstraktin vaihtoehdon. *Turhamaisessa* erot eivät olleet suuria, mutta kuitenkin havaittavia, ja ensimmäisen luokan oppilaista siinä valitsi ns. väärin yli 90 % oppilaista.

Yhden adjektiivin kohdalla oletukset seitsemännen luokan oppilaiden parhaasta tietämyksestä sanojen merkityksen suhteen eivät pitäneet paikkansa, vaan näiden sanojen kohdalla neljäsluokkalaiset suoriutuivat parhaiten. Adjektiivi oli *mukiinmenevä*, jonka noin puolet ensimmäisen luokan oppilaista ymmärsi konkreettisesti *mukista juotavaksi*. Neljäsluokkalaisista lähes kaikki eli 90 % tiesi sen tarkoittavan kuitenkin jotain muuta, abstraktia asiaa kuten *kiva*, *sopiva*. Seitsemäsluokkalaisilla oli enemmän ns. väärä vastauksia; heistä vain 79 % valitsi abstraktin vaihtoehdon.

Adjektiivin *jäätävä* vaihtoehtoina oli kaksi merkitystä, joista toinen on sen alkuperäinen merkitys ja toinen sellainen, jota siitä nykyisin erityisesti nuorten puhekielessä käytetään. *Jäätävä* tarkoittaa *kylmää* ja *jäistä*, mutta se voi tarkoittaa myös *kamalaa* ja *järkyttävää*. Tässä ensimmäisen luokan oppilaista 80 % valitsi alkuperäisen sanakirjamerkityksen ja seitsemännen luokan oppilaista

50 %, kun taas neljäsluokkalaisista sen valitsi vain 24 %. Neljäsluokkalaisista siis peräti 76 % oli sitä mieltä, että *jäättävä* tarkoittaa *kamalaa* ja *järkyttävää*.

4.4 Kielellistämiskeinoista

Kun oppilaat selittivät adjektiivien merkityksiä, he käyttivät monenlaisia erilaisia kielellistämis- eli sanallistamiskeinoja. Useimmat oppilaista käyttivät monia eri selitystapoja, mutta jotkut pitäytyivät lähes kokonaan yhdessä, samassa keinossa.

Adjektiivien selittäminen ei ollut yksiselitteistä. Luvussa 2.2.1 tarkastellaan erilaisia näkökulmia sanojen merkityksen rakentumiseen ja merkityssuhteisiin. Kun oppilaat kielellistivät adjektiivien merkityksiä, voidaan olettaa, että osa heistä kuvaili esimerkiksi sanan denotatiivista merkitystä, osa taas konnotatiivista. Joillekin oppilaille tuli ehkä mieleen jokin adjektiivin osa/kokonaisuus -suhde tai astevastakohta. Joku taas tukeutui adjektiivin prototyyppiseen merkitykseen. Ja jos oppilas keksi sanalle jonkin synonyymien, hän saattoi käyttää sitä. Tällöin vastauksena saattoi olla toinen adjektiivi eli aivan kuin sanakirjoissa on. Esim.

(7) *pitkäkyntinen* -> *teräväkyntinen*

(8) *kiero* -> *kiemurainen; ilkeä*.

Jotkut oppilaat sanallistivat adjektiivin merkityksen konkreettisella substantiivilla tai adjektiivin ja substantiivin yhdistelmällä. Substantiivi toimi ikään kuin esimerkkinä jostain sellaisesta konkreettisesta tarkoitteesta, jota heiltä kysytty adjektiivi heidän mielestään kuvasi. Esim.

(9) *kömpelö* -> *huono tasapaino*

(10) *tuliterä* -> *uusi vempain*

(11) *hiuksenhieno* -> *joku hieno kampa*

(12) *yliampuva* -> *oikein kirkas väri vaatteessa*.

Jotkut oppilaat yhdistivät edellisiin vielä lisäksi verbin tai lauseen:

(13) *pisteliäs* -> *lyhyt pinna, hermostuu helposti*

(14) *sopimaton* -> *ei asiallinen, käyttäytyy huonosti esim. juhlassa*

(15) *viehättävä* -> *kaunis, osaa tehdä toisen iloiseksi*.

Hyvin yleinen selityskeino adjektiivien merkityksille monilla oppilailla oli selittää ne lauseen avulla. Esim.

(16) *epäkäytännöllinen* -> *että on kiusannu tai jotain semmosta*

(17) *tuliterä* -> *jos vaikka keppi olis tullessa*

(18) *arvokas* -> *sellainen, mistä ei halua luopua*

(19) *pisteliäs* -> *ihminen, joka ärsyttää*.

Adjektiiveja selitettiin myös kielteisillä verbirakenteilla. Esim.

(20) *tomera* -> *ei pysy paikoillaan*

(21) *reilu* -> *ettei huijaa, ei tōni.*

Jotkut oppilaat käsittivät adjektiivien selittämisen merkityksen siten, että he vastasivat jonkin vastakohtan ko. adjektiiville. Esim.

(22) *pitkäkyntinen* -> *lyhytkyntinen*

(23) *varakas* -> *se tarkoittaa ehkä köyhää*

(24) *kömpelö* -> *notkean vastakohta.*

Edellä olen luetellut päällimmäiset huomiot oppilaiden käyttämistä kielellistämiskeinoista, mutta tässä tutkimuksessa ei analysoida näitä tämän tarkemmin.

5 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTA

5.1 Pohdintaa eri-ikäisten oppilaiden adjektiiveille antamista merkityksistä

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli saada tietoa siitä, miten eri-ikäiset oppilaat selittävät relatiivisten eli suhteellisten sekä metaforisten adjektiivien merkityksiä: minkälaisia samankaltaisuuksia ja eroja ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden vastauksista löytyy. Tutkimuskysymyksillä 1. Millaisia relatiiviset adjektiivit ovat ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden selittäminä? ja 2. Miten relatiivisten adjektiivien selitykset muuttuvat informanttien iän myötä? pyrin vastaamaan näihin tutkimuksen tavoitteisiin. Tutkimuksessani hypoteesina oli, että mitä vanhempia oppilaat ovat, sitä enemmän ja paremmin heidän selityksensä tutkituista adjektiiveista vastaavat ko. adjektiivien sanakirjassa annettuja merkityksiä ja että he tietävät paremmin adjektiivien abstrakteja merkityksiä kuin nuoremmat koululaiset. Eli toisin sanoen oletuksena oli, että ensimmäisen luokan oppilaiden selitykset ovat kirjaimellisempia ja konkreettisempia kuin neljännen ja etenkin seitsemännen luokan oppilailla.

Analyysiluvussa 4.1 esittelin kyselylomakkeen ensimmäiseen tehtävään (eli adjektiivien selitystehtävään) tulleita tuloksia ja tein niiden pohjalta vertailua ja yhteenvetoa. Tässä luvussa pohdin tarkemmin, mitä näistä tuloksista voi päätellä, esimerkiksi missä adjektiiveissa suuntaus konkreettisesti abstraktiin merkitykseen oli voimakkainta, oliko havaittavissa selvää suuntaa em. kehitykselle, missä taas oli päinvastaista kehitystä jne.

Ensimmäisinä kouluvuosina lapsen ajattelu ja ymmärrys on vielä hyvin konkreettista (Leiwon, Hongon, Saarisen ja Piaget'n teorioiden mukaan). Ensimmäisen luokan oppilaat tässä tutkimuksessa kuuluvat konkreettisten operaatioiden kehityskauteen. He ymmärtävät yleensä jo sanan ja sen tarkoituksen periaatteellisen eron, mutta selittävät abstraktit sanat usein vielä konkreettisesti. Kuvaannolliset merkitykset tulevat yleisemmiksi noin 10 vuoden iässä, mutta se ei ole vielä kovin kehittynyttä (Leiwo 1989: 106; Honko: 2013: 73). Piaget'n teorian mukaan lapsi ajattelee n. 11–12 vuoden ikäiseksi saakka konkreettisesti (Saarinen 1982: 62). Saarisen (1982: 62) mukaan sanojen abstraktien merkitysten lukumäärä ylittää konkreettiset selitykset n. 9–10-vuotiaana. Ymmärtäminen laajenee yksinkertaisia abstrakteja suhteita kuvaaviin ilmauksiin (Honko 2013: 72). Joka tapauksessa tämän tutkimuksen osalta neljäsluokkalaiset eli 10–11-vuotiaat ovat juuri tässä kehitysvaiheessa. Kouluikäinen kasvaa ymmärtämään abstraktisuutta ja vertauskuvallisuutta vähitellen (Onikki-Rantajääskö 2008: 49). Nuori pääsee irti konkreettisuudesta ja vähitellen kypsyy ja oppii ymmärtämään metaforia ja abstrakteja sisältöjä (Saarinen 1982: 62). Voidaan ajatella, että seitsemäsluokkalaiset ovat vielä

kielellisessä ja kognitiivisessa murrosvaiheessa eli siirtymässä kohti abstraktimpia kognitiivisia toimintoja ja abstraktikäsitteiden hallintaa. Honko (2013: 73) siteeraa Boydin ja Been tutkimusta (2009), jonka mukaan 8–14-vuotiaat ovat juuri em. kehitysvaiheessa.

Edellä mainitut kouluikäisten kielellisen kehittymisen vaiheet tulivat esille myös tutkimukseni tuloksissa. Kyselyn tulokset vaihtelivat adjektiivista riippuen kuitenkin hyvin paljon. Kävi ilmi, että tutkituista adjektiiveista osa oli

1) adjektiiveja, joiden selityksissä oli selvä ja yhdenmukainen suuntaus konkreettisesta abstraktiin iän myötä,

2) adjektiiveja, joiden selitysten ero oli nimenomaan ensimmäisen luokan oppilaiden ja heitä vanhempien oppilaiden välillä (eli neljäs- ja seitsemäsluokkalaiset selittivät samaan tapaan, mutta ensimmäisen luokan oppilaiden selitykset erosivat niistä selvästi),

3) adjektiiveja, jotka neljäsluokkalaiset oppilaat osasivat selittää parhaiten,

4) adjektiiveja, jotka kaikkien ikäryhmien oppilaat selittivät suhteellisen samankaltaisesti sekä

5) adjektiiveja, jotka olivat vieraita, vaikeita tai hankalia selitettäviä kaikille ikäryhmille.

Osa adjektiiveista voi kuulua kahteenkin eri ryhmään (esim. *pisteliäs*).

Ensimmäiseen ryhmään tulosten perusteella kuuluvat adjektiivit *epäkäytännöllinen*, *arvokas*, *hiuksenhieno*, *pitkäkyntinen*, *pisteliäs* ja *tyhmä*.

Erityisen selvästi suuntaus konkreettisista selityksistä abstrakteihin näkyi adjektiiveissa *arvokas*, *hiuksenhieno* ja *pitkäkyntinen*. *Arvokkaan* kohdalla ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaista yli 40 % oppilaista selitti sen konkreettisesti, seitsemäsluokkalaisista enää vain 10 %. Adjektiivin *hiuksenhieno* abstraktia sanakirjanmukaista merkitystä ei tiennyt kukaan ensimmäisen luokan oppilaista. Neljäsluokkalaisista abstraktin sanakirjamerkityksen tai ainakin lähelle sitä olevan vastauksen antoi 57 % oppilaista. Seitsemäsluokkalaisista 66 % tiesi *hiuksenhienon* sanakirjamerkityksen. *Pitkäkyntisellä* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Ensimmäisen luokan oppilaista kukaan ei tiennyt *pitkäkyntisen* abstraktia merkitystä 'varas', neljäsluokkalaisista sen tiesi 19 % ja seitsemäsluokkalaisista 40 %. Konkreettisten vastausten prosenttijakaumat olivat 64 %, 38 % ja 13 %.

Muilla ensimmäisen ryhmän adjektiiveilla suuntaus konkreettisista selityksistä abstrakteihin oli tasaisempaa. *Epäkäytännöllinen* selitettiin ensimmäisellä luokalla 'huonosti käyttäytyväksi' 44 %:n mielestä, neljännellä luokalla prosenttiosuus oli 29 % ja seitsemännellä 13 %. Tämä merkitys ei vastaa sanakirjamerkitystä. Sen sijaan sanakirjanmukaiset vastausten prosenttijakaumat olivat vastavasti 36 %, 47 % ja 60 %. *Pisteliään* konkreettisten selitysten osuus ensimmäisellä luokalla oli 60 %, neljännellä 47 % ja seitsemännellä 23 %. Toisaalta tämän adjektiivin abstraktin merkityksen tietämys oli heikko kaikissa ikäryhmissä.

Tyhmä oli mielenkiintoinen adjektiivi siinä mielessä, että sen merkitys muuttui iän myötä. Ensimmäisen luokan oppilaiden mielestä *tyhmä* oli yksinomaan 'ilkeä ja ärsyttävä' tai 'kiusaaja, joka lyö, potkii ja haukkuu'. Esimerkit olivat konkreettisia. *Tyhmä* ei tarkoittanut ensimmäisellä luokalla 'typerää tai tietämätöntä', jolla taas neljäsluokkalaisten vastauksissa oli 24 %:n osuus ja seitsemäsluokkalaisilla jo peräti 67 %:n osuus. *Tyhmän* merkitys muuttuu siis konkreettisesta käyttäytymisestä vähitellen iän myötä abstraktiksi ominaisuudeksi.

Toiseen ryhmään kuuluvat adjektiivit *tuliterä*, *varakas*, *reilu*, *yliampuva* ja *suoraselkäinen*. Näissä muutos konkreettisesta ajattelusta abstraktimpaan tapahtui myös, kuten ensimmäisen ryhmän adjektiiveilla, mutta sillä tavoin, että ensimmäisen luokan vastaukset poikkesivat selvästi neljäs- ja seitsemäsluokkalaisten vastauksista, jotka taas keskenään olivat hyvin samankaltaisia. Erityisen selvästi tämä näkyy adjektiivien *tuliterä* ja *varakas* kohdalla. Ensimmäisen luokan oppilaista *tuliterän* abstraktin sanakirjanmukaisen merkityksen tiesi vain yksi oppilas (4 %). Heidän selityksensä adjektiiville olivat hyvin konkreettisia. Neljäsluokkalaisista yht. 73 % ja seitsemäsluokkalaisista yht. 80 % prosenttia tiesi *tuliterän* abstraktin merkityksen. Osassa näistä vastauksista oli mukana myös jokin konkreettinen esimerkki. Myös muut ylempien luokkien oppilaiden vastaukset sivusivat sanakirjamerkityksiä. Adjektiivin *varakas* kohdalla ensimmäisenkin luokan oppilaista 28 % tiesi sanakirjanmukaisen merkityksen, mutta neljäsluokkalaisista sen vastasi peräti 81 % ja seitsemäsluokkalaisista lähes kaikki eli 90 %.

Reilu poikkeaa sillä tavalla näistä adjektiiveista, että se oli tuttu kaikille ikäryhmille: periaatteessa kaikki selitykset vastasivat enemmän tai vähemmän sanakirjamerkityksiä. Eroa oli vain selitysten konkreettisuudessa, joka ensimmäisen luokan oppilailla oli vielä suurta: heidän selityksissään toistuivat pelit ja leikit ja muut jokapäiväiset käytännön elämän ja arkipäivän asiat. Neljäsluokkalaisilla konkreettisia selityksiä oli jo huomattavasti vähemmän ja seitsemäsluokkalaisilla ei enää juuri ollenkaan. Selitykset *reilusta* muuttuivat vähitellen iän myötä ominaisuuksiksi, luonteenpiirteiksi ym. abstrakteiksi käsitteiksi.

Yliampuvan sanakirjamerkitykset tiesi neljäs- ja seitsemäsluokkalaisista yli 30 %, ensimmäisen luokan oppilaista ei kukaan. Seitsemäsluokkalaista sen jätti selittämättä kuitenkin peräti 44 %, mikä lienee vaikuttanut tulokseen. Konkreettisesti *yliampuvan* selitti ensimmäiseltä luokalta 52 %, neljänneltä 10 % ja seitsemänneltä 3 %. Adjektiivilla *suoraselkäinen* on sekä konkreettinen että abstrakti merkitys. Sen kohdalla konkreettisia selityksiä oli ensimmäisellä luokalla 68 %, neljännellä 28 % ja seitsemännellä 17 %. Vain yksi ensimmäisen luokan oppilas vastasi abstraktin sanakirjanmukaisen merkityksen, neljäs- ja seitsemäsluokkalaisilla niiden osuus oli tasainen: 29 % ja 27 %.

Näistä tuloksista voidaan selvästi huomioda sekä ensimmäisen luokan oppilaiden vielä hyvin konkreettinen ajattelu että neljäs- ja seitsemäsluokkalaisten antamien merkitystenselitysten jo suurempi hajonta ja abstraktien vastausten määrän selkeä kasvu.

Ryhmään kolme kuuluu vain yksi adjektiivi: *tomera*. Neljäsluokkalaisista peräti 66 % selitti adjektiivin joko täysin sanakirjamerkitysten mukaisesti tai ainakin hyvin lähelle niitä. Ensimmäisen luokan oppilaista sanakirjanmukaisen vastauksen antoi 16 % ja seitsemäsluokkalaisista 30 %. Tämän tuloksen selitys voi olla osittain siinä, että 37 % seitsemäsluokkalaisista jätti kokonaan selittämättä *tomeran* merkityksen. Tai sitten jostain syystä tämä adjektiivi oli neljäsluokkalaisille tuttu, mutta syytä tuttuuteen ei vastausten perusteella pystynyt päättämään. Kahdelle heistä tuli mieleen myös television joulukalenteriohjelman hahmo Tonttu Tomera.

Neljänteen ryhmään luokittelin adjektiivit, joiden selitykset olivat suhteellisen samanlaisia ikäryhmästä riippumatta. Näitä ovat: *sopimaton*, *salaperäinen*, *kömpelö*, *kiero*, *sydämellinen* ja *viehättävä*. Nämä adjektiivit olivat oppilaille ilmeisen tuttuja ja/tai helpompia selittää kuin muut. Vastauksissa oli eroja oikeastaan vain sanavalinnoissa ja merkitysryhmien prosenttiosuuksissa. Toki ensimmäisen luokan oppilailla oli vielä mukana paljon konkreettisia esimerkkejä, kuten *viehättävän* kohdalla *tukka heiluu tuulessa*, *sydämellinen* selitettiin esimerkiksi *hellä*, *vaikka äiti on mulle hellä*, *ei huuda*, *tekee hyviä asioita*, *auttaa* tai *joku rakastaa toista niin se on* ja *kömpelön* selityksissä tulivat esille vanhat ihmiset, esimerkiksi lasten omat isovanhemmat. Esimerkkinä adjektiivi *kömpelö*, jonka selityksistä yleisimmän 'kaatuu, kaatuilee, kompastelee' vastasi 64 % ensimmäisen luokan oppilaista, 62 % neljäsluokkalaisista ja 53 % seitsemäsluokkalaisista. Prosenttiosuudet olivat hyvin samaa luokkaa läpi kaikkien kolmen ikäryhmän – niin myös muilla tämän ryhmän adjektiiveilla. *Kiero* oli siitä mielenkiintoinen adjektiivi, että sille annetuista selityksistä konkreettisia oli selvästi vähemmän kuin abstrakteja kaikissa ikäryhmissä. Näin siis, vaikka *kierolla* on sekä konkreettiset että abstraktit merkitykset sanakirjoissa. Abstraktien vastausten prosenttiosuudet olivat ensimmäisellä luokalla 68 %, neljännellä 62 % ja seitsemännellä 77 %.

Viidennessä ryhmässä ovat ne adjektiivit, jotka osoittautuivat kaikkein vaikeimmiksi ja hankalimmiksi selitettäviksi. Todennäköisesti ne olivat oppilaille myös vieraita. Näissä tyhjiä vastauksia oli kaikkein eniten: *pisteliäs*, *tomera* ja *yliampuva*. *Pisteliään* tyhjien vastausten prosenttiosuudet olivat ensimmäisellä luokalla 20 %, neljännellä 24 % ja seitsemännellä 47 %. Vain yksi seitsemäsluokkalainen oppilas kaikkien ikäryhmien oppilaista osasi selittää *pisteliään* sanakirjanmukaisesti. *Tomera* jäi vastaamatta 28 %:lla ensimmäisen luokan oppilaista ja 37 %:lla seitsemäsluokkalaisista. Se oli kuitenkin tuttu adjektiivi neljäsluokkalaisille, kuten edellä jo todettiin. *Tomera* sai myös negatiivissävyytteisiä merkityksenselityksiä, joita sanakirjoissa ei ole. Seitsemäsluokkalaisten vain 30 %:n osuus sanakirjanmukaisista selityksistä hämmästyttää. Toisaalta tässä, kuten muissakin hankalilta

tuntuissa adjektiiveissa, seitsemäsluokkalaisten oli helpompi jättää jokin kohta tyhjäksi, koska heille kysely tehtiin kirjallisena. Haastattelussa vastauksia olisi oletettavasti tullut enemmän. *Yliampuvaan* jätti vastaamatta ensimmäisen luokan oppilaista 24 %, neljäsluokkalaisista 28 % ja seitsemäsluokkalaisista 44 %. Ensimmäisen luokan oppilailla täsmällisiä sanakirjanmukaisia selityksiä ei tässä ollut vielä yhtäkään.

Näistä tuloksista voi päätellä, että tutkimushypoteesini piti paikkansa 11 kyselylomakkeessa olleen adjektiivin osalta. Nämä ovat ne adjektiivit, jotka edellä esitettyssä ryhmittelyssä kuuluvat ryhmään yksi ja kaksi. Niiden prosenttiosuus kaikista 18 adjektiivista on 61 %. Näissä oppilaiden merkityksenselitysten muutos ja kehitys konkreettisista abstrakteihin oli selvää iän myötä. Yksi adjektiivi poikkesi tästä jatkumosta: ryhmän 3 *tomera* – sen kohdalla neljäsluokkalaisten tietämys oli paras. Loput seitsemän adjektiivia ryhmässä neljä olivat selkeästi oppilaille tuttuja tai ne olivat muuten helpoja selittää. Niiden kohdalla merkittäviä eroja konkreettisuudessa ja abstraktisuudessa iän myötä ei ollut. Voidaankin todeta, että pääsääntöisesti tämän tutkimuksen perusteella tutkimushypoteesi piti paikkansa, mutta myös poikkeuksia oli ja että tulokset olivat hyvin adjektiivikohtaisia. Tutkimuksen tulokset olivat kuitenkin myös linjassa kouluikäisen lapsen kielen kehityksestä esiteltyjen teorioiden kanssa.

5.2 Metaforisten adjektiivien merkityksenselitysten muuttuminen iän myötä

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää myös, muuttuvatko erityisesti metaforisten adjektiivien merkitysten selitykset iän myötä, ja jos muuttuvat, niin miten. Tutkimuskysymykseni 3. Onko erityisesti metaforisten adjektiivien selityksien konkreettisuus-abstraktisuus -jatkumossa havaittavissa selviä eroja iän myötä? koskee juuri tätä osiota tässä tutkimuksessa. Tutkimushypoteesina oli, että ensimmäisen luokan oppilaiden selitykset ovat kirjaimellisempia, konkreettisempia ja mielikuvituksellisempia kuin neljännen ja etenkin seitsemännen luokan oppilailla. Lisäksi oletuksena oli, että seitsemäsluokkalaiset tietävät adjektiiveista käytettyjä kuvaannollisia ja abstrakteja merkityksiä kaikkein parhaiten.

Analyysiluvussa 4.2 kävin läpi kyselylomakkeen seitsemään adjektiiviin saatuja selityksiä ja tuloksia ja vertailin niitä. Nämä seitsemän adjektiivia on valittu kyselylomakkeen adjektiiveista. Adjektiivit *tuliterä*, *hiuksenhieno*, *pitkäkyntinen*, *kiero*, *pisteliäs*, *yliampuva* ja *suoraselkäinen* ovat nimenomaan juuri sellaisia, joilla on kuvaannollinen merkitys, mutta joilla joko on myös sanakirjanmukainen konkreettinen merkitys tai ne voidaan ymmärtää myös konkreettisesti, vaikka sitä merkitystä niillä ei sanakirjoissa olekaan.

Viitataan myös tässä esiteltuihin teorioihin kouluikäisen lapsen kielellisestä kehityksestä sekä abstraktin ajattelun kehittymisestä. Näistä on lyhyt yhteenveto myös edellisessä luvussa 5.1.

Metaforisten adjektiivien konkreettisten ja abstraktien selitysten jakaumat olivat hyvin samankaltaiset adjektiiveilla *hiuksenhieno* ja *pitkäkyntinen*. Nämä kuuluvat edellisessä luvussa ryhmään yksi, eli niihin, joissa selvimmin on nähtävissä konkreettisen käsityskyvyn asteittainen muutos ensimmäisen luokan oppilaista neljäsluokkalaisiin ja neljäsluokkalaisista seitsemäsluokkalaisiin. *Hiuksenhieno* on metaforinen adjektiivi, jonka sanakirjamerkityksillä ei ole konkreettisesti mitään hiuksiin liittyvää merkitystä. Sillä on kuitenkin abstrakti merkitys, jonka vertauskuva on 'hieno kuin hius'. Ensimmäisen luokan oppilaista kukaan ei tässä tutkimuksessa osannut selittää tätä abstraktia merkitystä. Sen sijaan 60 % heistä assosioi *hiuksenhienon* täysin johonkin hiuksiin liittyvään konkreettiseen asiaan. Lähes samanlainen tulos oli adjektiivin *pitkäkyntinen* kohdalla. *Pitkäkyntinen* toki poikkeaa *hiuksenhienosta* sillä tavoin, että sillä on sanankirjanmukaiset sekä konkreettiset että abstraktit merkitykset. Ensimmäisen luokan oppilaista 64 % selitti sen konkreettisesti 'jollakin on pitkät kynnet', kun taas abstraktia merkitystä 'varas' ei sanonut kukaan oppilaista. Molempien adjektiivien kohdalla hajontaa alkoi tapahtua neljäsluokkalaisilla, joilla konkreettisia vastauksia *hiuksenhienossa* oli 28 % ja abstrakteja 24 % (joista abstraktit sanankirjanmukaisia) ja *pitkäkyntisessä* konkreettisia vastauksia oli 38 % ja abstrakteja 19 % (molemmat sanankirjanmukaisia). Seitsemäsluokkalaisilla konkreettisten vastausten määrä *hiuksenhienossa* oli pudonnut 7 %:iin, sanankirjanmukaisia abstrakteja taas oli 66 % vastauksista. *Pitkäkyntisessä* konkreettisia vastauksia heillä oli 13 % ja abstrakteja 40 %, molemmat sanankirjanmukaisia.

Kolme metaforista adjektiivia kuuluivat edellisessä jaottelussa ryhmään kaksi. Nämä adjektiivit ovat *tuliterä*, *yliampuva* ja *suoraselkäinen*. Näiden kohdalla nimenomaan ensimmäisen luokan oppilaiden selitykset ja tulokset poikkeavat selvästi kahden vanhemman ikäryhmän vastaavista. Neljäsluokkalaisten merkitystenselitysten jakaumat taas ovat keskenään lähellä toisiaan. Näissä siis tulee selvästi esille se, että neljäsluokkalaiset ovat ainakin osittain jo sellaisessa kehitysvaiheessa, että he ymmärtävät abstrakteja käsitteitä, merkityksiä ja sanoja. Muutosta seitsemänteen luokkaan ei juurikaan ollut, mutta muutos ensimmäisen luokan oppilaiden vielä hyvin konkreettiseen ajatteluun oli selvä.

Tuliterän kohdalla vain yksi ensimmäisen luokan oppilas osasi antaa sille sen sanankirjanmukaisen abstraktin merkityksen. Neljäsluokkalaisista sen tiesi jo 72 % ja seitsemäsluokkalaisista 80 %. Ensimmäisen luokan iso konkreettisten vastausten osuus 52 % putosi neljäsluokkalaisilla 19 %:iin ja seitsemäsluokkalaisilla nolleen. *Yliampuvaa* ei osannut selittää abstraktisti ja sanankirjanmukaisesti yksikään ensimmäisen luokan oppilas; neljäsluokkalaisista sen tiesi 34 % ja seitsemäsluokkalaisista 33 %. Jälleen konkreettisten vastausten määrä putosi iän myötä 52 %:sta ensin 10 %:iin ja vielä siitä

3 %:iin. *Suoraselkäinen* poikkeaa edellisistä siinä, että sillä on sekä konkreettinen että abstrakti sanakirjamerkitys. Abstrakteja selityksiä siinä oli ensimmäisellä luokalla yksi (4 %), neljäsluokkalaisilla 29 % ja seitsemäsluokkalaisilla 27 %. Konkreettisten vastausten määrä noudatti kahden edellä mainitun adjektiivin merkitystenselitysten linjaa: ensimmäisellä luokalla osuus oli 68 %, neljännellä 28 % ja seitsemännellä 17 %.

Kahden adjektiivin *kieron* ja *pisteliään* selitykset poikkesivat edellä mainituista. *Pisteliäs* noudatti siinä mielessä tuttua linjaa konkreettisesta abstraktiin, että sen saamat konkreettiset selitykset, jotka eivät tässä tapauksessa olleet sanakirjanmukaisia, vähenivät iän myötä selvästi. Ensimmäisen luokan oppilaille niitten osuus oli 60 %, neljäsluokkalaisilla 47 % ja seitsemäsluokkalaisilla 23 %. Sen sijaan *pisteliään* sanakirjanmukaista abstraktia merkitystä ei tiedetty millään luokka-asteella. Ainoastaan yhden seitsemäsluokkalaisten vastauksen voitiin tulkita vastaavan sanakirjamerkitystä. *Kierolla* on sekä konkreettinen että abstrakti sanakirjanmukainen merkitys. Sen kohdalla abstraktit selitykset olivat jokaisessa ikäryhmässä enemmistönä: ensimmäisellä luokalla 60 % vastauksista, neljännellä 52 % ja seitsemännellä 77 %. Konkreettisten vastausten osuudet olivat vastaavasti 16 %, 14 % ja 3 %. *Kiero* kuului niihin adjektiiveihin, joiden merkitys näytti tulosten perusteella olevan kaikille ikäryhmille suhteellisen sama ja se kuului edellisen luvun jaottelussa ryhmään neljä.

Tutkimushypoteesini siitä, että metaforisten adjektiivien selittäminen muuttuu iän myötä konkreettisista merkityksistä abstrakteihin, piti paikkansa näistä seitsemästä adjektiivista kuuden kohdalla. Ainoastaan adjektiivi *kiero* poikkesi tästä linjasta. Toinen oletukseni, että seitsemäsluokkalaiset tuntevat abstraktit merkitykset kaikkein parhaiten, oli näitten tulosten perusteella selvä kolmen adjektiivin *hiuksenhienon*, *pitkäkyntisen* sekä myös *pisteliään* kohdalla. Kolmen adjektiivin *tuliterä*, *yläimpuva* ja *suoraselkäinen* kohdalla eroa neljäs- ja seitsemäsluokkalaisten vastauksissa ei juurikaan ollut. Näin ollen voidaan todeta, että suurin muutos ainakin osittain kielellisessä kehityksessä tässä suhteessa tapahtuu ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden välillä, mutta että suuntaus on kuitenkin iän myötä selvä: konkreettisista merkityksistä abstrakteihin.

5.3 Adjektiivien abstraktien merkitysten tunnistaminen

Yhtenä tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää eri-ikäisten oppilaiden kykyä tunnistaa adjektiivien abstrakteja merkityksiä. Tutkimuskysymyksellä 4. Miten eri-ikäiset informantit tunnistavat adjektiivien abstrakteja merkityksiä? pyrin vastaamaan tähän tutkimukseni tavoitteeseen. Tutkimushypoteesina tässäkin oli, että seitsemäsluokkalaiset tunnistaisivat abstraktit merkitykset ja adjektiivien merkitykset parhaiten.

Tätä tutkimuksen tavoitetta ja tutkimuskysymystä varten oli kyselylomakkeen toinen tehtävä: valintatehtävä, jonka adjektiivit ja niille annetut merkitysvaihtoehdot on esitelty luvussa 3.4. Valintatehtävän tuloksia on vertailtu ja esitelty luvussa 4.3.

Tässä tehtävässä tulokset jakaantuivat suunnilleen samoin kuin adjektiivien selitystehtävässäkin. Kolmen adjektiivin kohdalla suuntaus adjektiivien sanakirjanmukaisten merkitysten tunnistamisessa oli selkeä siten, että oppilaiden suoritukset paranivat asteittain iän myötä. Neljässä adjektiivissa oli selvä ero ensimmäisen luokan oppilaiden tuloksissa verrattuna neljäs- ja seitsemäsluokkalaisten tuloksiin, jotka taas keskenään olivat hyvin samankaltaiset. Vanhempien ikäryhmien oppilaat suorituivat näissä selkeästi paremmin kuin nuoremmat. Yhden adjektiivin tuloksissa ei ollut selvää linjaa, vaan siinä neljäsluokkalaisten vastaukset poikkesivat ensimmäisen ja seitsemännen luokan oppilaiden vastauksista.

Määrätietoinen, halpamainen ja mahtipontinen olivat ne adjektiivit, joissa selvimmin näkyi asteittainen sanakirjamerkitysten tunnistamisen paraneminen. *Määrätietoisessa* vaihtoehtoina olivat *määräilevä* ja *kunnianhimoinen*. Näistä jälkimmäinen vastasi sanakirjamerkitystä, joskaan ei aivan täsmällisesti. Sen valitsi 44 % ensimmäisen luokan oppilaista, 62 % neljäsluokkalaisista ja 75 % seitsemäsluokkalaisista. *Halpamaisen* vaihtoehdot olivat *alhainen, surkea* ja *edullinen, halpa*. Tässä ns. oikean vaihtoehdon valitsi ensimmäiseltä luokalta 24 %, neljänneltä 57 % ja seitsemänneltä 79 %. *Mahtipontiselle* olivat vaihtoehtoina *iso, muhkea* ja *mahtaileva*. Tässä erot eivät olleet aivan yhtä selkeät kuin edellisissä, mutta suunta oli kuitenkin sama. *Mahtailevan*, jonka tarkoitus oli olla lähempänä sanakirjamerkitystä kuin *ison ja muhkean*, valitsi ensimmäiseltä luokalta 60 %, neljänneltä 81 % ja seitsemänneltä 86 %.

Seuraavissa neljässä adjektiivissa suurin ero tuloksissa oli ensimmäisen ja neljännen luokan välillä. *Silmiinpistävän* sanakirjanmukaisen vaihtoehdon *huomiota herättävä* valitsi ensimmäisen luokan oppilaista 44 %, neljäsluokkalaisista 95 % ja seitsemäsluokkalaisista 86 %. Toisena vaihtoehtona oli konkreettinen *liian kirkas*. *Turhamaisen* sanakirjamerkityksen *hienosteleva* valitsi ensimmäiseltä luokalta vain 8 % oppilaista, neljänneltä 33 % ja seitsemänneltä 29 %. Toisena vaihtoehtona oli *tarpeeton, hyödytön*. *Mukiinmenevän* vaihtoehtoina olivat konkreettinen *mukista juotava* sekä *kiva ja sopiva*. Jälkimmäisen vaihtoehdon valitsi ensimmäisen luokan oppilaista 44 %, neljäsluokkalaisista 90 % ja seitsemäsluokkalaisista 79 %. Adjektiivin *nenäkäs* vaihtoehdon *nokkava, näsäviisas* valinnat olivat ensimmäisen luokan oppilailla 48 %, neljäsluokkalaisilla 95 % ja seitsemäsluokkalaisilla 93 %. Selvä ero ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden välillä oli odotuksenmukaista, mutta näissä tuloksissa huomiota herättää se, että jokaisen näiden neljän adjektiivin kohdalla neljäsluokkalaiset

suoriutuivat jonkin verran seitsemäsluokkalaisia paremmin. Erot eivät ole suuria, mutta ne ovat johdonmukaisia. Syy tällaiseen tulokseen voi johtua keruutekniikan erosta tai sitten neljäsluokkalaiset vain yksinkertaisesti olivat parempia tunnistamaan näitten adjektiivien merkityksiä.

Yksi poikkeus valintatehtävän adjektiiveissa oli eli adjektiivi *jäätävä*. Sen valitsin mukaan tehtävään sen vuoksi, että sillä on sekä perinteinen sanakirjamerkitys *kylmä, jäinen* että uusi merkitys *kamala, järkyttävä*. Halusin testata, miten hyvin eri-ikäiset oppilaat tietävät adjektiivin sanakirjamukaisen merkityksen ja toisaalta miten paljon he käyttävät adjektiivia *jäätävä* tuossa toisessa merkityksessä. Tulokset jakautuivat siten, että ensimmäisen luokan oppilaista 80 % piti *kylmää ja jäistä* ns. oikeana vaihtoehtona, neljäsluokkalaisista vain 24 % ja seitsemäsluokkalaisista 50 %. Eli toisin sanoen: *jäätävän* merkitys *kamala ja järkyttävä* oli tämän tuloksen mukaan tutuin neljäsluokkalaistille. Ensimmäisen luokan oppilaiden enemmistön valinta *kylmä ja jäinen* on konkreettisuudessaan hyvin odotuksenmukainen. Sen sijaan seitsemäsluokkalaisten vastausten jakautuminen tasan oli hiukan yllättävää. Toisaalta voidaan olettaa, että he kyllä tiesivät molemmat merkitykset, mutta että heistä osa ajatteli kuitenkin *kylmän ja jäisen* olevan ns. oikea merkitys tälle adjektiiville.

Tämän valintatehtävän tulokset noudattavat samaa linjaa kuin selitettävien adjektiivien tulokset tässä tutkimuksessa. Tehtävän kahdeksasta adjektiivista seitsemässä niiden abstraktien merkitysten tietämys ja tunteminen kasvoi iän myötä. Toisaalta esille tuli jälleen se, että suurin ero tuloksissa oli ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden välillä. Neljännen ja seitsemännen luokan oppilaiden välillä eroa ei välttämättä ollut ollenkaan.

6 LOPUKSI

Tämä tutkimus keskittyi relatiivisten adjektiivien merkitystenselityksiin ja niiden vertailuun ensimmäisen, neljännen ja seitsemännen luokkien informanttien välillä. Erityisesti tutkittiin sitä, miten em. selitykset muuttuvat iän myötä. Lisäksi tutkittiin metaforisten adjektiivien merkitystenselityksiä sekä niiden konkreettisuus- ja abstraktisuusasteen muutosta iän myötä ja sitä, miten hyvin eri-ikäiset oppilaat tunnistavat abstrakteja adjektiiveja.

Kyselylomakkeella keräämäni aineisto vastasi mielestäni hyvin kaikkiin neljään asettamaani tutkimuskysymykseen. Aineisto oli tarpeeksi laaja ja kattava, ja siitä tuli esille osittain hyvinkin selviä eroja eri-ikäisten oppilaiden välillä. Tuloksista tuli selvästi esille myös abstraktisen ajattelun kehittyminen iän myötä. Nämä tutkimuksen tulokset ja niissä ilmenneet erot vastasivat pääsääntöisesti olemassa olevia teorioita kouluikäisten kielen kehityksestä – siltä osin tässä tutkimuksessa voitiin todentaa näiden teorioiden paikkansapitävyys.

Toisaalta muutamia edellisistä poikkeaviakin tuloksia tutkimuksessa tuli esiin. Tällainen oli esimerkiksi joidenkin oppilaille selvästi ennestään tuttujen adjektiivien merkitysten lähestulkoon yhtä hyvä tietämys eri luokka-asteilla. Joidenkin adjektiivien kohdalla taas se, että neljäsluokkalaiset tiesivät merkitykset parhaiten kaikista kolmesta ikäryhmästä, herätti huomiota. Tähän tulokseen saattoivat ainakin osittain vaikuttaa aineiston keruutavan erot. Jos myös seitsemäsluokkalaiset oppilaat olisi haastateltu, olisivat heidän selityksensä adjektiiveista mahdollisesti olleet erilaisia, kuin mitä heidän lomakkeelle kirjoittamansa vastaukset olivat. Yksi kiinnostava havainto tutkimuksessa oli myös se, että seitsemäsluokkalaisten ja aikuisten ymmärrys kielestä ja sanojen merkityksestä on jo ainakin osittain varsin lähellä toisiaan.

Vahvuutena tutkimuksessani olivat suhteellisen laaja aineisto sekä pääosin haastatteluin tehdyt kyselyt. Tutkimusaineistoa olisi voinut (tai sitä voisi) käyttää myös kielellistämiskeinojen tutkimiseen. Tutkittavien adjektiivien valinta oli melko onnistunut. Tulosten analyysivaiheessa tuli kuitenkin ilmi, että kyselylomaketta olisi ollut hyvä testata ehkä vieläkin enemmän ennen kyselyn toteutusta. Tämä sen vuoksi, että joihinkin adjektiiveihin tuli paljon myös ns. tyhjiä vastauksia. Se oli harmittavaa, mutta toisaalta kertoi myös siitä, mitkä adjektiivit olivat oppilaille joko vieraita, mitkä olivat vaikeita selittää ja missä adjektiiveissa merkitysten tuntemus oli parempi sanan tuttuuden ansiosta.

Tutkimuksen keskeisimpiä kontribuutioita on sanojen merkitysten käsittäminen nuorten kouluikäisten natiivipuhujien näkökulmasta. Vanhatalon (2003: 363) mukaan on syytä jatkuvasti pohtia sitä, millainen tieto on sanakirjan käyttäjän kannalta tärkeää; mikä on asianmukaista ja todenmukaista tietoa. Voimakkaasti kehittyvä sähköinen leksikografia on luonnollinen sanastontutkimuksen tulosten

hyödyntäjä. Tässäkin tutkimuksessa esille tullutta tietoa adjektiivien merkityksistä voitaisiin hyödyntää sanakirjoissa, joiden merkitystenselitykset perustuvat ensisijaisesti aikuisten käyttämään kieleen. Sanakirjoja kehitettäessä tukeutuminen myös kouluikäisten ja nuorten sanoille antamiin merkityksiin saattaisi tuoda uusia merkityssisältöjä sanojen kuvailuihin ja tarkentaa niitä. Nuorten sanoille antamien merkitysten vivahde-erojen analysointi suhteessa aikuisten informanttien ymmärrykseen niiden merkityssisällöistä olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde. Lisäksi kouluikäisten sanoille antamien merkitysten erojen tutkimusta voisi syventää ja tarkentaa koskemaan vaikkapa vain metaforisia sanoja, tai laajentaa tutkimusta kaikenlaisiin metaforisiin ilmauksiin.

Lähteet

Aineistolähde

Kielitoimiston sanakirja 2012: Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 170. 3. uud. p. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Kirjallisuuslähteet

ALHO, IRJA – KAUPPINEN, ANNELI 2008: *Käyttökielioppi*. SKST 1154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

BROWN, ANNELI – LEPÄSMAA, ANNA-LIISA – SILFVERBERG, LEENA 2008: *Miten sanoja johdetaan. Suomen kielen johto-oppia*. Helsinki: Finn Lectura.

GRÖNROS, EIIJA-RIITTA 2013: Sanakirjojen normatiivisuus ja deskriptiivisyys. Teoksessa Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.) *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. s. 35–52. Turku. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 3.

HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. SKST 311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. 2.p. SKST 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HONKO, MARI 2013: *Alakoululaisten leksikaalinen tieto ja taito. Toisen sukupolven suomi ja SI-verrokki*. Acta Universitatis Tampereensis 1865. Tampere: Tampereen yliopisto. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö.

HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄKKINEN, KAISA 2005: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

KALAJA, PAULA – ALANEN, RIIKKA – DUFVA, HANNELE (toim.) 2011: *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas*. Helsinki: Finn Lectura.

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.

KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. Teoksessa Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.) *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. s. 13–32. Suomi 162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.

LEHTOSALO, KAISA – TYYSSTERI, LAURA 2013: Sanakirjatyön valinnat ja leksikografian ammatitietikka. Teoksessa Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.) *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. s. 9–20. Turku. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 3.

LEINO, ANTTI – LEINO, PIRKKO 1990: *Synonyymisanasto*. Keuruu: Otava.

LEINO, PIRKKO 2001: *Hyvää suomea*. 3.uud.p. Helsinki: Otava.

LEIWO, MATTI 1989: *Lapsen kielen kehitys*. Helsinki: Gaudeamus.

LEIWO, MATTI 1982: Äidinkielen osaaminen ja omaksuminen. Teoksessa Maija Larmola (toim.) *Kouluikäisten kieli* s. 28–44. Tietolipas 88. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. Teoksessa Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.) *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. s. 33–59. Suomi 162. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2011: Kielikuvia kaikkialla. Teoksessa Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.) *Kieltä kohti*. s. 49–65. Helsinki: Otava.

SAARINEN, PIRKKO 1982: Kouluikäisen kielellinen luovuus Teoksessa Maija Larmola (toim.) *Kouluikäisten kieli*. s. 57–71. Tietolipas 88. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SÖDERLUND, MATS – WAHRMAN, NIKLAS 2010: *Urbaani sanakirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

TYYSSTERI, LAURA 2013: Arvosidonnaiset sanat yleiskielen selittävässä sanakirjoissa. Teoksessa Laura Tyysteri & Kaisa Lehtosalo (toim.) *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. s. 131–153. Turku. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 3.

VANHATALO, ULLA 2003: Kyselytestit vs. korpulingvistiikka lähisynonyymien semanttisten sisältöjen arvioinnissa – mitä vielä keskeisestä ja tärkeästä. Helsinki: Kotikielen seura. verkkoversio 351, *Virittäjä* 3/2003. Viitattu 31.5.2015.

Saatavissa http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2003_351.pdf

VARIS, MARKKU 1996: *Hankalaa sanontaa. Kiertoilmausten muodostaminen nykysuomessa*. Oulu. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 3.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuslupapyyntö Kankaan koululle

Minna Kosunen

XXXXXXXXXX

61300 KURIKKA

Puh. XXX XXX XXXX

Kosunen.Minna.K@student.uta.fi

Kankaan koulu

Rehtori N.N.

Kiskontie 20

61300 KURIKKA

Kurikka, 10.3.2014

TUTKIMUSLUPAPYYNTÖ

Arvoisa rehtori,

Olen suomen kielen opiskelija Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksiköstä. Teen opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa aiheesta adjektiivien selittäminen ja ymmärtäminen ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla. Työtäni ohjaa suomen kielen professori Klaus Laalo.

Pyydän suostumustanne koulunne ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden tutkimiseen, edellyttäen, että myös heidän vanhempansa antavat siihen luvan. Tarvitsen tutkimukseni koehenkilöiksi mahdollisimman monta ko. luokkien oppilasta, mielellään yhteensä noin 40 lasta.

Tutkimustilanne sisältää lapsen haastattelun: kysyn jokaiselta oppilaalta erilaisten adjektiivien merkityksiä ja kyselylomakkeessa mukana on myös muutama valinta- ja yhdistelytehtävä. Haastattelu kestää kunkin lapsen kohdalla noin 15 minuuttia. Kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti eikä lapsen henkilöllisyys tule ilmi tutkimuksen missään vaiheessa. Tekisin haastattelut koulullanne koulupäivien aikana huhtikuussa 2014.

Olen alustavasti keskustellut jo asiasta sekä ensimmäisen luokan opettajan N.N.:n. että neljännen luokan opettajan N.N.:n kanssa. He ovat suhtautuneet tutkimukseeni myönteisesti. Mikäli saan tutkimusluvan, sovin heidän kanssaan sitten tarkemmin haastatteluiden ajankohdista ym. järjestelyistä.

Ystävällisin terveisin

Minna Kosunen

Liite 2. Tutkimuslupapyyntö Miedon koululle

Minna Kosunen
XXXXXXXXXX
61300 KURIKKA
Puh. XXX XXX XXXX
Kosunen.Minna.K@student.uta.fi

Miedon koulu
Rehtori N.N.
Hakunintie 42
61360 MIETO

Kurikka, 14.4.2014

TUTKIMUSLUPAPYYNTÖ

Arvoisa rehtori,

Olen suomen kielen opiskelija Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksiköstä. Teen opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa aiheesta adjektiivien selittäminen ja ymmärtäminen ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla. Työtäni ohjaa suomen kielen professori Klaus Laalo.

Pyydän suostumustanne koulunne ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaiden tutkimiseen, edellyttäen, että myös heidän vanhempansa antavat siihen luvan. Olen juuri tällä hetkellä aloittanut Kankaan koululla vastaavien luokkien oppilaiden haastattelut. Olen saanut sieltä luvan tutkimukseen osallistumiseen noin 30 oppilaalle. Tarvitsisin tutkimukseni koehenkilöiksi kuitenkin yhteensä noin 40–50 kyseisten luokkien oppilasta. Tämän takia pyytäisin lupaa tulla haastattelemaan myös Miedon koulun oppilaita.

Tutkimustilanne sisältää lapsen haastattelun: kysyn jokaiselta oppilaalta erilaisten adjektiivien merkityksiä. Kyselylomakkeessa mukana on myös valintatehtävä. Haastattelu kestää kunkin lapsen kohdalla noin 15 minuuttia. Kaikki tiedot käsitellään luottamuksellisesti eikä lapsen henkilöllisyys tule ilmi tutkimuksen missään vaiheessa.

Mikäli saan tutkimusluvan, sovin luokanopettajien kanssa sitten tarkemmin haastatteluiden ajankohdista ym. järjestelyistä, kuitenkin vielä tämän kevään aikana. Kankaan koululla tehtiin niin, että opettajat jakoivat oppilaille lupalomakkeet vanhempien suostumusta varten ja oppilaat toivat ne sitten takaisin opettajalle. Lupalomakkeessa on vaihtoehdot ”Lapseni saa osallistua” tai ”Lapseni ei saa osallistua” tutkimukseen, joka koskee adjektiivien merkityksiä ja selittämistä ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla. Lupalomakkeessa on myös lyhyt selostus tutkimuksesta.

Ystävällisin terveisin
Minna Kosunen

Liite 3. Tutkimuslupapyyntö Kankaan koulun oppilaiden vanhemmille

TUTKIMUSLUPAPYYNTÖ

Hyvät vanhemmat!

Olen suomen kielen opiskelija Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksiköstä. Teen opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa aiheesta adjektiivien selittäminen ja ymmärtäminen ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla.

Tarvitsen tutkimuksen koehenkilöiksi noin 20 ekaluokkaista ja 20 neljäsluokkalaista. Tutkimustilanne sisältää henkilökohtaisen noin 15 minuutin pituisen haastattelun. Kysyn jokaiselta oppilaalta erikseen 15 adjektiivin merkitystä – oppilaat saavat selittää merkityksen omin sanoin ja niin kuin he itse sen ymmärtävät: oikeita tai vääriä vastauksia ei tässä tapauksessa ole. Lisäksi kyselylomakkeessa on muutama valintatehtävä.

Kaikki vastaukset käsittelen luottamuksellisesti eikä lasten henkilöllisyys tule näkyviin mihinkään. Tutkimukseni kannalta oleellista on ainoastaan se, onko vastaaja ensimmäisen vai neljännen luokan oppilas ja onko hän tyttö vai poika. Aion vertailla eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien oppilaiden vastauksia tutkimuksessani.

Haastattelut tulen tekemään koululle koulupäivien aikana huhtikuussa 2014. Molempien luokkien opettajien kanssa on asiasta jo sovittu ja koulun rehtorilta N.N.:ltä saatu tutkimukseen lupa. Vastaan mielelläni tutkimustani koskeviin kysymyksiin ja toivon, että saan mahdollisimman monta haastateltavaa. **Tähän tarvitsen teiltä vanhemmilta luvan**, joten olisitteko ystävällisiä ja palauttaisitte alla olevan lomakkeen allekirjoitettuna luokanopettajalle (N.N. tai N.N.) **31.3.2014 mennessä**.

Suuri kiitos kaikille!

terveisin

Minna Kosunen, puh. XXX XXX XXXX

Kosunen.Minna.K@student.uta.fi

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

- Lapseni saa osallistua
- Lapseni ei saa osallistua

tutkimukseen, joka koskee adjektiivien merkityksiä ja selittämistä ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla.

Lapsen nimi

Paikka ja päiväys

Huoltajan allekirjoitus

Liite 4. Tutkimuslupapyyntö Miedon koulun oppilaiden vanhemmille

TUTKIMUSLUPAPYYNTÖ

Hyvät vanhemmat!

Olen suomen kielen opiskelija Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksiköstä. Teen opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa aiheesta adjektiivien selittäminen ja ymmärtäminen ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla.

Tarvitsen tutkimuksen koehenkilöiksi 20-25 ekaluokkaista ja 20-25 neljäsluokkalaista. Olen parhailaan haastattelemassa Kankaan koulun oppilaita, joita sain tutkimukseeni yhteensä noin 30. Hyvän ja tarpeeksi laajan otoksen saamiseksi toivoisin saavani teidän koulultanne vielä mahdollisimman monta haastateltavaa.

Tutkimustilanne sisältää henkilökohtaisen noin 15 minuutin pituisen haastattelun. Kysyn jokaiselta oppilaalta erikseen 15 adjektiivin merkitystä – oppilaat saavat selittää merkityksen omin sanoin ja niin kuin he itse sen ymmärtävät: oikeita tai vääriä vastauksia ei tässä tapauksessa ole. Lisäksi kyselylomakkeessa on muutama valintatehtävä.

Kaikki vastaukset käsittelen luottamuksellisesti eikä lasten henkilöllisyys tule näkyviin mihinkään. Tutkimukseni kannalta oleellista on ainoastaan se, onko vastaaja ensimmäisen vai neljännen luokan oppilas ja onko hän tyttö vai poika. Aion vertailla eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien oppilaiden vastauksia tutkimuksessani.

Haastattelut tulen tekemään koululle koulupäivien aikana toukokuussa 2014. Olen saanut koulun rehtorilta N.N:ltä tutkimukseen luvan. Alaikäisten oppilaiden haastatteluihin tarvitsen kuitenkin **vielä myös teiltä vanhemmilta kirjallisen luvan**, joten olisitteko ystävällisiä ja palauttaisitte alla olevan lomakkeen allekirjoitettuna opettajalle tai rehtorille **2.5.2014 mennessä**.

Vastaan mielelläni tutkimustani koskeviin kysymyksiin

Suuri kiitos kaikille!

terveisin

Minna Kosunen, puh. XXX XXX XXXX

Kosunen.Minna.K@student.uta.fi

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN

- Lapseni saa osallistua
- Lapseni ei saa osallistua

tutkimukseen, joka koskee adjektiivien merkityksiä ja selittämistä ensimmäisen ja neljännen luokan oppilailla.

Lapsen nimi

Paikka ja päiväys

Huoltajan allekirjoitus

Liite 5. Kyselylomake ensimmäisen ja neljännen luokan oppilaille

Gradun kyselylomake

Selitä omin sanoin, mitä seuraavat sanat mielestäsi tarkoittavat.

Kaikki sanat vastaavat kysymykseen, **millainen** jokin tai joku on.

(Nelosluokkalaisille: ovat siis adjektiiveja.)

1. epäkäytännöllinen
2. tuliterä
3. arvokas
4. sopimaton
5. hiuksenhieno
6. salaperäinen
7. pitkäkyntinen
8. kömpelö
9. varakas
10. kiero
11. pisteliäs
12. sydämellinen
13. viehättävä
14. tomera
15. reilu
16. tyhmä
17. yliampuva
18. suoraselkäinen

Kumpi merkitys mielestäsi sopii kyseiseen adjektiiviin paremmin:

määrätietoinen:	määräilevä / kunnianhimoinen
silmiinpistävä:	liian kirkas / huomiota herättävä
turhamainen:	hienosteleva / tarpeeton, hyödytön
jäätävä:	kamala, järkyttävä / kylmä, jäinen
halpamainen:	alhainen, surkea / edullinen, halpa
mukiiinmenevä:	mukista juotava / kiva, sopiva
nenäkäs:	nokkava, näsäviisas / isonenäinen
mahtipontinen:	iso, muhkea / mahtaileva

Liite 6. Kyselylomake seitsemännen luokan oppilaille

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden laitos

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Minna Kosunen

Gradun kyselylomake

Selitä **omin sanoin**, mitä seuraavat sanat mielestäsi tarkoittavat.

Tehtävässä ei ole oikeita eikä väärä vastauksia, vaan tarkoitus on kertoa, mitä ne **sinun** mielestäsi tarkoittavat.

Kaikki sanat vastaavat kysymykseen, **millainen** jokin tai joku on.

1. epäkäytännöllinen
2. tuliterä
3. arvokas
4. sopimaton
5. hiuksenhieno
6. salaperäinen
7. pitkäkyntinen
8. kömpelö
9. varakas
10. kiero
11. pisteliäs
12. sydämellinen
13. viehättävä

14. tomera

15. reilu

16. tyhmä

17. yliampuva

18. suoraselkäinen

Alleviivaa seuraavista se merkitys, joka mielestäsi sopii kyseiseen adjektiiviin paremmin:

määrätietoinen:	määräilevä / kunnianhimoinen
silmiinpistävä:	liian kirkas / huomiota herättävä
turhamainen:	hienosteleva / tarpeeton, hyödytön
jäättävä:	kamala, järkyttävä / kylmä, jäinen
halpamainen:	alhainen, surkea / edullinen, halpa
mukimenevä:	mukista juotava / kiva, sopiva
nenäkäs:	nokkava, näsäviisas / isonenäinen
mahtipontinen:	iso, muhkea / mahtaileva

Liite 7. Tutkittavien adjektiivien sanakirjamerkitykset

Kielitoimiston sanakirja, Kotimaisten kielten keskus, 3., uud. p. 2012

epäkäytännöllinen

1. käytännön vaatimuksia vastaamaton, hankala(käyttöinen), epämukava
Epäkäytännöllinen huonekalu. Epäkäytännöllinen suunnitelma.
2. ihmisestä: käytäntöön sopeutumaton, avuton, saamaton, epätaloudellinen
Epäkäytännöllinen haaveilija.

tuliterä

1. aivan uusi, upouusi
Tuliterä auto.

arvokas

1. suuri-, kallisarvoinen, kallis, tärkeä
Arvokas taulu. Teos on kirjallisestikin arvokas. Arvokas neuvo.
2. arvossa pidetty, arvontoa nauttiva, kunnioitettava
Arvokkaita vieraita. Vanha, arvokas sanomalehti.
3. arvokkuutta osoittava, juhlallinen, vakava *Arvokas käytös.*
Kirjoituksen arvokas sävy. Arvokkaan asiallinen.
4. paljon maksavasta, hinnakkaasta paremmin: kallis

sopimaton

1. joka ei sovi
Astmaatikolle sopimaton ilmasto. Olla sopimaton jhk tehtävään. Opettajaksi sopimaton henkilö.
Sairastui syötyään jotakin sopimatonta. Vieraat saapuivat sopimattomaan aikaan.
2. rivo, säädytön, törkeä
Sopimaton kielenkäyttö. Tehdä sopimattomia ehdotuksia.

hiuksenhieno

1. hieno (kapea, ohut) kuin hius, erittäin hieno
Hiuksenhieno viiva. Hiuksenhienoa tarkkuustyötä. Hiuksenhieno [= erittäin pieni] ero.

salaperäinen

1. alkuperältään t. laadultaan selvittämätön, arvoituksellinen, selittämätön, mystinen, hämärä
Salaperäinen ilmiö, katoaminen. Salaperäinen lumous, tunnelma. Salaperäinen hymy. Hänessä on jotakin salaperäistä.

pitkäkyntinen

1. **adj.** *Pitkäkyntinen nainen.*
2. **subst., kuv.** varas

Rahat joutuivat pitkäkyntisten haltuun.

kömpelö

1. liikkeissään jäykkä, kankea, avuton, hidas, joustamaton

Kömpelö tanssittaja. Kömpelöt kädet. Kanalintujen kömpelö ruumis. Kömpelö käytös. Kömpelö yritys tilanteen korjaamiseksi.

2. karkeatekoinen, epämielinen, alkeellinen, kehittymätön

Kömpelöt kivikautiset työkalut. Kömpelöt kengät. Kömpelö, harrastelijamainen runo.

varakas

1. jolla on (melko runsaasti) omaisuutta, (melko) rikas, vauras, hyvinvoiva

Varakas liikemies. Varakasta väkeä. Hän on lähtöisin varakkaasta kodista.

kiero

1. kierteinen, käristynyt, vino, väärä, karsas

Kiero lauta. Kiero selkäranka. Kiero kuin korkkiruuvi. Sukansaumat kierossa. Puu kasvaa kiero, kieroksi.

Erik. silmistä joiden katse ei kohdistu samaan pisteeseen; tällaisesta katseesta. *Kierot silmät. Katsoa kiero. karsastaa*

Kuv. *Katsoa jkta kiero. suhtautua jkhu epäsuopeasti, tyyli, karsaasti, epäillen*

2. **Kuv.** viekas, kavala, katala, petollinen

Tekopyhä ja kiero ihminen. Umpikiero. Turvautua kiero. peliin. Kiero. kasvanut [= kieroutunut] luonne.

pisteliäs

1. kärkevä(sanainen), ivallinen, piikikäs

Pisteliäs arvostelija. Pisteliäs huomautus, äänensävy.

sydämellinen

1. sydämeä tuleva, hyväntahtoinen, hyväsydäminen, herttainen, rakastettava

Sydämelliset kiitokset. Sydämellinen vastaanotto. Isäntäväki oli hyvin sydämellinen.

viehättävä

1. ihastuttava, miellyttävä, suloinen, herttainen

Viehättävä pieni mökki. Illan viehättävä emäntä. Viehättävä käytös.

tomera

1. tarmokas, reipasotteinen, ponteva, topakka, jämerä

Tomera miehenalku.

reilu

1. suora, rehti, vilpittön

Reilu kaveri. Reilu peli. Tuo ei ollut reilua poikaa kohtaan.

2. aito, oikea, kunno(lli)nen, rehellinen

Reilua suomalaista kotiruokaa. Reilut kumisaappaat.

3. kitsastelematon, runsas, reipas, roima

Reilu korvaus vaivannäöstä. Reilu alennus. Reilun metrin jäljessä voittajasta. Leikkasi leivästä reiluja [= paksuja, isoja] viipaleita.

tyhmä

1. käsityskyvyltään, älyltään heikko, yksinkertainen, heikkolahjainen, kovapäinen, hölmö, typerä; oppimaton, tietämätön

Tyhmä ihminen. Auttamattoman tyhmä koira. Tyhmä kuin saapas. Yksi tyhmä kysyy enemmän kuin kymmenen viisasta ehtii vastata. SL. Olinpa tyhmä, kun en tuota tiennyt! Tyhmempikin jo huomaa, että - -

Tietotekn., ark. *Tyhmä pääte* tietokonepääte jolla ei ole omaa prosessointikykyä

2. ajatuksista, puheista, teoista: epäviisas, harkitsematon, lyhytnäköinen

Tyhmä neuvo. Olisi tyhmää lähteä tuollaiseen myrskyyn.

yliampuva

1. **kuv.** liioitteleva, liioiteltu, yliammuttu

Yliampuvaa kehumista. Näytelmäsovituksen yliampuva tyyli.

Yliampuvasti Pukeutua yliampuvasti. Reagoi kritiikkiin yliampuvasti.

suoraselkäinen

1. *Suoraselkäinen tuoli.*

Vars. kuv. järkkymättä ja rehellisesti ihanteissaan, kannassaan, mielipiteissään pysyvä, peloton, nöyristelemätön

Suoraselkäinen valtiomies.

Valintatehtävän adjektiivit:

määrätietoinen

1. päämäärästä tietoinen, kiinteästi jhk suhtautuva

Määrätietoinen ja lujatahtoinen ihminen. Määrätietoinen harjoittelu. Työskennellä määrätietoisin liikkein. Määrätietoinen politiikka.

(määräilevä / kunnianhimoinen)

silmiinpistävä (*rinn. silmänpistävä*)

1. huomiota herättävä; ilmeinen, selvä

Silmiinpistävä yhtäläisyys. Silmiinpistävän räikeä vaatetus. Silmiinpistävän hyvä järjestys.

(liian kirkas / huomiota herättävä)

turhamainen

1. omaan ulkonäköön, edustavuuteen tms. liiaksi huomiota kiinnittävä, koreilunhaluinen; tällaista osoittava

Itserakas ja turhamainen mies. Turhamainen hiuskiehkura otsalla.

(hienosteleva / tarpeeton, hyödytön)

jäätävä

1. viiltävän kylmä, hyinen, jäinen

Jäätävä tuuli. Jäätävän kylmä huone.

kuv. *Jäätävä katse. Tervehtiä jäätävän kohteliaasti. Seurasi jäätävä hiljaisuus.*

(kamala, järkyttävä / kylmä, jäinen)

halpamainen

1. moraaliltaan alhainen, matalamielinen, katala

Halpamainen ihminen, teko. On halpamaista pettää ystäviään.

(alhainen, surkea / edullinen, halpa)

mukiinmenevä

1. kohtalainen, laatuunkäypä, tyydyttävä, sopiva

Mukiinmenevää ruokaa. Olla mukiinmenevässä kunnossa.

(mukista juotava / kiva, sopiva)

nenäkäs

1. ivallisesti huomautteleva, ivallinen, näsäviisas, nokkava

Nenäkäs nuorimies. Nenäkäs huomautus.

(noikkava, näsäviisas / isonenäinen)

mahtipontinen

1. mahtailtava, mahtava, pöyhkeä, suurellinen, suurieleinen, -sanainen, korkealentoinen, paatoksellinen, pateettinen

Mahtipontinen puhuja. Mahtipontinen runo, julistus.

(iso, muhkea / mahtailtava)

Liite 8. Taulukko ensimmäisen luokan oppilaiden vastauksista

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>epäkäytännöllinen</i>	käyttäytyy huonosti, kiusaa, tekee väärin	<i>että on kiusannu tai jotain semmosta; töniminen; se ei käyttäydy niin hyvin; ei tottele jotaki</i>	11
	jotain, jota ei voi käyttää, toimimaton	<i>roina, joka hajoaa heti eikä sillä ole mitään tekemistä; rikki tai huonos kunnos; toimii huonosti</i>	7
	jotain, jota ei käytetä, tarpeeton	<i>sitä ei käytetä, välillä käytetään; ettei sitä tarvita</i>	2
	muu	<i>sellainen, joka laiskottelee; ei käytä asioita niin kuin ne on tarkoitettu käyttämään; hyväkäyttöksinen</i>	3
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tuliterä</i>	terävä keppi ja tuli	<i>jos vaikka keppi olis tulella; jos ampuis jousipyssyllä ja siinä olis paperia ympärillä nuolen päällä joka palais; terä jossa on tulta</i>	6
	tulitikku	<i>ku tulitikus on sellainen pää (ku se niinku sytyttää sen); ihminen nuotiolla käyttää tulitikkua</i>	4
	tuli, tulinen	<i>tuli; tulinen</i>	3
	uusi	<i>uusi</i>	1
	muu	<i>terävä, vahva; paha juttu; todella nopea; joku lelu voi olla sen nimen</i>	4
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>arvokas</i>	konkreettinen esine	<i>esim. 200 € ja joku varastaa sen; vaikka lompakko; mun lempikoru</i>	4
	vanha esine	<i>sellainen esine joka on ollu jonku rakkaan tädin joka on jo kuollu; joku esine on tosi arvokas ja vanha</i>	3
	tärkeä	<i>semmonen esine, mikä on tärkeä eikä halua heittää sitä pois; että se on tärkeä ihmiselle, ainutlaatuinen</i>	3
	hieno	<i>hieno ja kaikki tykkää</i>	3
	aarre	<i>sellainen että on löytäny vaikka jonku aarrepaikan; tarkoittaa jotain aarretta, jos löytää merirosvo-arkun, niin se olis arvokasta</i>	2
	rikas	<i>sellainen jolla on tosi paljon rahaa, mutta se ei jaa niitä</i>	2
	harvinainen	<i>sitä ei kovin monet saa</i>	1
	muu	<i>kuningas on arvokas, sillä on paljon rahaa, presidenttiki on arvokas; arvollinen esim. ihminen on arvokas</i>	2
	ei vastausta		5

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sopimaton</i>	tekee väärin, käyttäytyy huonosti	<i>että on tehny jotain typerää, vaikka tietää, ettei olisi saanut tehdä niin; ettei viittaa, jos on asiaa; rikkoo lupaukset</i>	7
	jokin tai joku ei sovi johonkin	<i>joku kaveri ei sovi leikkiin; ei sovi johonki juttuun; ettei oo sopiva</i>	6
	jostain ei ole sovittu	<i>jos vaikka menee kaverin luo eikä ole sopinut siitä</i>	2
	ei sovi riitaa	<i>ettei sovi kenenkää kaa mitää riitaa tai jotain</i>	2
	muu	<i>niinku vaate jolleki ihmiselle (ei sovi); leffa on sopimaton jonkin ikäiselle; se ei sovi hyväksi ihmiseksi; jos menee kylään ei saa ahmia kaikkia itsellensä, vetää lelun toisen kädestä; sopivallinen</i>	5
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>hiuksenhieno</i>	jotain hiuksiin liittyvää	<i>jollaki on hienot hiukset; hiukset on vaikka itten mielestä hienot; on hieno letti ja kampa; vaikka rokkitähdet laittaa hiukset hienosti; jos on kikkuralla hiukset</i>	13
	hieno	<i>tosi hieno juttu; hieno väriltään</i>	6
	muu	<i>sulla on hienot vaatteet ja sanoo toisen omia rumiksi, kovistelee, että mulla on hienommat vaatteet ku sulla; kaunistelija</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>salaperäinen</i>	joku on salainen, joku salailee jotain, jollakin on salaisuuksia	<i>että joku vois salata jotaki eikä kertois mitä se suunnittelee; että salaillee jotain, ei näytä kavereille; se on tosi salainen, sitä ei tiedä, missä se on</i>	12
	outo, vieras	<i>sellainen, jota ei tunneta, ei hoksata, että se on tehnyt jonku asian; ei oikein tiedä yhtään, millainen on; tekee outoja juttuja</i>	4
	piilossa oleva, piileskelevä	<i>piilossa; piilottelee kaikkia tavaroita ja antaa vihjeitä</i>	3
	muu	<i>jos vaikka huijaa nimensä; teeskentelee, köyhä esittää olevansa rikas</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pitkäkyntinen</i>	jollakin on pitkät kynnet	<i>semmonen jolla on pitkät kynnet; jos on tekokynnet tai kasvattaa pitkät kynnet; äitillä on pitkät kynnet, joskus koristekynnet; sillä on pitkät kynnet, esim. koiralla</i>	16
	muu	<i>teräväkyntinen; kissa; noita; jos soittaa viulua ei saa olla pitkät kynnet; kaunistelija</i>	6
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kömpelö</i>	kaatuu, kaatuilee, kompastelee	<i>sellainen joka kaatuu aina, kaatuu kantoon maassa; se kompastuu kaikkeen, mitä se ei nää tiellänsä; sellainen, joka kaatuu koko ajan ja lyö päänsä</i>	16
	huono	<i>vaikka jotaki hommaa tekee, niin se menee pieleen; huono tasa-paino</i>	3
	hölmö, hassu	<i>tarkoittaa sitä, ettei niinku tajua mitää; joku tosi kummallinen ja hassu</i>	2
	vanha ihminen	<i>jos on jalka kipee, niinku muorilla kantapää; vaikka vaari kaatuis koko ajan johonki, jos se menis kaupungille, se kaatuis banaanin-kuoreen</i>	2
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>varakas</i>	on paljon rahaa, on varaa johonkin, rikas	<i>on varaa ostaa esim. tosi hieno talo; tosi tosi paljon rahaa; sillä on varaa kaikkiin lentoihin</i>	7
	varaaminen, varautuminen	<i>sellainen, se varais vaikka kei-nuja; että se varautuu kaikkeen; joku vara-asia; sillä on varalta jotain, jota joku tarvis</i>	6
	varas	<i>varkaus, varastaa kaupasta rahaa; se on joku varas tai jokin sellainen; rosvo</i>	4
	muu	<i>se tarkoittaa ehkä köyhää</i>	1
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kiero</i>	jokin on kierossa, solmussa	<i>että on kierossa joku juttu, ei saa auki, joku solmu; sen pitää mennä mutkittain solmuhun; kierot silmät</i>	4
	ilkeä, tekee toisille jekkuja	<i>tekee ikäviä juttuja toiselle; se on hyvin paha, tekee pahoja kepposia; se on tosi ärsyttävä, kertoo toisten salaisuuksia, lyö</i>	8
	huijari, varas	<i>joku kiero varas, varastaa koko ajan rahaa pankista, kissakin voi olla; huijaa; rosvo</i>	4
	kiusaa, on kummallinen	<i>kiusaa kaveria, ottaa salaa kuvan eikä näytä sitä sille itelle; tekee jotain kummallista; se yrittää vaikka aina kiusata, keksii kummallisia juonia</i>	3
	muu	<i>on jotenki vaikka vikkellä; hassu</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pisteliäs</i>	jokin pistää tai pistelee, jossakin on piikkejä	<i>että pistelee joka paikkaan, nokkonen pistää; se voi olla niinku siili joka pistelee; pistää koko ajan sormeen; joku astuis tikun päälle, se tuntuu pisteliäältä; näppylöitä, joissa on piikkejä/pisteitä, on esim. astunu merisiilin päälle</i>	11
	jokin terävä tai piikkäs esine tai eläin	<i>vähä niinku ampiainen; mehiläisen ja nuppineula; piikki; vaikka lasinsiru; terävä</i>	4
	muu	<i>se pelkää pistoja; se piikittää koko ajan, pistäytyy käymään; että se kiusaa; kiukkuinen; lyhyt pinna, hermostuu helposti</i>	5
	ei vastausta		5

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sydämellinen</i>	kiltti, hellä, auttavainen, ymmärtäväinen	<i>hyvin ystävällinen, välittää myös muistaki; hellä, vaikka äiti on mulle hellä, ei huuda, tekee hyviä asioita, auttaa; että se ajattelee toista; kiltti ja lempeä</i>	12
	joku rakastaa	<i>joku rakastaa toista niin se on; se tykkää toisesta ja leikkii; on niinku rakastunu; että vaikka tykkää toisesta, lohduttaa sitä</i>	9
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>viehättävä</i>	hieno, kaunis	<i>sellainen joka on tosi kaunis; joku hieno; hienonnäköinen; söpö</i>	10
	tykkää paljon jostakin	<i>että tykkää toisesta niinku paljon, leikkii sen kans aina; jos on ihas-tunut johonkin</i>	3
	kiva	<i>ystävällinen ja kiva</i>	3
	tukka heiluu tuulessa	<i>kun juoksee, niin tukka heiluu; joku kävelee kaupungilla, koristellu sen kynsiä, tukka heiluu tuulessa</i>	2
	negatiivinen merkitys	<i>jotain semmosta, että vie jotain, mutta ei näytä kavereille; on sellainen ärsyttävä, ei ole ystävällinen</i>	2
	muu	<i>siitä tykätään; kaunistelija</i>	2
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tomera</i>	villi, ketterä, liikkuva	<i>esim. kun kissa on villi; liikkuva, ei pysy paikoillaan</i>	5
	touhukas, toimelias	<i>semmonen touhukas, tekee aina kaikkea; tarttuu heti toimeen</i>	4
	vihainen	<i>vähä kiukkuinen; pahoittanu jostain mielensä, ei yhtään naurata, vihainen ilme; sellainen joka tiuskii</i>	4
	määräilevä	<i>käskee kaikkia; että se komentelee paljon</i>	3
	muu	<i>monipuolinen; olis toisten kaverina joka kerta</i>	2
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>reilu</i>	pelissä: antaa vuoron ja tekee tasaväkiset jaot, ei huijaa eikä töni	<i>vaikka jalkapallos reilu, ettei töni; reilu jako jalkekikes, ei kamppaa, tasaväkiset joukkueet, ei töki toista; tekee reilut jalkapallojaot; että se antaa kaikille samat oikeudet eikä huijaa missään pelissä</i>	7
	ottaa kaikki mukaan leikkiin	<i>leikkii kaikkien kans; sellainen joka päästää toiset leikkiin; että se ottaa kaikki huomioon</i>	6
	ei huijaa	<i>ei valehtelee, ei huijaa; oikeat säännöt, ei huijaa</i>	4
	antelias	<i>joka jakaa kaiken; antaa kaikkea</i>	3
	kiltti	<i>on kiltisti, puhuu kauniisti kavereille; ettei tee mitää ilkeää</i>	2
	muu	<i>auttaa toista (jos vaikka tiputtaa kynän, se auttaa sitä); jos on sattunut joltain toista, niin myöntää sen</i>	2
	ei vastausta		1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tyhmä</i>	kiusaa, lyö, potkii, haukkuu	<i>vaikka lyö ja potkii ja kiusaa; se kiusaa, puhuu rumasti toiselle; ärsyttävä, joka vain kiusaa; joka kiusaa koko ajan pienempiänsä, tönii toisia, haukkuu toisia tolloiksi; kampitaan ja tönitään toisia trampalla; väittää vastaan eikä kerro totuutta, hakkaa koko ajan toisia</i>	15
	ilkeä, ärsyttävä	<i>se on ilkeä; sellainen, josta ei yhtään pidä, ärsyttävä, ärsyttävämpi kuin voi olla</i>	4
	muu	<i>ei oo kovin kiva; huono; on tyhymä</i>	3
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>yliampuva</i>	ampuu yli (konkreettisesti)	<i>jos joku ampuu, niin se ampuu aina sen maalitaulun ylitte; yli viivan, mestaruus, jousipyssyllä ampuu maalitaulun yli; ampuu kaiken yli</i>	7
	ampuu pyssyllä	<i>joku sota olis, joka koko ajan ampuu huti; niinku joku pyssy ampuu tosi kauas</i>	3
	ampuu liikaa	<i>se ampuu liikaa eläimiä luonnosta; että se ampuu paljon</i>	3
	muu	<i>määrää kaveria vähän liikaa, menee yli; menee jonkun yli tosi nopeasti; yli-innokas; liian energinen; kiva ja hyvä kaikessa</i>	6
	ei vastausta		6

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>suoraselkäinen</i>	jollakin on suora selkä	<i>sillä on tosi suora selkä</i>	7
	selkä on suorassa	<i>jos joku niinku seisoo, niin joku pyytää laittamaan selän suoraksi; että pitää koko ajan selän suorassa; kuninkaalliset kulkee selkä suorassa</i>	6
	ryhdikäs	<i>se on liian ryhdikäs, niinku paperi; tosi ryhdikäs</i>	4
	sanoo suoraan	<i>sanoo suoraan asiat</i>	1
	muu	<i>se on koko ajan vain suorassa; tavallinen ihminen; pitkä</i>	3
	ei vastausta		4

Liite 9. Taulukko neljännen luokan oppilaiden vastauksista

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>epäkäytännöllinen</i>	huonosti käyttäytyvä	<i>tavat on vähän huonot; vieraat ei olis kovin kivasti käyttäytyviä; käyttäytyy väärin; sellainen mikä ei noudata sääntöjä</i>	6
	jotain, jota ei käytetä, hyödytön ja tarpeeton	<i>jotain tavaraa ei käytetä usein; ei ole kovin hyödyllinen eikä sitä tarvi edes paljon; tarpeeton, sellaista mitä ei käytä; sillä ei tee mitään</i>	7
	jotain, jota ei voi käyttää	<i>sellainen tavara mitä ei voi käyttää; (sitä) ei ole, se on rikki</i>	3
	muu	<i>ei ihan normaali; ilkeä</i>	1
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tuliterä</i>	uusi, aivan uusi, upouusi	<i>sellainen tosi uusi, jota ei ole käytetty</i>	14
	uusi + konkreettinen esimerkki	<i>esim. auto on uusi</i>	1
	hyvä + konkreettinen esimerkki	<i>esim. trampoliinin jouset on oikein joustavat</i>	4
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>arvokas</i>	konkreettinen esine	<i>kulta-arkku; perhe ja lompakko; esim. kultaesine</i>	6
	tärkeä, tarpeellinen	<i>sellainen mistä ei halua luopua; ei ole turha, esim. esine tai ihminen, hyvin tärkeä</i>	5
	kallis	<i>joku esine on arvokas, siitä saa paljon rahaa, jos sen myy</i>	4
	vanha esine	<i>joku vanha tavara, saatu vanhalta sukulaiselta tai vain on kalliita; ei saisi mennä hukkaan eikä rikki, voi olla vanhaki esine; jokin vanha esine, arvoltaan arvokas</i>	3
	muu	<i>paljon pidetty, kuninkaallinen; se on niinku kuuluisa</i>	2
	ei vastausta		1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sopimaton</i>	tekee väärin, käyttäytyy huonosti	<i>käyttäytyy huonosti, niinku ei pitäisi; rikkoo sääntöjä; käyttäytyy sopimattomasti, kiroilee, kiusaa; ei ole kovin soveliasta</i>	10
	jokin ei sovi johonkin	<i>ei sovi johonki juttuhun; ei kuulu joukkoon; esim. huonekalu ei sovi muitten sävyyn</i>	5
	koko ei sovi	<i>joku vaate ei sovi, se on joko liian iso tai liian pieni</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>hiuksenhieno</i>	kaunis, hieno	<i>kaunis, justiin ja justiin kaunis tai hieno; oikein hieno</i>	7
	jotain hiuksiin liittyvää	<i>hiukset on kammattu hyvin tai hienon väriset; hiukset on hienot</i>	5
	tarkka	<i>joku juttu on tosi tarkasti tehty; millintarkka</i>	3
	hauras, ohut	<i>hauras; pitkä, ohut, vähä kiiltävä</i>	2
	muu	<i>hienosteleva</i>	1
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>salaperäinen</i>	salailee, piilottelee jotakin	<i>jos peittelöö jotaki asiaa; ei kerro kaikkea mitä tekee (seikkailee kaupungilla tai jotain); jotenki että salailis</i>	6
	outo, omituinen, vieras	<i>sellainen, mistä ei tiedä kaikkea; ihmeellinen; vähä outo; omituinen; arvaamaton</i>	6
	salainen	<i>salainen joka ei näyttäydy kovin usein; salainen, epäilyttävä</i>	2
	hiljainen	<i>on tunnilla hiljaa, ei katto sinne minne pitäis; on tosi hiljaa, vähä kattelee ympärillensä, välillä menee johonki outoihin paikkoihin</i>	2
	varas	<i>vaikka rosvo voi olla</i>	2
	muu	<i>utelee asioita</i>	1
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pitkäkyntinen</i>	pitkät kynnet	<i>sellainen jolla on pitkät kynnet; karhut on pitkäkyntisiä; että olis pitkät kynnet</i>	8
	ilkeä, paha	<i>sellainen vähän ilkeän tapainen; ehkä vähän väkivaltainen; ovela, viekas; ilkeä; paha</i>	7
	varas	<i>sellainen joka varastaa toisen tavaroita; varastaa asioita; varas</i>	4
	muu	<i>se on kateellinen</i>	1
	ei vastausta		1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kömpelö</i>	kaatuu, kaatuilee, kompastelee, ei pysy pystyssä	<i>sellainen joka kaatuu vaikka usein kiveen; ei pysy pystys, koko ajan kaatuilee; sellainen joka kaatuilee paljon; esim. kompastuu</i>	12
	ei osaa, epäonnistuu, mokailee	<i>sellainen, joka ei oikein osaa mitään, muna kaiken; se ei onnistu kaikis jutuissa; tekee paljon mokia, mokaileva; sille käy aina jotain; epäonnistuu jossakin, ei pääse rappuja ylös</i>	6
	muu	<i>laiska, joka ei jaksa nousta sohvalta; huolimaton; ei pysty kunnolla kävelemään</i>	3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>varakas</i>	rikas, on paljon rahaa	<i>rikas; ihminen on rikas, ei ole hätää työasioissa; sillä on paljon rahaa ja melkein kaikkea</i>	17
	muu	<i>se varastelee</i>	1
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kiero</i>	paha, ilkeä, viekas	<i>paha tai rosvo; sellainen juoniva; viekas; sellainen joka tekee kiusaa</i>	8
	huijari	<i>huijaa; sellainen, joka pitää kaiken omana tietonaan; on tehnyt jonkun jutun eikä kerro, että on itsekin ollut mukana</i>	3
	jokin on kierossa (konkreettisesti)	<i>esim. joku puu kasvaa vähän kieroon; silmät on kierossa</i>	3
	muu	<i>tinkii kaupanteossa tosi paljon, että pitäisi vähemmän maksaa; sen kans ei pystyisi oikein puhumaan mistään</i>	2
	ei vastausta		5

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pisteliäs</i>	terävä, piikikäs/ konkreettinen esimerkki	<i>kimalainen tai hyttynen; niinku nuppineula, sellanen niinku terävä; nokkonen; terävä joku juttu; piikikäs</i>	7
	pistää, pistelee	<i>se vaikka sattuu; se pistelee</i>	3
	muu (abstrakteja selityksiä)	<i>hyvin yksitoikkoonen, haluaa kertoa kaiken; säästäväinen ihminen; tarkka, tiukka; kyselee jotain koko ajan; ilkeä; sellainen, joka ilkkuu ja kiusaa, ilkeä ja itsekäs</i>	6
	ei vastausta		5

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sydämellinen</i>	kiltti, auttavainen	<i>semmoinen kiltti ja antelias; hyvä kaveri, kiltti kaikille; kiltti ja auttavainen; joka auttaa toisia ja on tosi ystävällinen</i>	6
	ystävällinen	<i>mukava; ystävällinen; on kohtelias</i>	5
	välittävä, huolehtiva	<i>välittää toisista, huolehtii; tosi välittävä, välittää toisista ihmisistä; ajattelee muita</i>	3
	muu	<i>sellinen, jolla on hyvä sydän; tykkää kaikista; vaikka tykkää jostain; sellainen joka ei ajattele pahaa toisista; läheinen; tosi tunteellinen, osaa arvostaa ystäviä ja perhettä eli muita ihmisiä</i>	7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>viehättävä</i>	kaunis	<i>kaunis, osaa tehdä toisen iloiseksi; kaunis, vetää kaikkia puoleensa; sievä; tosi kaunis; kaunis ihminen</i>	11
	hieno, ihana	<i>joku vaikka hieno; ihana tai hieno</i>	5
	hauska	<i>vähä niinku hassu; hauska tai kiva</i>	4
	muu	<i>aika moni tykkää siitä</i>	1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä adjektiiveista	vastaajien määrä
<i>tomera</i>	touhukas, ahkera, tekee paljon	<i>varmaan aika touhukas, auttaa mielellään; tekee pyytämättä kaikkia asioita; tosi ahkera, tekee paljon; tekee kaikenlaista</i>	10
	vauhdikas, reipas, vikkela	<i>vauhdikas, innokas, hyväntuulinen; energinen; reipas; tosi vikkela</i>	4
	negatiivinen merkitys	<i>vähä pahantuulinen; vähä-älyinen; määräilevä</i>	3
	muu	<i>Tonttu Tomera</i>	2
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä adjektiiveista	vastaajien määrä
<i>reilu</i>	ei huijaa, puhuu totta, pitää lupaukset	<i>jos sanoo salaisuuden, niin pitää sen; sellainen joka ei valehtelee; sopimukset pysyy; se puhuu totta</i>	7
	tasapuolinen, antelias	<i>tasapuolinen, ajattelee muitakin kuin ittiänsä; jakaa kaiken tasan; antaa toiselle jos pyytää</i>	7
	ottaa kaikki mukaan leikkiin	<i>antaa kaikkien tulla mukaan leikkiin eikä jätä ketään yksin</i>	3
	muu	<i>kiltti; ei ole yhtään itsekäs</i>	2
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tyhmä</i>	kiusaa, ärsyttää	<i>ärsyttävä, pettää lupaukset, kiusaa; ärsyttää ja kiusaa</i>	6
	ei tiedä/tajua jotain asiaa	<i>ei tajua mitää ja jos sille sanoo jotain, niin se kysyy heti sen jälkeen, että mitä?; ei ymmärrä kaikkea mitä sanotaan</i>	5
	tekee väärin, käyttäytyy huonosti	<i>teköö vääriä asioota, jos ihmistä haukkuu, voi sanoa tyhmäksi; käyttäytyy tyhmästi, väittää kaikes vastaan</i>	3
	ilkeä	<i>ilkeä toisille, semmonen mistä kukaan ei pidä; että se on ilkeä</i>	3
	muu	<i>esim. jossain pelis rikkoo toisen omaisuutta; ottaa enemmän ittelleen</i>	2
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>yliampuva</i>	liioitteleva	<i>menee vähän liian pitkälle; sellainen, joka liioittelee; ajattelee liian isosti jonki asian</i>	5
	vaatteisiin liittyvä	<i>liian avonaiset vaatteet; yliampuvat vaatteet, esim. avonaiset talvella tai liian värikkäät</i>	2
	ampuminen konkreettisesti	<i>metsästäjä, joka haluaa vain ampua eläimiä, ampuu liikaa eikä rajoitetusti; ampuu yli jostain maalitaulusta</i>	2
	muu	<i>tekee kaikkea turhaa; uhkarohkea; riehakas; nopea; yliherkkä; sellainen että kiusaa ja on väkivaltainen</i>	6
	ei vastausta		6

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>suoraselkäinen</i>	suora selkä/ryhti	<i>hyvin tottelevainen, ei tee paljon mitää, seisoo ryhti suorana; istuu suorassa; sillä on suora selkä; sillä on ainaki hyvä ryhti</i>	6
	rehellinen, reilu	<i>rehellinen; reilu ja mukava; ryhdikkäs, ei tahdo pahaa toisille</i>	4
	suorapuheinen	<i>se kertoo aina kaiken eikä salaa mitään; sanoo asiat suoraan</i>	2
	muu	<i>kaiken pitää olla just eikä melkein; komea; hienostunut; luulee tietävänsä kaikki; lattia on suoraselkäinen</i>	5
	ei vastausta		4

Liite 10. Taulukko seitsemännen luokan oppilaiden vastauksista

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>epäkäytännöllinen</i>	hyödytön, tarpeeton, jotain, jolla ei ole käyttöä	<i>jokin asia, jolla ei tee yhtään mitään; hyödytön, ei ole järkevää käyttöä; asia jota ei välttämättä tarvita; turha; sellainen, joka ei sovi oikein mihinkään tai on huono; asia, josta ei ole hyötyä siinä hetkessä; sitä ei käytetä arjessa paljon</i>	14
	jotain, jota ei voi käyttää	<i>sellainen esine, mitä ei voi käyttää; ei voi käyttää</i>	4
	huonosti käyttäytyvä	<i>ei käyttäydy, huonot tavat; huonotapainen</i>	4
	jotain on vaikea käyttää	<i>asiaa on vaikea käyttää; vaikeasti tehtävä (vaikeampi kuin normaalisti)</i>	2
	muu	<i>erilainen kuin pitäisi; ei niin tuttu/jokapäiväinen tapa; mikä on rikki tai puoliksi rikki; mennyt asia</i>	4
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tuliterä</i>	uusi, upouusi, tosi uusi	<i>upouusi; tosi uusi; uusi, hieno; uusi, huippukunnossa</i>	17
	uusi + konkreettinen esine	<i>uusi esine; uusi vempain; täysin uusi tavara tai asia; aivan uusi, esim. suoraa tehtaalta tullut uusi pyörä; vaikka uusi moperi; jollakin on joku uus juttu</i>	7
	hyväkuntoinen	<i>upea ja täydellinen; hyvässä kunnossa</i>	2
	muu	<i>nopea; tarkka</i>	2
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>arvokas</i>	kallis	<i>rahanarvoinen, kallis; miljoonan-arvoinen; on maksanut paljon; hintava; paljon maksava, kallis</i>	13
	tärkeä	<i>sellainen, mikä on tärkeä asia/esine; tärkeä, korvaamaton; jokin jolla on paljon arvoa; tärkeä asia/ihminen</i>	7
	sekä kallis että tärkeä	<i>sillä on raha-arvoa tai tunnearvoa; se on hyvin tärkeä ja kallis asia, joka on maksanut paljon tai omistajalla on siihen liittyen paljon muistoja, jotka tekee siitä arvokkaan; kallis tai todella tärkeä asia</i>	5
	konkreettinen esine	<i>kultaa tai arvokiviä; kultaa tai muuta arvokasta; esimerkiksi joku koru voi olla arvokas</i>	3
	ei vastausta		2

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sopimaton</i>	jokin ei sovi johonkin/jollekin, epäso-piva	<i>ei sovi johonkin/joukkoon/tilanteeseen/asiaan/lapsille/kellekkää; ei ole sopiva ikäluokkaan; esim. K18-elokuvat ovat liian nuorille sopimattomia; ei sopiva; epäso-piva siihen yhteyteen</i>	13
	jotain, jota ei saa tehdä tai sanoa	<i>mikä ei sovi tai sitä ei sovi sanoa esimerkiksi kirosana; jos sanoo esim. koulussa jotain tyhmää, niin sellaiset asiat ovat sopimattomia sinne; on esimerkiksi sana, minkä käyttö ei sovi kyseiseen tilanteeseen; rumasti sanottu/tehty</i>	7
	käyttäytyy huonosti	<i>ei asiallinen, käyttäytyy huonosti esim. juhlissa; huonot käytöstavat; ei sovi, ei tottele</i>	4
	muu	<i>ei ole sovittu</i>	1
	ei vastausta		5

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>hiuksenhieno</i>	hieno, tarkasti tehty	<i>erittäin hieno ja viimeisen päälle laitettu; joku hieno esine tai joku; hieno ja todella tarkasti tehty; todella hieno ja upea</i>	13
	ohut	<i>todella ohut asia, joka on hieno; pieni/ohut; todella/tosi ohut</i>	7
	muu	<i>tosi helposti särkyvä; lähellä</i>	2
	ei vastausta		8

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>salaperäinen</i>	erikoinen, mystinen, erilainen, jännittävä	<i>erikoinen ja arvoituksellinen, josta ei tiedetä paljon; jännä asia, mitä ei vielä tiedetä kunnolla; on erilainen, kukaan ei tiedä hänestä mitään; vihjaileva; mysteerinen; kovin moni ei tiedä jostakin paljoo</i>	12
	outo, kummallinen, epäilyttävä, hiljainen	<i>epäilyttävä, ei kerro kaikkia asioita, on outo; käyttäytyy omituisesti; ei kerro kaikkea; ihminen, joka on kummallinen; ei ole paljon tietoa ja tekee jotain outoa; se ei kerro melkein kellekkään mitään, joten harvat arvaa ja lopuille ei kerrota</i>	9
	salainen, joku salaa jotakin	<i>salainen juttu; salaa asioita; joku joka salaa jotain</i>	6
	ei vastausta		3

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pitkäkyntinen</i>	varas	<i>varas tai joku muu näpistelijä; rosvo; varas; roisto; varastaa tai himoita jotain, mikä ei ole hänen</i>	12
	ilkeä	<i>semmonen joka on ilkeä; ilkeä ja toisia arvosteleva ihminen</i>	4
	pitkät kynnet	<i>pitkät kynnet</i>	4
	muu	<i>tyhmä, kiusaaja; itserakas; valehtelee</i>	3
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kömpelö</i>	kaatuu, kaatuilee, kompuroi, kompastelee	<i>henkilö, joka kaatuu helposti; kaatuilee paljon; kompuroi joka päivä; kompasteleva</i>	13
	epäonnistuu, tekee virheitä	<i>useimmat asiat menee päin puuta; muna asioita; ei onnistu ja törpöilee; rähmäkäsi</i>	6
	rikkoo, hajottaa	<i>ihminen tai eläin, joka kaataa tai rikkoo koko ajan jotakin; tuhoaa vahingossa kaikkea</i>	5
	muu	<i>joku joka loukkaa itseään jatkuvasti; joku ei osaa liikkua kunnolla; ei ole hyvä tasapaino; notkean vastakohta; hidas</i>	5
	ei vastausta		1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>varakas</i>	rikas, jollakin on paljon rahaa	<i>todella rikas; henkilö jolla on paljon rahaa tai jotain arvokasta; henkilö jolla on suuri omaisuus; ihminen jolla on paljon rahaa</i>	27
	muu	<i>kalliit asiat; ihminen joka pihistää toisten omaisuutta</i>	2
	ei vastausta		1

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>kiero</i>	valehtelija, huijari, petollinen	<i>valepukki; kaksnaamainen; selkään puukottaja; petollinen ihminen tai joku muu kieroön mennyt; ei puhu totta; puhuu toisesta pahaa; ovela, huijaa</i>	10
	ilkeä	<i>ilkeä, salaperäinen; ilkeä, juoniteleva; ilkeä/ovela; julma muita kohtaan</i>	6
	juoniva	<i>juonii jäyniä toiselle; juonikas; juonii jotain</i>	5
	itseks	<i>itseks ja tekee toisille mielipahaa; tekee kaiken itsensä hyväksi</i>	2
	vino	<i>vino</i>	1
	muu	<i>henkilö, joka ei pidä sovitusta kiinni tai tekee koko ajan jotain esimerkiksi varastelua; tyhmä</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>pisteliäs</i>	pistää, pistele, piikikäs, pistävä	<i>pistävä; piikikäs; piikillinen; pistää; pistele kaikki</i>	7
	töksäyttelevä	<i>töksäyttää asioita, joita sanoo</i>	1
	muu	<i>inhottava tai ikävä ihminen; ei mukava; ihminen joka ärsyttää; ärsyttävä; viisas tai selkään puukottaja; tarkka; kostaja; yllättelee paljon toisia</i>	8
	ei vastausta		14

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>sydämellinen</i>	kiltti	<i>kiltti kaikille; kiltti ja ystävällinen</i>	5
	ystävällinen	<i>ystävällinen tai ylidramaattinen; ystävällinen ja kiltti kaikille</i>	4
	avulias	<i>auttavainen; auttaa toisia</i>	3
	mukava	<i>mukava ja ystävällinen ja vieraanvarainen</i>	2
	rakastava	<i>rakastaa, ihana</i>	2
	hyväsydäminen	<i>jolla on hyvä sydän; omistaa hyvän sydämen</i>	2
	muu	<i>rakas; ajattelee muitten parasta: välittää muista; joka antaa lahjoituksen hyväntekeväisyyteen; jakaa kaiken</i>	5
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>viehättävä</i>	kaunis	<i>kaunis, kiva; kaunis, nätti; kaunis, upea; sievä ja kaunis ja hyvännäköinen; komea/kaunis; söpö</i>	15
	kiinnostava	<i>ihminen on kiehtova; kiinnostava</i>	2
	muu	<i>ihana; kaikki tykkää; hurmaa kaikki; todella hellä tai niinku sanoo jotain kaunista; hieno tyttö</i>	6
	ei vastausta		7

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tomera</i>	ahkera, tekee asioita mielellään ja nopeasti	<i>tekee mielellään asioita; ahkera; tekee työtä käskettyä; tekee kaiken itsenäisesti, mukisematta ja hyvin; astuu toimeen nopeasti; reipas; innokas</i>	9
	tiukka, käskyttävä	<i>tiukka ja tarkka henkilö; vähän tiukka; käskyttävä</i>	6
	muu	<i>älykäs; kömpelö; tyhmä; opettajan lellikki</i>	4
	ei vastausta		11

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>reilu</i>	rehellinen, pitää lupaukset	<i>ei valehtele eikä ole itsekäs; ei jakele toisten salaisuuksia, pitää lupaukset</i>	7
	tasapuolinen	<i>että kaikki saa saman verran; tasa-arvoinen ja kunnioittaa muita; on tasavertainen kaikkia kohtaan; antaa toisillekin mahdollisuuden</i>	6
	antelias	<i>jos toinen tarvii niin antaa; jakaa asiat eikä naura jos joku epäonnistuu; on hyvä ystävä ja jakaa asioita</i>	3
	huomioon ottava, välittävä	<i>ottaa kaikki huomioon; välittää toisista; ottaa kaikki huomioon ja on reilu muita kohtaan; ei tee muille sitä, mitä ei halua</i>	3
	ei huijaa	<i>joka pelaa säännöillä; ei huijaa esim. jalkapallopelissä</i>	2
	muu	<i>avulias; on reilu kaikille; reilu muita kohtaan; ei ole itsekäs; rehti</i>	5
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>tyhmä</i>	ei tajua, ei ymmärrä, ei tiedä mitään, vähä-älyinen	<i>hölmö tai viisasteleva tai ymmärtämätön; ei tajua miten asioita tehdään; ei tajua mistään mitään; urpo; idiootti; tietämätön</i>	20
	ärsyttävä	<i>tekee typeryyksiä/ärsyttää; ärsyttää muita, haastaa riitaa; vähä kiukkunen; nauraa toisille, haukkuu toisia</i>	4
	ei osaa	<i>ei osaa mitään</i>	2
	ei vastausta		4

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>yliampuva</i>	liioitteleva	<i>liioittelija; suurentelija; kertoo asiasta vähän liioittelevan version; juttu/jutut menee yli</i>	6
	räikeä, räväkkä	<i>räikeä ja liiaksi erikoinen ja ylime-nävä asia; oikein kirkas väri vaat-teessa; esim. liikaa meikkiä</i>	4
	ampuu yli (konkreet-tisesti)	<i>ampuu toisen yli</i>	1
	muu	<i>heti asian päästä päähän; ylikier-roksilla käyvä; tekee kaiken ja lii-kaa; tekee asiat liian hyvin; tekee omia johtopäätöksiä ja ottaa kai-ken tosissaan</i>	6
	ei vastausta		13

adjektiivi	merkitysryhmä	esimerkkejä vastauksista	vastaajien määrä
<i>suoraselkäinen</i>	rehellinen, rehti	<i>rehellinen ja kunnollinen; rehti, kertoo kaiken muille, ei valehtele; reilu kaveri</i>	5
	suora selkä, hyvä ryhti		5
	sanoo asiat suoraan	<i>sanoo kaiken/asiat suoraan; suoraan puhuja</i>	3
	muu	<i>menee vaikeimman kautta; tiukka; kohtelias; ylpeä siitä mitä on; yksinkertainen; mahtaileva; kiusaaja</i>	7
	ei vastausta		10